

36990

Lib.

A. AŠKERC

DVA IZLETA NA RUSKO

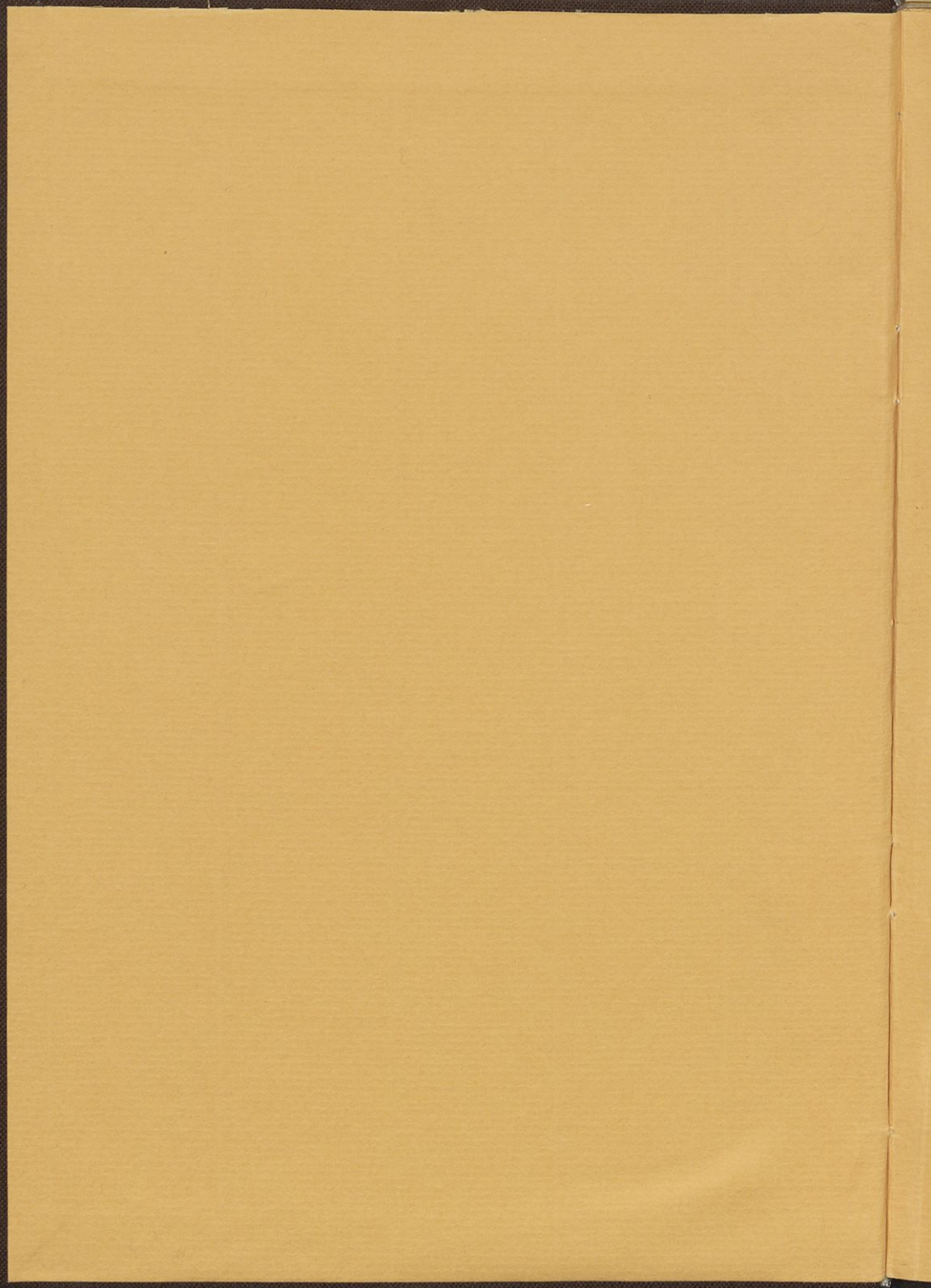

ČRTICE IZ POPOTNEGA DNEVNIKA

LJUBLJANA 1903

L. SCHWENTNER

DVA IZLETA NA RUSKO

Črtice iz popotnega dnevnika

Napisal

A. Aškerc

Pretisk iz „Ljubljanskega Zvona“ 1903.

V Ljubljani 1903

Knjigar L. Schwentner Založnik

0500/6822

Pregled potopisa.

I.

	Stran
Vvod. — Varšava. — Skt. Peterburg. — Moskvá. — Kijev	1

II.

Odesa. — Po Črnem morju. — Sevastopol. — Jalta. — Kerč (Jenikale). — Poti. — Batúm	22
---	----

* * *

Po zakavkaški železnici do Tiflísa	39
--	----

* * *

Tiflís	43
------------------	----

* * *

Po vojaško-gruzinski cesti iz Tiflísa čez Kavkaz do Vladikavza	51
--	----

* * *

Pjatigorsk. — Novorossijsk. — Feodozija. — Odesa. — Domov	60
---	----

*

Post scriptum	67
-------------------------	----

Tiskovni pomoti. Na str. 48. čitaj v 10. vrsti odzdolaj svojim (ne: jovsim). — Na str. 59. v prvi vrsti od zgoraj pa si misli za besedo Erzerum vejico (,).

»Я тамъ былъ, медъ, пиво пилъ,
да усы лишь обмочилъ.«

ПУШКИНЪ.

potovanjem je nekaj posebnega. Kraji so, mesta in dežele, ki te zanimajo samo enkrat, prvokrat, katerih pa drugikrat izlaska ne bi šel več gledat. So pa zopet kraji in koti na naši pisani zemlji, ki te vedno in vedno privlačijo k sebi. Marsikje je tako krasno, preleстно in prijetno, da bi najrajši kar tam ostal, ko bi — mogel in smel. Privlačnost kakega kraja ima svoje različne vzroke, ki jih ni vselej lahko analizirati. Včasih so taki vzroki čisto individualni, osebni, odvisni od razpoložnosti popotnikov. Marsikak kraj, ki nam je v mladosti sila ugajal, ne napravi na nas v starejših letih morebiti nikakega posebnega vtiska več.

Švica je brez dvoma ena najzanimivejših dežel v Evropi. Kdo bi ne občudoval njenih visokih planin, med katerimi se zrcalijo zelenomodra jezera! Na najvišje gore se pelješ lahko zložno po železnicah in na vrhovih, nad 2000 m visokih, stanuješ v palačam podobnih hotelih. Kamor se obrneš v svobodni deželi Tellovi, povsod sama ugodnost, sam komfort. Nosijo te tako rekoč na rokah, seveda za denar, saj je tukaj turist bolj nego kje drugje, najdragocenejše — »blago«. Švica je dežela, v kateri je »fremden-industrie« na vrhuncu razvoja. In vendar — vsa čast poštenim Švicarjem! — nalašč ne bi šel več na Rigi, ne na »Jungfrau«, ne na Pilata . . .

Ali Carigrad — to je kaj drugega! Ko bi imel časa in denarja, ne rečem dvakrat, da ne bi hotel še pogledati s hriba Bulgurlua nad Skutarijem v Mali Aziji tja preko Bospora na čarobni Bizanc, izmed katerega moli proti sinjemu nebu stotina belih, vitkih minaretov.

Kajpada bi še rad kdaj gledal tudi z Džambas-tepéja v Plovdivu po Mariški ravnini in šetal se po modernih buljarjih sofijskih. Takisto še upam kdaj uživati prelepi razgled z belgrajskega kalemejdana po ponosnem Dunavu . . .

Kdo bi mogel pozabiti klasično Italijo, če jo je prepotoval tja doli do Vezuva in Caprija? To je dežela, ki ji na svetu ni para. »Vedere Napoli, e poi — moril« je sicer šaljiva besedna igra, ki pa v hiperbolski obliki izraža hrepenenje vseh tistih tisočev in milijonov ljudi, ki so že kdaj videli naravne in umetniške krasote Apeninskega polotoka in jih želijo še večkrat videti in zopet videti. Benetke, Florencija, Rim, Neapolj, Pompeji, Capri to so po geografiji sicer italijanski kraji, ali po pomenu, ki ga imajo v evropskem duševnem življenju, v vsem našem mišljenju in čuvstvanju, so ti kraji mednarodni, so svojina vsega kulturnega sveta... Da, rad bi še gledal izpred Michelangelovega spomenika tam gori pri S. Miniatu doli na brezprimerno lepo mesto ob Arnui; hotel bi še naužiti se večnega Rima tam izpred monumenta Garibaldijevega na Janikulu; hotel bi še enkrat diviti se z morja amfiteatralno razprostrajočemu se Neapolju; hotel bi še kdaj videti otok Capri in mesto Sorrent; hotel bi še pred vrati mrtvih Pompejev piti rujne »lacrimae Christi« ...

*

Leta 1901. meseca septembra sem bil napravil svoj prvi izlet na Rusko. Rusija ni Italija. Rusko nebo ni tisto modro, čisto nebo laško. Potovanje po Ruskem samo na sebi ni niti iz daleka tako prijetno kakor po Apeninskem polotoku ali kakor po Švici. In vendar sem moral takoj drugo leto (1902.) zopet na — Rusko! Nekaj me je gnalo nazaj »črez mejo«. Kaj je bilo to? Nekaj je bilo, česar drugod nikjer nisem našel niti občutil.

V Italijo in v Švico sem bil potoval kot človek, na Rusko pa pred vsem kot Slovenec, kot Slovan. In Rusija je slovanska država.

Vsakega zavednega Slovana mora pač zanimati, kakšna je ta največja slovanska dežela, kjer je Slovan sam svoj, — v pravem pomenu besede — absoluten gospodar. To zanimivo deželo videti, je bila tiha želja moja že na šolskih klopeh.

Da pa me čitatelji ne bodo krivo razumeli, moram jim kar iz začetka podreti neko iluzijo. Slovenec, ki potuje na Rusko, naj nikar ne misli, da ga bodo Rusi bogve kako prijazno sprejemali, ker je Slovenec in Slovan. Nel Rusi se ne zavedajo svojega slovanstva v tisti meri kakor n. pr. Čehi. Tudi so nam glede plemenskega sorodstva bližji Hrvati in Srbi, ki so, mimogrede rečeno, tudi bolj goreči in temperamentnejši nego Rusi. Ali vendar se čutiš, če potuješ med Rusi, doma. Že zavest, da vlada in zapoveduje na Ruskem edino le Slovan, napolnjuje tudi skromnega Slovenca s ponosom. Kot Slovan se čutiš z Rusi vred enorodnega. Povsod ti zveni na uho

krasni, blagoglasni in mogočni, našemu narečju tako sorodni in podobni ruski jezik, ki ga govori nad 85 milijonov naših bratov! V območju tega jezika se počutiš tudi kot Slovenec popolnoma domačega. To je naš bratovski jezik, ki vlada vso ogromno prostranstvo od Visle do Tihega oceana, od Ledenega morja pa do Indije! Moč in oblast tega bratovskega jezika, v katerega čarobnem krogu se nahajaš, bržko prestopiš rusko mejo — to je v prvi vrsti tisto, kar mora vsakega Slovenca privlačiti, da potuje med brate Ruse. Temu momentu pridružujejo pa se potem seveda še topografske in etnografske posebnosti Rusije, njeno narodno življenje, literarne in umetniške znamenitosti in sploh vse, kar ima sestra Rusija za Slovenca narodno izvirnega in zgodovinsko znamenitega v svojih velikih mestih na severu in jugu.

Bil sem torej dve leti zaporedoma na Ruskem. Videl sem najvažnejša mesta od Petrograda do Tiflisa. Ako pak pričakuje čitatelj, da najde morebiti na teh listih obširen potopis, se moti. Saj sem že povedal, da sem bil tja dvakrat samo — izletel. Kar morem podati, to so samo površne črtice z mojega hitrega potovanja, ki je oboje skupaj obsegalo samo približno osem tednov.

Govoriti hočem samo o tem, kar sem sam videl, sam doživel. Kdor hoče Rusijo natančneje spoznati, mora potovati tja sam, povrhu pa še poučiti se o njej iz obširnih in temeljitih »potovoditeljev«. Pred vsem pa bi bilo treba poznati zgodovino in literaturo ruskega naroda.

I.

(Varšava. — Skt.-Peterburg. — Moskvá. — Kijev.)

»Haben Sie was zu wechseln?« — s temi praktičnimi besedami me je sladko pozdravil na poljski postaji Trzebinia dne 2. septembra zvečer krivonos, v dolg, talarju podoben kaftan oblečen potomec očaka Abrahama, bržko sem stopil iz kupeja. Sivobradi Hebrejec je menda ovohal, da se popeljem odtod proti Granici na Rusko, zato mi je ponudil svojo menjalnico, katere pa nisem več potreboval, ker sem bil že na Dunaju zamenjal goldinarje z rublji.

Toliko da sem imel časa povečerjati, pa smo že oddrdrali proti ruski meji, ki ni bila daleč.

Bila je že temna noč — okoli devete ure — ko je obstal naš vlak na prvi ruski postaji, v Granici.

Nisem bil prvikrat stopil črez avstrijsko mejo. A vsakikrat, kadar stopiš na »tuja« tla, prevzame te nehote neko posebno čuvstvo radovednosti. Z največjo napetostjo pa sem pričakoval prve ruske

postaje. To se pravi: v Granici stojimo na poljski zemlji, samo država je ruska.

In na prvi ruski postaji je najnujnejše opravilo — passeport ter pregledovanje prtljage. Ko je dovršeno to, potem smeš šele večerjati ali misliti na daljno vožnjo. Pri nas se pripovedujejo včasih strašne bajke o drakonskih propisih glede potnega lista in glede revizije kovčegove vsebine. No, kar so mene tiče, sem prestal vso proceduro brez strahu in slabe vesti. Oddavši svoj »pasuš« pri vratih stoječemu žandarju, sem vstopil v veliko, električno razsvetljeno mitniško dvorano, kjer so nam pregledavali financarji naše stvari. Ker v trebuhu mojega skromnega čemodana (ruski izraz za kovčeg) ni ležalo nič »prepovedanega« razen obleke in perila, sem lahko prestal mejni izpit; a kje je moj — potni list?

»Pojdite v miru božjem pit čaj v restavracijo! Ko zaslišite »tretji zvonók« (t. j. ko pozvoni za odhod vlaka tretjikrat), vstopite v vlak — in tam se vam vrne passeport!« Tako so mi rekli v mitnici. Harašó! Sedel sem dobri dve uri v velikem in lepem »buffetu«, pil čaj ter opazoval in gledal. Granica je vas, a kolodvor je precej velik in prostran. Kar me je iznenadilo na prvi hip, to je nenavadna snážnost, ki sem jo videl povsod, kamor sem se obrnil. Že prvi korak v Rusijo napravi na »zamejca« v tem oziru najugodnejši vtisk.

Okoli sebe slišim govoriti ruski, poljski, nemški in vmes francoski. Potnikov ni baš veliko. Pijem čašo za čašo narodne ruske pijače in vsaka mi diši bolje, zlasti, ker je zunaj hladno, deževno vreme.

Tretji zvonók — in že sedim privikrat na ruskem vlaku. Sedim in čakam, kdaj se pomaknemo proti Varšavi. Toda, kje je moj potni list?

Aha, je že tul

»Vi ste g. A. A.« me vpraša policijski uradnik pred kupejem, držeč v svoji mapi debelo zbirko potnih listov raznih držav in barv.

»Da!« — in passeport je spet v mojih rokah. Hvala Bogu, zdaj imam spet pri sebi črno na belem potrdilo o svoji identiteti! Naj se predrzne kdo dvomiti, da jaz nisem — jaz! Kaj mi niso v Ljubljani potrdili, da sem jaz tisti, čigar »lepa« zunanjščina je tako imenitno točno in plastično opisana v tej važni knjižici? Starost, stan, bivališče, oči, lasje, nos, usta . . . vse se ujema, prekrasno! In če bi morebiti še sam kdaj »въ минуту жизни трудную« podvomil, sem li jaz v resnici — jaz, treba mi je samo pogledati v svoj potni list — in vera v samega sebe se mi povrne. Vrhu tega pa je tudi ruski

generalni konzul na Dunaju vse to potrdil s svojim podpisom in pečatom ter s tem izjavil, da sme A. A. potovati v Rusijo. Vse je torej v najlepšem redu. — »Plackarto« sem si tudi kupil pri blagajni, tako da mi mojega sedeža v II. razredu ne more nihče vzeti. Konduktor mi je prečaral sedež v postelj, na katero položim svoje trudne kosti, in — lahko noč! Brzovlak že leti v črno noč . . . Zbogom, Evropal! Zdaj smo v Rusiji . . .

Legel sem, a spati nisem mogel več nego kaki dve uri. Najzanimivejše postaje pred Varšavo, Čenstohova ž njegovo slavno božjo potjo, nisem mogel videti, a ko se je začelo svitati, smo leteli preko monotonske ravnine, po kateri so se vrstila ob progi dolga razorana polja z gozdi in naselbinami. Majhne, neznatne postaje, pred katerimi stoje zaspani, zehajoči uslužbenci, švigajo mimo nas. Tupatam se zabliška ob robu brezovega gaja kak plemiški gradič, samotna farma kakega poljskega žlahčiča. V daljavi moli proti nebu po kak cerkven zvonik. Čimbolj pa se bližamo Varšavi, temveč je videti modernih »tornjev«, tovarniških dimnikov, iz katerih se vije melanholsko sivi dim, zlivajoč se v zraku z jutranjo meglo. Tupatam se dvigajo jate vran in drugih mi neznanih ptic. Po globoko zarezanem blatnem kolovozu se guga tod in onod kak kmečki voz . . . Zadnje večje mesto pred Varšavo so Skierniewicze, kjer je stoloval v prejšnjih časih primas-nadškof poljski. Tukaj je velik grad familije Paskiewiczzev, sedaj carjeva last . . . Fabriških dimnikov je videti čimdalje več — in ob poldnevih zjutraj smo dospeli v dvorano takozvanega dunajskega kolodvora v stolici kraljestva Poljskega, v Varšavi.

Ob široki Visli, ki nosi tod že parnike, leži kraljevska Varšava. Tu so stolovali poljski kralji, dokler ni zapisala brezčutna Klio na najtemnejši list poljske zgodovine: »Mene, tekel, fares!« Čeprav pa čitaš na vseh uradnih pečatih samo Варшава, ostala je Varšava vendarle — Warszawa, poljsko mesto par excellence. Največ slišiš govoriti poljski.

Poljaki so žitav narod s krepko razvito individualnostjo. Ruska vlada dela svojim najbližjim bratom brez ugovora veliko krivico, ker jim ne dovoljuje poljskih šol, a vkljub hudemu pritisku tudi v Rusiji Poljaki ne nazadujejo v narodnem oziru. Varšava je duševno središče poljskega življenja ter je neprestano v kulturni zvezi s Krakovom in Lvovom. Poljski pisatelji, pesniki in upodablajoči umetniki uživajo svetoven ugled. Vse to lahko tolaži poljski narod ob pogledu na izgubo politične samostalnosti.

Ulice, ki imajo po večini čisto zapadno lice s širokimi asfaltovanimi trotoarji, so zelo živahne, saj šteje Varšava nad 600.000 duš, med katerimi je nad 200.000 Judov! Ulični napisi so rusko-poljski. Ker sem se bil na ponočni vožnji precej prehladil, nisem hodil posebno dobre volje po Varšavi. Tukaj sem kaj težko pogrešal naših kavaren. Zajutrkoval sem v neki cukrarni in si zdravil puntarski želodec s črno kavo in s konjakom. Ogledal sem si potem mesto sam, ker nisem nikogar našel doma, kogarkoli sem iskal. Vseučiliški profesor g. F. se je bil povrnil par dni pozneje iz Prage... Najrajši sem hodil po velikih ulicah: Nowy Świat in po krakovskem predmestju. Ob poslednji ulici stoji v majhnem parku spomenik Mickiewicz, umotvor kiparja Godebskega; na koncu te elegantne ulice pa je pred novim gimnazijem monument slavnega astronoma Kopernika.

Cerkev ima Varšava seveda vse polno; v novejšem času se množijo ruske. Najlepša ruska cerkev je nova Aleksandrovska z velikansko pozlačeno kupolo. Ko smo sedeli na gimnazijskih klopeh, nam nemški profesor geografije ni mogel dovolj proslaviti tistega »goldenenes dachl« v Innsbrucku. Ko bi naši nemški pedagogi, ki jim tako strašno imponuje majhna pozlačena strešica v tirolskem glavnem mestu, potovali po Rusiji, potem bi šele vedeli, kaj so pozlačene strehe! Na Ruskem je ni imenitnejše cerkve, ki bi ne imela zlate kupole . . .

Na Kraljevski ulici sem si bil popoldne ogledal permanentno umetniško razstavo v posebnem poslopju. V neki drugi ulici pa sem videl v nalašč za to zgrajenem velikanskem stolpu panoramsko sliko »Golgota«, ki jo je naslikal Jan Sztyka.

Sicer pa so varšavske ulice že same na sebi neprestane žive razstave, kjer najbolj razveseljujejo zdrave moške oči dražestne Poljakinje. Nikjer na Ruskem nisem videl več lepih žensk nego v Varšavi.

Parkov ima Varšava zelo veliko in to prekrasnih. V mestu je najelegantnejši »Saksonski vrt« (»ogród Saski«), zunaj mesta pa je zanimiv botaniški vrt z velikim gozdom, sredi katerega stoji prelesten grad Lazienki, ki ga je bil dal postaviti kralj Poniatowski; sedaj je carska last.

V mesto nazaj grede srečam vojake, ki so marširali z vežbališča. Ruski vojaki! Neki Varšavljan mi pojasnjuje, da moštvo tega polka ni vse slovanske narodnosti, pač pa da so častniki sami Rusi. Med poslednjimi, ki večinoma jašejo, so skoro sami lepi ljudje, marcialne postave. Na sebi imajo sive plašče, a na glavi široke, ploščnate

bele kape. Nekaj novega sem videl pri tem marširanju. Koraka niso markirali trobentači ali bobnarji kakor pri nas, nego v določenih razdaljah sta piskala v vrstah gredoč po dva vojaka na leseno — piščalko, kar se sliši sila idilično. Za civilna ušesa pa je taka diskretna piščalka na vsak način prijetnejša nego kričeca, vsiljiva in grmeča trobenta . . .

Varšavo veže preko Visle železni most Aleksandrovski s predmestjem Prago, kamor sem se bil odpeljal na Peterburški kolodvor.

»Kako daleč še imamo do Peterburga?« vprašam kar tako za kratek čas nekega Rusa v čakalnici.

»Только сутки!« (samo 24 ur!) se mi odreže flegmatično.

Sam o 24 ur! Ta odgovor je za Rusa preznačilen. Kdor še sam ni videl ogromnega prostranstva ruske države, ta si je sploh ne more predstaviti. Zemljevidi, in še naši zemljevidi, so glede Rusije jako površni. Šele na Ruskem spoznaš, kako tesno sta spojena med seboj pojma prostor in čas. Nam je vožnja iz Ljubljane v Trst že precej dolga, Rusu pa je pot iz Varšave — samo 24 ur, только сутки! Čeprav smo se vozili do Neve »samo« 24 ur, minila je vožnja vendar naglo, saj mi je bilo vse novo. Bil je krasen, topel jesenski dan. Pokrajina je iz začetka enolična, šele proti Vilni je svet tupatam gričast in okoli Vilne je več z gozdi obraslih holmov. Rad bi bil tukaj izstopil, toda čas me je gnal dalje. V Dvinsku (Dünaburg) smo večerjali, a kmalu potem nas je zavila v svoj temni plašč hladna severna noč. Moj edini sopotnik je bil neki inženir iz Petrograda, jako prijazen mož, po imenu Poljak, ki me je šaljivo dražil, če imam s seboj — kožuh, kajti v Peterburgu da je meseca septembra že mrzlo. No, četudi kožuh še ni bil baš potreben, vendar je bilo v sopotnikovi šali nekaj resnice.

Ko se zjutraj prebudim, smo se že bližali severni Palmiri. Nad ravnim brezkončnim poljem se je dvigala lahka megla. Po njivah je ležala požeta rž.

Gačina je zadnja zanimiva postaja pred Peterburgom. S kolodvora je videti ne veliko, pa jako čedno mesto. Sredi obširnega parka stoji carski grad. Na obzorju se prikaže na nekem hribu veliko belo poslopje: to je znana zvezdarna Pulkova. Še malo časa in tirišče se začenja širiti in širiti. Ob levi in ob desni se sumljivo množe razna zakajena poslopja — in vlak obstoji.

V Peterburgu smo! Ura kaže 7; v Ljubljani je obsorej šele 6.

Če sploh kateri vladar zasluži pridevek »veliki«, zasluži ga brez ugovora car Peter I. In ko bi ta genijalni Rus ne bil drugega storil, kakor da je ustvaril ob izlivu Neve v morje novo prestolnico, morali bi ga imenovati po pravici velikega. Tukaj je hotel imeti okno, skozi katero naj bi sijalo solnce evropske kulture v njegovo veliko slovansko poslopje — Rusijo. V Petru se spajata v prekrasnem soglasju genijalnost in energija; v njem je veliki načrt in izvedba tega načrta eno.

Kjer stoji sedaj ponosni Peterburg, cepi se široka Neva, ki pravzaprav ni drugega nego odtok Ladoškega jezera, v več rokavov in tvori vsled tega v svojem ustju več velikih otokov, med katerimi sta največja: Vasiljevski in Peterburška stran. Poglavitni del vele-mesta, broječega poldrugi milijon duš, se razprostira ob levem glavnem iztoku Neve, drugi mestni kvartali pa leže na imenovanih dveh in drugih otokih ter ob finski obali Neve. Pa tudi tisti del mesta, ki leži ob levem bregu Neve, je ves izpresekan z raznimi večjimi in manjšimi kanali, po katerih vozijo mali parniki. Največji tak kanal je Fontanka, potem so še važni: Obvodni in Jekaterinski kanal ter Mojka in drugi.

Kaj je torej pravzaprav Peterburg? Nič drugega kakor v velikanskem merilu povečane — Benetke! A dočim se vijejo skozi jadranske italijanske Benetke tako ozke in tesne ulice, da se v nekaterih komaj človek izogne človeku in da stanovalci iz višjih nadstropij lahko preko ulice drug drugega vlečejo za nosove, preseka-vajo ruske Benetke ob Nevi široke, zračne ulice. Poglavitne ulice imenujejo Rusi ne samo tukaj nego po vsej državi prospekte, ožje so ulice in kračje ter take, ki samo vežejo prospekte in ulice, pa pereulke.

Hej, »Nevski prospekt« n. pr.! Dolg je tako kakor ljubljanska »Dunajska cesta« od pošte do Save, 5 km, širok pa je 35 metrov. Dunajski »Ring« je pač slikovitejši, lepši in raznoličnejši, ker je zasajen z drevoredi, a Nevski prospekt napravi na gledalca na prvi hip večji vtisk, ker je raven (prem). Ko pa sem se vozil prvo jutro po njem, sem parkrat prav po slovensko — zaklel. Na kolodvoru sem bil naročil nekemu izvoščiku,¹⁾ naj me popelje v hotel »Dagmar« na Sadovoj.²⁾ »Vsjo zánjato!« pravi mož, t. j. tam je že vse polno.

¹⁾ Beseda izvoščik je ruska, zato mislim, je najpametneje, da jo pišemo tako kakor Rusi, t. j. izvoščik, gen. izvoščka, ne pa morda: izvošček- »izvoščka«, kar se niti izgovarjati ne da. A.

²⁾ Rusi ne pravijo: Sadovaja ulica, Puškinskaja ulica, nego samo Sadovaja, Puškinskaja, Morskaja itd. Tudi pri napisih je izpuščena beseda ulica . . .

Dobro, rečem, torej kam drugam, n. pr. v Severni hotel (Северная гостиница)! Nisem si bil izbral dobrega fjakarja. Namesto v hôtel me je bil zapeljal po Nevskem prospektu na dvorišče neke velike hiše, kjer so oddajali меблированные комнаты, t. j. meblirane sobe za tujce. Ogledam si sobo, ki pa mi ni ugajala, ker je bila preumazana, ter vzamem takoj drugega izvoščika, s katerim se odpeljem iskat hôtela Dagmar. In tukaj sem se prepričal, da me je bil prvi fjakar povrh še nalagal, ker je rekel, da je pri Dagmari¹⁾ vse zasedeno...

Nevski prospekt, do katerega sem imel od svojega hôtela samo nekaj korakov, mi je sicer imponiral, toda jaz sem hotel videti Nevo! Kar me je pa spet malko jezilo, to je bil počasni konjski tramvaj, s katerim sem se peljal tja doli do Aleksandrovskega vrta. Nevski prospekt pa — konjski tramvaj! Brr! Ta ulica je kakor ustvarjena za električno železnico. Zdaj pa ta anahronizem! Nisem se mogel premagati pa sem vprašal kondukterja, zakaj nimajo v Peterburgu električne železnice. »Zato, ker ima družba konjskega tramvaja do tega in tega leta koncesijo, pa hoče še izkoristiti dni svojega životarjenja.« O, Peter Veliki bi takim reakcionarnim akcijonarjem že posvetil! Če bi se mu ne vdali, vrgel bi jih nemara še v trdnjavo sv. Petra in Pavla, kamor sem se jaz baš odpravljaj, da vidim znamenito katedralo, v kateri so pokopani ruski carji.

Ko stopam proti Admiralitetskemu nabrežju, da bi se prepeljal s parobrodom čez Nevo, ter mislim gredoč na carja Petra in na njegove načrte — koga zagledam pred seboj na nekem velikem trgu? Carja Petra Velikega! Na ogromni granitni skali jaše iskrega svojega vranca. Konj stoji samo na zadnjih dveh nogah, a sprednji vzpenja kvišku, kakor da se hoče smeli jezdec popeti še više in više v svojih zamislih. Ta spomenik je najlepši, kar sem jih videl kdaj v katerem mestu; stal je pol milijona rubljev.

Prepeljal sem se bil na Vasiljevski otok, in ko izstopim, videl sem pred seboj vseučilišče. Sploh je na tem otoku cela vrsta znamenitih poslopij. Nekoliko na levo od univerze stoji akademija lepih umetnosti, na desno pa akademija znanosti s knjižnico; na rtu tega otoka pa je borza. Na trgu izpred borze je na takozvanem pobrežju »Strjelka«, čudovit razgled po sredini ogromne Neve. Na desni imaš pred seboj tam onkraj reke ponosno »dvorcevo« nabrežje z rdečkastim Zimskim dvorcem. Ravno nasproti Strjelke se dviga na drugem otoku slavna Petropavlovska trdnjava, izmed katere moli proti nebu

¹⁾ dansko ime Marija.

trdnjavske katedrale najvišji (120 m) zvonik v vsem Peterburgu. Po široki kalni reki švigajo semintja urni parniki, prevažajoč ljudi in blago. Kaj je beneški Canale grande proti Nevi, ki je tukaj niti vse ne vidiš, nego samo njen najširji rokav! Mostov je črez Nevo jako veliko. Največji in najlepši je brez dvoma gigantski »Troickij« most, ki so ga letos otvorili.

Ogledal sem si Petropavlovsko katedralo, stoječo sredi trdnjavskega trga. To cerkev stražijo vojaki noč in dan; v njej vise nad krstami rajnih carjev in caric dragoceni srebrni in zlati venci.

Ne daleč od trdnjave stoji na Petrovski ulici hišica Petra Velikega, ki si jo je bil pred dvesto leti sam postavil. Hišica je lesena, a je obzidana okroginokrog ko dragocena relikvija. V tej hiši je stanoval prve čase car Peter in odtod je vodil gradnjo svoje nove prestolnice. V eni sobi se vidi še orodje, ki ga je car sam rabil, v drugi pa je zdaj kapela. V veži prodaje duhovnik razne spominske svetinjske in knjižice, v katerih je opisana zgodovinsko znamenita Petrova koča. Rusom je car Peter heroj in svetnik v eni osebi.

D drugega dne sem se vozil po mestu ter iskal nekaterih Rusov, s katerimi sem bil bodisi osebno znan, bodisi da sem poprej ž njimi korespondiral. No izmed petero takih znancev sem našel doma samo enega in še ta pravzaprav ni Rus, nego je francosko-poljskega pokoljenja, namreč vseučiliški profesor, g. Baudoin de Courtenay, ki pa govori gladko tudi slovensko in je najboljši poznavalec beneških Slovencev. Žal, da sem govoril ž njim samo na domu; pozneje se nisva več sešla. Vsi drugi mi znani Rusi so bili še ali »za granicej« ali pa na dačah (na letoviščih). Rusa najdeš namreč najbolj gotovo »doma« šele takrat, kadar je Neva (Njevá) zamrznila, ko švigajo sanitrojke po škripajočem snegu, ko mete, da se dela ob belem dnevu tema ter padajo vrabci od mrazu na tla. Po ulicah hodijo tedaj zaviti v tople kosmate kožuhe (šube), na glavi nosijo astrahanske kape, potegnjene preko ušes. Roke vtikajo v mufe; po bradi in po brkah pa jim visi ivje. Takrat je »visoka sezona« na Ruskem; takrat, pri zakurjenem kaminu se počuti Rus najbolj srečnega . . .

No, ogledaval sem si torej Piter¹⁾ sam. Pred vsem sem si ogledal znamenite umetniške zbirke in muzeje, katerih je tam vse polno. Eremitaža ima takšne zbirke, kakršnih ne najdeš nikjer drugje. Še bolj nego njena slikarska galerija so me zanimale tukaj izkopine starogrškega mesta Pantikapeja, ki je stalo v bližini da-

¹⁾ Narodno ime Peterburga.

našnje Krči ob Azovskem prelivu. Izkopine iz tega mesta, ki se lahko imenuje ruski Pompeji, so sila dragocene. Tu vidiš umotvore iz keramike pa tudi bronaste, srebrne in zlate stvari, kakršnih nima noben drug muzej na svetu. Niti v znamenitem »Museo Nazionale« v Neapolju nisem videl takih antik. Sila važen za študiranje ruskega in evropskega slikarstva in kiparstva je tudi muzej Aleksandra III. . . V »Konnogvardejskem manežu« je bila tiste dni pa tudi razstava slik društva ruskih umetnikov. Največji umetniki ruski so bili izložili svoje slike. Kaj bi našteval imena? Že tukaj pa tudi potem v Moskvi in v Kijevu sem se prepričal, da imajo Rusi svoj umetniški svet. Ruski upodablajoči umetniki so tako veliki, da Rusi ne potrebujejo Evrope niti v umetniškem oziru. Poleg velikih modernih pisateljev in pesnikov se tudi upodablajoči ruski umetniki smelo kosajo s svojimi tovariši na zapadu . . .

Z vsem sem bil zadovoljen v Petrogradu, samo z vremenom nel! Pa saj je tudi že Puškin zabavljaj na grdo podnebje peterburško, češ,

»наше сѣверное лѣто
карикатура южныхъ зимъ«.

Skoro ves dan sem moral imeti na sebi površnik. Pihal je hladen veter in često je pršel droben dež. Solnca nisem veliko videl ob Nevi. Da, da, za kakih 10 geografskih stopinj se je bil ipak uštel genijalni car Peter. Nekoliko južneje bi morala ležati severna Palmira — pa kaj se hoče, ko ni šlo drugače! In še eno željo bi imel jaz ob dvestoletnici Peterburga: Da bi se prekrstilo njegovo nemško imel. Če so prekrstili Dorpat v Jurjev, zakaj pa bi Peterburg moral imeti nemško kapo! . . . Pa tudi vsi tisti Schlüsselburgi, Oranienbaumi, Kronstadt, Peterhofi, Jekaterinburgi in Orenburgi so prava persiflaža na slovanski značaj Rusije! . . .

Ne bojte se, da bi vam še dalje opisaval znamenitosti peterburške, samo dve najlepši cerkvi moram še omeniti. Lepe so rimske cerkve, ali kaj takega, kakor je Izakova katedrala, nisem še videl nikjer. Granit in marmor, bron in zlato! To je nekaj čudovitega! Na vrhu pa zlata kupola! Cerkev je stala okrog 25 milijonov rubljev. Manjša je Kazanska katedrala — Rusi pravijo takim velikim cerkvam соборъ (sabor) — pred katero stoji kolonada, podobna oni pri cerkvi sv. Petra v Rimu. Bil sem tudi pri službi božji v obeh soborih ter občudoval prekrasno cerkveno petje. V ruskih cerkvah slišiš samo petje; orgel ni v nobeni.

Tujcu, ki pride prvič v kako rusko mesto, se zdi čudno, da vidi toliko uniformiranih moških. Na prvi hip bi utegnil misliti, da so ti uniformirani ljudje sami — vojaki, ali motil bi se! Na Ruskem nosijo uniforme vsi moški, ki so v državni (javni) službi, in tudi študenti. Po različnem kroju in po barvah se razločujejo med seboj razni uradniški čini. Nevojaka spoznaš lahko tudi po tem, da nima orožja. Nekoč sem vprašal nekega Rusa, zakaj nosijo uniformo tudi študenti. In dotičnik mi je pojasnil stvar tako: »Vidite,« je rekel, »Rusija je velika in v njej prebivajo raznovrstni narodi z raznovrstnimi narodnimi nošami v najbolj pisanih barvah. Sinovi vseh teh pestrih narodov obiskujejo ruske šole, nižje, srednje in visoke. Ko bi prišel vsak študent v svoji noši v šolo, kakšna mešanica bi bila tol! Kakor na »jarmarki« v Nižnjem Novgorodu! Ta raznoplemenska mladina bi se gledala med seboj »pisano« in bi se dražila med seboj ter kritikovala mnogotere neukusne in neestetične noše. Tako so pa vsaj na zunaj vsi enaki; ruska oficijalna uniforma jim dokazuje »ad oculos«, da so vsi »Rusi«, pa naj so že res Rusi ali Judje, Nemci, Poljaki, Čuvaši, Čeremisi, Kirgizi, Finci, Estonci, Gruzini ali Tartari... Vrhutega je uniforma cenejša nego civilna obleka in traja dalje.«

Moram reči, da je mož pametno obrazložil upravičenost studentovskih uniform...

Predno se poslovim od Petrograda, naj še omenim, da sem bil preživel v družbi dveh rojakov par lepih ur. V Petrogradu živi že nad trideset let jako ugleden in bogat slovenski veletržec, g. K—s, kateremu sem bil nesel pozdrav ljubljanskega župana, g. Hribarja. Gospod K—s govori še gladko svoje materno narečje ter se še zmerom z veseljem spominja svojega rojstnega mesta — Ljubljane. Sprejel me je prijazno ter me povabil za drugi dan, ko je bila nedelja, v svojo vilo v Carskem selu. Seveda sem povabilo sprejel ter se odpeljal po železnici dobro uro daleč proti jugu. V svoji lični, sredi brezovega parka stoječi »dači« me je sprejela družina g. K—sa, ki je seveda ruska. Pri mizi sem zalotil tudi našega slovenskega slikarja g. Žmitka, ki se ni mogel dosti načuditi, da sva se bila sešla v Carskem selu! Po obedu smo šli šetat po obširnem carskem parku ter si ogledali grad in mesto, ki šteje okoli 20.000 duš in ima med drugimi šolami tudi žensko gimnazijo. V Carskem selu je študiral in se vzgajal, kakor je znano, Puškin ter začel razvijati tukaj svoj pesniški talent. V senčnatem parku ima veliki

poet svoj spomenik. Mladi Puškin sedi zamišljen na klopi, oblečen v kadetsko uniformo.

Po slovesu od gostoljubne družine sva se odpeljala z gosp. Ž. zvečer v Piter nazaj, kjer sva še nekoliko »poguljala«. Drugega dne pa sem šel na vokzál¹⁾ Nikolajevske železnice, da se popeljem v Moskvo.

*

Bil je krasen jesenski dan, ko sem se vozil proti jugovzhodu. Brzovlak Nikolajevske železnice je eden najnaglejših v Rusiji; preleti 60 vrst²⁾ v eni uri. Saj pa tudi veže dve poglavitni mesti velike države. Tudi udobnost je na tej ravni progi največja. Vagoni so električno razsvetljeni, dočim se razsvetlujejo vozovi na drugih progah navadno s — svečami. Široka polja se vrste z gozdovi, ob katerih vidimo na več krajih čedne lesene dače. Po njivah dela ljudstvo v svoji pisani obleki: moški v rdečih srajcah, ženske v pisanih sara-fanih. Vasi ruske, mimo katerih smo se peljali, pa so ubožne in otožne. Lesene so vse brez izjeme, zato se imenuje v ruščini vas tudi »derevnja« (lesenjača). Tudi cerkve so v takih vaseh navadno lesene.

Pri mestu Tveri smo se peljali črez Volgo, ki je odtod plovna in nosi že parobrode. Na zapadni strani se dvigajo Valdajske višine, hribi do 300 m visoki. Med njimi leži več manjših jezer, iz katerih izvira Volga. Potem ni nobene zanimive postaje več do glavnega mesta. Kurirni vlak na tej progi ima samo I. in II. razred in vozi s seboj tudi jedilni vagon. Obedoval sem v Mali Višeri, večerjal pa na vlaku. Kolodvorske obednice so v Rusiji opremljene najelegantneje; hrana ni draga, dobi se pa jako ukusna jed. Jaz sem povsod zahteval boršč, ki bi se tudi med Slovenci moral udomačiti. Na pesi je vkuhano goveje in svinjsko meso, na to mešanico, ki da izvrstno juho, vliješ še par žlic kisle smetane in — ambrozijski boršč je gotov! Jako pogosto se dobijo ribe. Močnate jedi ruske so tudi nekaj posebnega. To so razne vrste pastete, »pirožki« imenovane. Za pijačo se podaje izborno krimsko vino, pivo in seveda neizogibni čaj.

Od Peterburga do Moskve vozi »kurjerski« ravno 12 ur, od 9¹/₂ zjutraj do 9¹/₂ zvečer. Bila je trda noč, a matuška Moskvá je

¹⁾ kolodvor; beseda je iz angleščine.

²⁾ versta (верста) = 1·067 km.

gledala na nas s tisočimi očmi, ko smo se pripeljali v njeno okrilje. Veliki »hôtel Kontinental« na Gledališkem trgu me je bil sprejel pod svojo gostoljubno streho . . .

Ne vem, sem li sploh kaj spal ali ne. Noč mi je bila napoti in težko sem pričakoval dneva, ko se mi prikaže matuška »belokamennaja« Moskva v vsej svoji čarobnosti. Samo Carigrada in Rima sem se tako veselil kakor Moskve, pa Moskve še bolj, saj je naša, slovanska! Toliko da sem utegnil zjutraj popiti čašo čaja, pa sem že tekel v Kremlj, do katerega sem imel samo par minut hoda. Prispevši v Kremlj, popel sem se kar na znameniti, 97 m visoki zvonik Iván Veliki, s katerega je čudovit razgled po vsej ogromni Moskvi. Pod menoj leži torej trdnjavi podobno jedro cele Moskve, stari, častiti Kremlj s svojimi cerkvami, samostani, arsenalom, vojašnicami in carskimi palačami. Opasuje ga visok zid v obliki trikotja, skozi katerega vodi petero z visokimi, močnimi in arhitektonsko zanimivimi stolpi utrjenih vrat. Okoli Kremlja se širi takozvani Kitaj gorod (»Kitajsko mesto«, kjer pa ni Kitajcev!), okoli tega leži »Bjelij gorod«, potem »Zemljanój-gorod« in ob robu nazadnje leže predmestja.

Kak pogled! V solncu se leskečejo pozlačene in pisane kupole nebrojnih cerkvá, vmes se dvigajo ponosne palače, javne in privatne. Zeleni parki in vrtovi dajejo sliki mehak izraz. Med hišami se vijejo široke in ozke, navadno zakrivljene ulice, med posameznimi mestnimi kvartali pa skrbno izvedeni buljarji. Na južni strani, skoro tik pod zidom kremljevskim pa se vije v širokem, S_u podobnem krogu počasi reka Moskva, čez katero se razpenja več umetnih mostov. Na oni strani reke leži še velik del mesta, takozvano Zamoskvorječje... »Ruski Rim!« porečeš, ko ti počivajo oči na tej pisani panorami, na tem morju hiš, gradov, saborov in palač. Ne! Rim spaja v sebi pojem zapadnega mesta. Moskva je nekaj drugega: To je ruski, slovanski orijent! Orijent v slovanski obleki. Oziram se s hodnika na vse strani in povsod mi čuti srce: orijent!

Kolika razlika med Peterburgom in Moskvo! Peterburg je zapadnjak, moderen Evropljan, govoreč po ruski; Moskva pa je narodna Rusinja, bogata, ponosna plemenita gospá. Peterburg je glava Rusije, Moskva njeno srce. Moskva je Rusu sveto mesto, ki ga ovija čar davne in slavne zgodovine. Ne v Peterburgu, v Moskvi kronajo ruske carje; tukaj se predstavi narodu svojemu samodržec. Moskva je ruski narodni original, Peterburg je kopija velikih evropskih vele mest. Peterburg šteje šele 200 let, Moskva je častita matrona, ki

se je porodila že v 12 stoletju. Kaj je vse videla na svetul Stare, skoro bajeslovne ruske kneze in tatarske kane, ki so jo bili kruto podjarmili; videla je carja Ivana Groznega, poljske kralje in — Napoleon! O, matuška Moskvá ve veliko povedati iz svojega življenja in ponosna je na svojo starost! . . .

Pogled na Moskvo pa je tudi zato zanimiv, ker nam tako nazorno kaže počasni, zgodovinski razvoj mesta. Dočim so ulice peterburške vse premočrtne in se križajo pravokotno, so ulice moskovske kakor letni krogi na prerezu drevesnega debla. Ulice peterburške so bili že sto let naprej določili s svojimi ravnili in merili inženirji carja Petra; stare moskovske ulice pa so se razvijale od slučaja do slučaja po potrebah . . .

Težko sem se bil ločil od Ivana Velikega, v katerem visi 31 zvonov, velikih in malih.

Poleg »Ivana Velikega« leži na tleh največji zvon na svetu; Rusi mu pravijo carski zvon (царь-колоколъ). Visok je blizu 10 metrov, v obsegu meri 20 metrov, a pod njim lahko stoji okoli 200 ljudi. Zvon je, žal, škrbina. »Košček«, ki se mu je odbil, tehtal samo — 11.000 kil.

Ako se ozremo od tega zvona-junaka po trgu proti reki Moskvi, zagledamo pod kamenitim umetnim baldahinom, ki ga nosijo marmornati stebri, kip carja osvoboditelja, Aleksandra II.

V Kremlju sem si nato še ogledal veliko carsko palačo, kjer stanuje car, kadar biva v Moskvi. Notranjost njena je nepopisno krasna. Dvorana se vrsti za dvorano, ena luksurijozneje opremljena od druge. Poleg te palače jih je še več drugih carskih, ki jih pa nisem utegnil pogledati. Čemu tudi? Izmed cerkev sem videl samo še veliko Uspensko katedralo, v kateri kronajo carje in ki ima prebogato notranjščino.

Iz Kremlja sem šel skozi Spasskija vrata, nad katerimi se dviga visok stolp. Nad vhodom visi na zunanji strani podoba Kristusova, zato se mora pod temi vrati vsak moški odkriti. Kdor bi tega ne storil, učinil bi neodpustno breztaktnost proti stari ruski tradiciji in nemara bi se moral zaradi tega še zagovarjati pred policijo . . .

Ročno ko pridemo skozi ta zanimiva sveta vrata, stojimo na »Rdečem trgu«. Tukaj pa se dviga velikansko moderno poslopje, Trgovski dom (торговые ряды), t. j. bazar, v katerem dobiš vse, česar potrebuješ. Zidali so to palačo, kakršne še nisem poprej nikjer videl,

pet let (1888—93) in stala je okoli deset milijonov rubljev. Ne daleč od Trgovskega doma stoji originalna katedrala sv. Bazilija. To je cel konglomerat cerkev, in težko se orijentiraš v tem labirintu. Francozi so bili l. 1812. izpremenili v svoji neverjetni ošabnosti to cerkev v hlev. Vereščagin je na neki svoji sliki iz ciklusa »Napoleon na Ruskem« ovekovečil ta zgodovinski dogodek. Na zunaj je ta katedrala po svojih čebulastih pisanih stolpih morebiti najizvirnejši vzor ruskega sloga . . .

Na trgu, kjer stoji moj »hotel Continental«, je zgrajenih kar troje gledišč, drugo vstric drugega. Tisti teden, ko sem bil prišel v Moskvo, se je bila ravno začela nova sezona. V »velikem« carskem gledišču sem videl nekega večera prekrasen — balet, v drugem, takozvanem »malem« pa Gribojedovo znano komedijo v verzih, »Gorje ot umá«! (Gorjé pametnemu človeku!). V Korševem gledišču pa sem užival neko nedeljo popoldne Gogoljevega klasičnega »Revizorja«. Korševo gledišče je sicer samo na sebi neznatno po zunanjšini, a ima včasih izvrstne umetnike. Ta dan so gostovale v »Revizorju« prve moči. Razume se samo ob sebi, da pri nas ne morejo »Revizorja« nikdar tako dovršeno igrati kakor na Ruskem. Ploskanju ni bilo ne konca ne kraja. Ne bi bil mislil, da so Rusi v gledališču tako temperamentni in živahni. Igralce so klicali na oder na ves glas ter jim metali pred noge cele kupe cvetja . . .

Lepo cerkveno petje sem slišal v Peterburgu, toda še lepše znajo peti v Moskvi v novi cerkvi sv. Spasitelja, ki je, obenem rečeno, najkrasnejša cerkev v Moskvi. Stoji ob levem pobrežju reke Moskve, prav blizu nje na nekem vzvišku ter ima petero pozlačenih kupol. Cerkev je stala nad petnajst milijonov rubljev. Njene notranjščine, ki je vse marmor, granit, bron, srebro in zlato, se ne moreš nagledati. Stene so poslikali prvi ruski umetniki. V nedeljo 15. septembra sem užival tukaj petje, ki ga ne morem pozabiti. Pevcev je stalo na levi strani prekrasnega zlatega ikonostasa okoli 80. Vsi glasovi so zastopani, a pojo samo moški, med njimi tudi dečki. Basi so grmeli, da se je treslo zidovje. Rusija je domovina najglobočjih basov. Tudi svečeniki pred oltarjem se ponašajo ostentativno s svojimi basi . . . Zanimivo je opazovati Ruse pri službi božji. Da bi kdo čital na molitvenik, nisem videl, pač pa se sila pogostoma klanjajo in prekrizavajo po trikrat zaporedoma. Nekateri pa kupujejo pri nalašč za to postavljenem duhovniku svečke, jih prižigajo ter jih žrtvujejo raznim svetnikom, katerih pozlačene ikone vise ob stebrih. Kdor ne more sam s svojo svečko do svetnika, prosi druge, da mu

jo neso naprej . . . In tako roma blagoslovljena svečka v gneči od rok do rok proti ospredju, dokler ne dospe do cilja, kjer gori potem kaki Božji materi Kazanski, kakemu sv. Vladimirju, Andreju ali drugemu svetniku na čast. Kakor se vidi, je v pravoslavni cerkvi še več čisto zunanje praznoverske »pobožnosti« nego v katoliški . . . Vse tiste teatralne produkcije pri visokih škofovskih mašah na zapadu pa naj umolknejo pred takim cerkvenim zborom, kakršen se sliši v »hramu Hristá Spasitelja«!

Moskva ima poleg vseučilišča¹⁾ in posebne šole za orijentalске jezike celo vrsto učnih zavodov in umetniških ter znanstvenih muzejev. Zelo važen je zgodovinski muzej, impozantna nova zgradba, v kateri najdeš zgodovinske, etnografske in arheološke zbirke iz vse ogromne Rusije. Zanimiv je tudi Rumjancevski muzej, sezidan v plemenitem renesančnem slogu, spredaj s kamenitim stebrovjem. Pri tleh je knjižnica, v ostalih pa so numizmatične zbirke, galerije slik in etnografske zanimivosti. Tu so tudi noše vseh slovanskih plemen v Evropi. Tudi Slovenci smo zastopani! V neki stekleni omari stoji namreč skupina slovenskih svatov iz Koroške v naravni velikosti. Na omari pa je zapisano: Dar Matije Majarja.

Najvažnejša galerija slik v Moskvi pa je brez dvoma Tretjakóvskega galerija na desnem bregu reke Moskve. To galerijo sta podarila milijonarja brata Tretjakóva s poslopjem vred mestu. Galerija šteje nad 2000 števílk. Zastopani so menda vsi važnejši slikarji ruski, zlasti: Vereščágin, Šiškin, Kramskój, Poljénov, Makovskij, Vasnecóv in Rjépin. Da, velika je ruska umetnost, znamenite slikarje imamo Slovani, vzklikneš s ponosom, ko si si ogledal ta slikohram.

Omenil sem, da ima Moskva vse polno učnih zavodov. Kar nas zapadnjake posebno iznenadi, je to, da je v Moskvi veliko število ženskih gimnazij. Za izobrazbo ženskega spola se menda nikjer na svetu ne stori toliko kolikor v Ameriki, v Skandinaviji in na Ruskem. Na univerzo so imele v Rusiji ženske abiturientinje pristop že davno, ko so na zapadu šele debatirali o tem, sme li sploh ženska obiskavati vseučiliška predavanja ali ne. Ženskih diplomiranih zdravnic

¹⁾ Bogoslovске fakultete ruska vseučilišča nimajo. V tem oziru so Rusi naprednejši nego zapadni Evropci. Saj dogmatika, ki je jedro vsakega bogoslovja, itak ni znanost v strogem pomenu. Ruske univerze imajo za to: zgodovinsko-filološko, fiziko-matematično, juridično ter fakulteto za orijentalске jezike . . .

je na Ruskem na tisoče. Takisto se Rusinje rade vpisujejo na filološko-historičnih fakultetah in delajo izpite z uspehom.

Da se Rusi radi kopljejo, je znano. Kopališč je v Moskvi več. Na ulici »Neglinnij proezd« je dvoje velikih kopaliških palač, kjer se lahko koplješ za 1 do 10 rubljev. Kabine so opremljene z največjim komfortom.

Ulice moskovske niso vse ravne kakor peterburške, ker svet, na katerem leži Moskva, sam ni raven, a zanimive so zaradi narodnega ruskega življenja. Ena najlepših ulic je Tverska, ki je dolga gotovo pol ure. Tu so največje trgovine, še pristen Kitajec ima tukaj svoj dučan, kjer prodaja čaj in svilene robce. Vstopil sem v štacuno njegovo, da bi slišal, kako govori ruski. S svojo dolgo kito je sedel mož za »pudelnom« ter me vprašal v gladkem ruskem jeziku, česa želim. Kupil sem si bil za spomin na žoltopoltnega Mongola cenen svilen robec samo zato, ker je dobro govoril по-русски.

Na Tverski ulici je tudi edina kavarna Filipova, kjer sem si mogel oddehniti po kosilu in čitati moskovske in peterburške dnevnike, ki jih leži po mizah vse polno. Najbolj so mi hvalili Rusi značajni dnevnik »Россия«. Razume se samo ob sebi, da je tudi inozemskih listov na izbero. Kaj pa se kaj godi pri nas »doma«, izvedel sem najtočneje iz praških »Narodnych Listov«. Kavarna Filipova je velik, moderen lokal, kjer je proti večeru zaseden vsak prostorček.

Moskva ima več javnih spomenikov. Na koncu Tverske, na trgu pri takozvanih Tverskih vratih stoji na visokem podstavku s klobukom v roki bronasti Puškin ter gleda na guljajoče pod seboj rojake. Na vznožju je vlitih v bron več stihov, v katerih označuje sam svoj pomen v ruskem duševnem življenju. N. pr.:

»Слухъ обо мнѣ пройдетъ по всей Руси великой
и назоветъ меня всякъ сущій въ ней языкъ ... «¹⁾

Zaradi ogromne razsežnosti mesta moraš vsak čas sesti na izvoščika, katerih je tukaj na tisoče in ki niso dragi. Tramvaj pa vozi po mestu, žalibog tudi konjski, s polževo hitrostjo. Električna železnica vozi samo od Triumfalnih vrat na zapadni strani do Petrovskega parka preko Chodynskega polja pol ure daleč. V Pe-

¹⁾ Sluh o meni se (nekdaj) razširi po vsej veliki Rusiji
in nazival me bo (izgovarjal bode moje ime) vsak jezik, ki se govori
v njej...

trovskem parku stoji lep carski grad, tam je tudi več restavracij. Chodynskoje polje pa vzbuja žalostne spomine. Tukaj je bilo na veselici za časa kronanja sedanjega carja poginilo okoli 1500 ljudi v gneči.

Na južni strani mesta se dvigajo ob reki Moskvi »Vrabčji hribi«, po priliki tako visoko ko ljubljanski Rožnik, kamor vozi iz predmestja kratka lokalna železnica. Na teh gorah je stal nekdanj Bona parte, predno je vdrl s svojimi armadami v Moskvo.

Kdor hoče živo videti pred seboj tisti čas, ko je prišel Napoleon v Moskvo, ta naj čita Tolstega gigantski epos »Vojna in mir«. Iz te pesnitve izveš več nego iz učenih zgodovinskih knjig. Poleg tega romana pa si oglej še slike Vereščaginove: »Napoleon na Ruskem«.

Razgled z Vrabčjih hribov na mesto je zlasti ob solnčnem zahodu bajevit. Par gostilnic stoji na tej višini, med njimi se razteza naraven park. Sedel sem na neki verandi, pil čaj in gledal tja in gledal na orijentalno, rusko-slovansko fantazijo — pisano Moskvo...

Še bolj nego v Peterburgu opazuješ lahko v Moskvi pristno narodno življenje. Zato so tukaj v tem oziru zanimive tudi krčme. Mednarodne gostilnice imajo tudi tukaj napis restaurant v ruski transkripciji ресторанъ, a pristno ruske krčme se zovejo traktir (трактиръ). Niti v restorane niti v traktirje se ne jemlje v jedilni salon s seboj vrhnja obleka (površnik), tudi ne palica, dežnik ali klobuk. Vse to se pušča v nalašč za to urejeni garderobi, kjer stoji na straži poseben sluga, ki ti da, ko te je slekel, znamko s številko. Razume se, da mu mora dati gost potem pri odhodu za to »na čaj«. V jedilnih salonih je vse jako snažno. Natakarki (natakarič nisem videl nikjer na Ruskem!), ki jih gostje kličejo prosto: »čelovjék«! (t. j. človek), imajo narodno, čisto belo obleko, vsaj pa bel predpasnik, »Pri buffetu« si lahko sam izbereš, kar hočeš jesti ali piti, kajti tu je razstavljenih v segrelih posodah najraznovrstnejših jedi, zlasti močnatih, med njimi razne »pirožki«. Skoro v vsakem traktirju stoji večji ali manjši, orglam podoben muzikalni avtomat (orhestrion), ki igra gostom za zabavo razne ruske in zapadne arije. Namesto v cerkvah imajo torej Rusi orgle v — krčmah!

Kadar sem tako-le sedel v kakem traktirju in opazoval okoli sebe razne goste: kupce, študente, profesorje i. dr., spominjal sem se nehoté raznih tipov, ki jih opisujejo ruski novelisti...

Ne samo v privatnih hišah, tudi v vsakem javnem lokalu, v kavarnah, prodajalnah, da, celo v kolodvorskih čakalnicah visi kje v kotu ikóna (podoba kakega svetnika), pred katero gori vedno luč..

Predzadnji dan svojega pohajkovanja po Moskvi sem bil nešel pozdrav Žmitkov neki ruski slikarici-diletantki, stanujoči pri svoji materi. Dami sta me sprejeli jako prijazno ter me povabili na čaj. Moral sem jima praviti o naših krajih in ljudeh. Na mizi pa je stal velik srebrn samovar, iz katerega mi je natakala Julija Mihajlovna s svojo belo roko čašo za čašo sladkega dišečega čaja. Da, da! Poleg ruskega jezika, pravoslavja in ruskega carja-samodržca je samovar bistven atribut ruskega narodnega življenja . . .

Ravno teden dni sem prebil v matuški »belokamennoj«. Slovo ni bilo lahko. Na elegantni ulici »Kuzneckij most« (= Kovaški most), kjer pa ni nobenega mostu, sem si kupil nekaj najbolj značilnih fotografij Moskve. Kadar mislim nanjo, jih vzamem v roke in jih ogledujem. In vsakokrat se me polasti neko domotožju podobno čuvstvo . . .

*

Vožnja iz Moskve do Kijeva traje od poludne do večera drugega dne. Že v Moskvi sem imel v svojem popotnem načrtu — Leva Tolstega. Ko pa smo prispeli proti večeru v Tuló, izvem na postaji, da se je slavní pisatelj pred dobrim tednom odpeljal v Krim. Prva postaja od Tule je Kozlovka in odtod je samo $3\frac{1}{2}$ km do Jasne Poljane. Moj dnevnik in seveda tudi moj potopis sta vsled tega izgubila najaktualnejšo stran. Po večerji sem legel, vdan v svoj fatalizem. Tudi ves drugi dan sem na vožnji preko neskončne Ukrajne skoro prespal v kupeju. Namesto duhomorne ravnine sem gledal v sanjah Rjepinovo sliko, katere original sem videl v Moskvi. Okoli hrastove mize sede in stoje junaki, ukrajinski brkasti kazaki, in eden piše muhast odgovor nadutemu turškemu sultanu — ne vem, kateremu — ki jim je bil zagrozil z vojno. Hahaha! Vsi se držijo za trebuhe in ne morejo se nasmejati toliki predrznosti! Le pridi, če te srbi hrbet, turški pes! Mi ti ga že namažemo! Hahaha! Taki junaki so bili Zaporožci! To sliko gledam in moram se smejati še jaz. Moja dva sopotnika, dva jaroslavski trgovca, hočeta vedeti, zakaj se smejem. In ko jima povem, smejali smo se potem vsi trije do Kijeva . . .

*

Ako me vprašate, kje bi najrajši živel: v Varšavi, v Peterburgu, v Moskvi ali v Kijevu, odločil bi se za poslednje mesto. Kijev leži blizu sto metrov nad Dnjeprom, ki nosi tod že parnike. Ob reki sami se širi mestni okraj Podol, na višini pa so drugi okraji. Pa niti tu gori ni vse ravno, nego samo najlepša in najži-

vahnejša ulica Kreščatik, ob kateri stoje velike bogate trgovine, razne palače, pošta in hoteli, je ravna. Druge ulice se vijejo po gričih in preko njih. Vsled tega je lega Kijeva tako zanimiva in dražestna. Na vsakem koraku se ti odpre po njegovih holmih nov razgled — kakor v Rimu.

Kijev je zelo star; njegova zgodovina se začenja že v 9. stoletju, zato ga imenujejo Rusi »mater« — boljše bi bilo reči očeta — vseh ruskih mest ali pa tudi ruski Jeruzalem. V X. veku je vladal tukaj znani knez Vladimir, ki je, sprejemši sam vero Kristusovo, tudi svoje ljudstvo dal pokrstiti. Na nekem griču ima sredi krasnega parka ta slovanski svetnik svoj monument, odkoder gleda tja preko Dnjepra po svoji Ukrajni. Razgled odtod je pa tudi v resnici čudovit ne samo za kneza Vladimira, nego za vsakega turista.

Vseučilišče stoji ob botaniškem vrtu na Bibikovskem bulvarju na griču. Tukaj je tudi več gimnazij, gledišč in umetniških zavodov. Skoro ravno nasproti vseučilišča pa se dviga impozantna nova katedrala sv. Vladimira, ki je močno podobna Spasiteljevi v Moskvi. Ima sedem pozlačenih kupol. Notranjščina pa je pravzaprav galerija najkrasnejših slik, ki so jih po stenah in po stropu ustvarili prvi ruski umetniki, med njimi meni najbolj znani Vasnečov. Nisem se mogel dovolj načuditi krasoti te cerkve, ki je res pravi umotvor. Sploh pa sem se že na prvem svojem izletu v Rusijo prepričal, da so ruske (pravoslavne) cerkve najlepše — vsaj za Slovana.

Ogledal sem si seveda tudi znani kijevski samostan »Pečersko Lavro«, ki se razprostira na nekem griču nad Dnjeprom. Ta samostan je najuglednejši na vsem Ruskem, in tisoči in tisoči romajo vsako leto semkaj, molit na grobeh starih puščavnikov, katerih ostanki leže v podzemeljskih celicah. Med njimi je pokopan tudi znani kronist Nestor. Menih, ki prodaja pred vhodom v katakombe svečke, me je vprašal, če si hočem tudi jaz ogledati grobove svetnikov, pa sem ponudbo hvaležno odklonil. Hodnik je tako ozek, da se more preriniti po njem samo po ena oseba. Kupil sem si potem pri vходу v Lavro pri nekem drugem menihu nekaj svetinjic (»odpustkov«) za spomin na »Lavro«. Mož je bil jako zgovoren in šegav, brez dvoma Malorus. Ko mu povem — kar pa je menda že sam uganil — da sem Jugoslovan iz Avstrije, mi reče šaljivo: »Aha, seveda, prišli ste k nam v Rusijo samo zato, da se boste potem doma smejali nad nami in našimi starokopitnimi običaji! . . .«

Pa Kijev sam na sebi je najmanj starokopiten; celo jako zapaden se mi je zdel. Prijetno me je iznenadil tukaj novi električni

tramvaj, ki ga niti Varšava, niti Piter, niti Moskva nimajo. Zvečer sem bil šel k dramatični predstavi v neko malorusko gledališče. Toda — jako malo sem razumel, kar so govorili na odru, dočim sem v Moskvi vse razumel, kar so govorili v velikoruskem jeziku . . .

Kijev je dražestno, poetično mesto, kjer se da brez dvoma prijetno živeti. Nerač sem sedel na izvoščika, da me odpelje na kolodvor.

Predno pa ostavi popotnik Rusijo, treba mu je zopet paziti na neke birokratične ceremonije, ki se pa opravijo brez težav. Že dan poprej sem bil povedal v hôtelu, da se povrnem iz Kijeva naravnost v Avstrijo. Zato so poslali moj potni list na policijo in ta je zapisala vanj, da »ni nikakega zadržka mojemu odhodu iz Rusije« ter da smem prestopiti rusko mejo . . .

Iz Kijeva sem se vozil do Voločiska na gališki meji vso noč. Ruski vlak vozi do gališke postaje Podvoločiska, kjer nas je prevzel zjutraj avstrijski brzovlak.

Ko pogledam v Podvoločisku skozi okno vagona, je bilo prvo ime, ki so ga zagledale na neki hiši moje srečne oči, Samuel Goldlust & Comp.! . . .

II.

Odesa. — Po Črnem morju. — Sevastópol. — Jalta. — Kerč. — Poti. — Batúm.

Ni še bilo preteklo izza prvega izleta mojega na Rusko leto dni, že me je peljal izvoščik po široki Puškinski ulici v Odesi v hôtél »Evropa«. Bil je vroč, soparen dan 3. julija, ko sem bil dospel z brzovlakom od Podvoločiska.

Na tem drugem izletu sem hotel videti južno Rusijo: Krim in Kavkaz.

Krim in Kavkaz! Dve imeni, polni vztočne poezije! Kdor je videl samo severno Rusijo, ta je ne pozna vse. Impozantne so švicarske planine, toda Kavkaz jih presega. Krasna je francoska Riviera, toda južno obrežje Krime je nemara še lepše, vsaj izvirnejše je, in pa vztočni čar leži na teh obalah . . .

Pa — ne segajmo za sedaj predaleč! Danes smo še v Odesi; oglejmo si najprej to mesto v največji naglici!

Od svojega hôtela imam samo par minut hoda do Nikolajevskega buljarja in tukaj šele vidim, kako divno leži Odesa. Ko

stopim na rob buljarja, zasveti se pred menoj brezkončna planota Črnega morja. Tam doli kakih 50 m pod menoj leži obširni pristan odeški s svojimi daleč v morje segajočimi moli, s svojimi skladišči, agencijami, s svojo železnico, s svojimi kopališči in drugimi pristanskimi poslopi. In koliko ladij je zasidranih tam: parniki vseh držav iz vseh delov sveta! Saj je Odesa — Rusi izgovarjajo: Adjésa — največje in najbogatejše trgovsko mesto ob Črnem morju.

In vendar je ta Adjesa skoro za sto let mlajša od svojega severnega brata Peterburga. Leta 1794. je stala tukaj še umazana tatarsko-turška vas Hadžibej, iz katere so Rusi po inicijativi carice Katarine II. ustvarili do danes eno najlepših evropskih mest, katerega široke, ravne in elegantne ulice se križajo vse pravokotno in so tlakovane z granitnimi kockami. Skoro vse širje ulice imajo po dve vrsti drevoredov. Hiše so večnadstropne, zidane v najmodernejšem slogu. Prodajalne sijajne, vele mestne. Moderno opremljeni hôteli, impozantna javna poslopja, kakor: dve gledališči, univerza, pošta, tržnica in borza. Izkratka: Adjesa je povsem moderno, veliko primorsko mesto, ki šteje danes že blizu pol milijona duš. Prebivalstvo je zelo pisana zmes raznih narodov: Rusov, Poljakov, Grkov, Judov, Nemcev, Armencev, Tatarov in drugih orijentalcev. Ravno vsled mešane krvi je odeško pleme lepo, posebno med ženskim spolom srečaš baš na Nikolajevskem buljarju dopoludne in proti večeru pravih krasotic. To izprehajališče ni ravno dolgo, ker ni bilo več prostora zanj, pa najlepše je v vsej Adjesi. Vse, kar je imenitnega, lepega in elegantnega, šeta po drevoredu ali poseda v senci po klopeh. Drugi pijo v modernem restavracijskem paviljonu čaj in druge pijače,čitajo časnike, poslušajo vojaško godbo, ki koncertuje tukaj ob ugodnem letnem času vsak dan, ali pa flirtujejo . . . O, Adješani so bogati pa znajo živeti!

Z Nikolajevskega buljarja prideš doli do pristana lahko po žičasti železnici-vzpenjači ali pa greš po znamenitih širokih stopnicah, ki jih je bil dal napraviti bivši guverner odeški, vojvoda Richelieu, ki ima sredi buljarja svoj spomenik. Na zapadnem koncu tega šetališča pa stoji kip Puškinov. Nasproti monumenta se dviga, z razgledom na morje, mestni magistrat (дума), blizu njega pa stoji »Publičnaja biblioteka i muzej«. Ogledal sem si bil oboje. Muzej sicer ni posebno bogat, ima pa nekaj krajevnih redkosti, ki jih drugod ne najdeš. Vhod v knjižnico je brezplačen. Tu so dvorane z omarami za knjige, sobe za uradnike ter velika čitalnica, kjer si ti je treba samo oglasiti pri gospodični bibliotekarici, sedeči na ka-

tedru, in povedati, kaj želiš — in sluga ti prinese na mizo zahtevano knjigo ali časopis.

Javnih knjižnic ima vsako količkaj važno rusko mesto po več. V tem oziru smo mi v Avstriji daleč zadi za Rusijo. In kjerkoli sem prišel v takšno publicno biblioteko, povsod sem našel vselej dovolj čitateljev. Uradniki so prijazni in so mi z veliko vljudnostjo dajali vsakršna pojasnila.

Cerkve odeške niso tako znamenite kakor v severni Rusiji, dasi jih je več zanimivih.

Ker je bila neznosna soparica, sedel sem na izvoščika ter mu zaklical: »V Lanžeron!« To je morsko kopališče na zapadni strani mesta. Vozeč se po Puškinski ulici, sem videl enonadstropno staro hišo, na kateri je vzdana marmornata plošča z napisom: »Tukaj je živel A. S. Puškin l. 1823.«

Kmalu sem se pripeljal v obširni Aleksandrovski park in odtod je samo še par minut do Lanžerona. Kopališča so prvega, drugega in tretjega razreda. Kabine, postavljene na pilotih nad morjem, so narejene kakor pri nas. Pri blagajnici se shrani lahko denarnica, ura in druge take stvari. Še boljše pa je, če denar, kar ga ne potrebuješ, pustiš doma v hôtelu. Ko sem zahteval pri blagajnici, oziroma pri perici kopelnih hlač, me je začudeno pogledala, češ, da se tukaj moški kopljejo navadno v Adamovem kostimu. Ko sem rekel, da nisem tukajšnjec, dobil sem po dolgem iskanju hlače. V morju sem se prepričal, žal, na svoje oči, da se v Adjesi — pa tudi še drugod ob Črnem morju — kopljejo moški takšni, kakršne je Bog ustvaril. Če se tudi ženske kopljejo tako, kakor se je kopala svoje dni Afrodita Anadyomene, pa ne vem, ker je žensko kopališče popolnoma ločeno od moškega.

Prve trenotke, moram reči, človeka, ki ni navajen gledati svojega brata po Adamu nagega, ti »modeli« nekoliko ženirajo. Kmalu pa se privadiš golega človeškega telesa in skoro te je sram, da te je bilo sploh — sram zaradi tega. Kultura nas je odtujila prirodi, zato se je nekako »bojimo«. V našem spominu nam je ostalo iz mladih let, da je golo telo »grdo«. Nepravilno zraslo ali bolno telo seveda ne more biti lepo. Da bi bilo pa normalno, močno in zdravo človeško telo samo na sebi brez vsakršne obleke »grdo«, je predsodek, ki izvira iz srednjevečnega nenaravnega asketizma. Dandanes smo čimdalje bolj prepričani, da ni nič lepšega nego priroda sama na sebi. Kaj je starogrška prosveta drugega nego kult

večnomlade, večnolepe prirode? Zakaj je starogrška plastika še danes vzor vsem umetnikom? Zato, ker je odsev nage prirode. In starogrška poezija z očetom Homerjem na čelu — kaj je drugega ko priroda, ko idealizirani realizem? Neprirodni, abnormalni in bolni asketizem je bil ko naval Vandalov pokopal vso to staro in vendar večnomlado lepoto. Šele renesanca nam je zopet odkrila pojem helenske lepote. Ta preporod človeštva v XIV. in XV. stoletju je največje važnosti za kulturni razvoj sveta na zdravi, naravni podlagi. Renesanca je epohalnega pomena v evropski zgodovini. Kaj bi bili dandanes vsi krščanski narodi, ko bi ne hodili v šolo k starogrškim in starorimskim »paganom«? Barbaril . . .

S takimi »filozofskimi« mislimi sem plaval po lanžeronskem zalivu ter se hladil v njegovih mehkih, slanih valovih.

Predno sem se ločil od Adjese, ogledal sem si še najbližji »limán« Kujaljnckij. S kolodvora odeškega pristana sem se peljal po železnici proti severovzhodu do postaje Kujaljnckij limán. In kaj je tukaj? Na prvi pogled jezero, ki pa je pravzaprav rokav Črnega morja, samo da je odrezano od njega z 2 km širokim peščenim presipom. Poleg te velike slane »luže« je zgradilo mesto velikansko zdravilišče v ruskem slogu, kjer dobijo gostje stanovanje in vso oskrbo ter se morejo kopati po predpisih zdravnikovih. Okoli in okoli palači podobnega, iz rezanega peščenca zgrajenega zdravilišča je zasajen obširen park, tako da najde človek tudi v največji vročini senčnat kot. Kopališki vlaki so zmerom polni izletnikov, kajti v Kujaljnckem limánu ni nikoli dolgčas. Vsak dan so v sezoni koncerti in druge veselice . . .

Toda mene je čimdalje bolj mikalo Črno morje, ki sem ga gledal z Nikolajevskega buljarja. Šel sem bil gledat, kaki parobrodi kaj stoje zasidrani tam doli v takozvanem Praktičnem pristanu. In ko sem zagledal ponosno in veliko belo ladjo »Veliki knez Konstantin«, je bil moj sklep gotov. Kupil sem si biljet naravnost do Batúma ter naštel za prvi razred 39 rubljev; s tem je bila plačana vožnja in hrana.

*

»In stopili so na ladjo in odjadrili na odprto veliko morje« — peva očka Homer.

Bil je vroč popoldan, 5. julija, ko je, vzdignivši težko sidro, odplaval »Veliki knez Konstantin« od svojega mola. Odisej je moral imeti na svoji ladji razpeta jadra, »na klopeh pa so sedeli po vrsti

in veslali« njegovi zvesti pomorščaki, da jim je znoj curkoma kapal s čela. Naš »Konstantin« ni imel ne jader ne veslačev, nego moderni vijak ga je gonil dalje in dalje s precejšnjo brzino. Na takem parobrodu bi »častiti trpin« Odisej pa tudi ne bil tako dolgo blodil po morju do svoje ljube Itake, ne bil bi toliko doživel in mi bi danes morebiti ne imeli klasične Homerjeve epopeje — »Odiseje«.

Črn, gost dim se vali iz dimnika, vijak se vrti v zadnjem delu ladje pod morjem na vso moč in ponosni »Konstantin« orje zeleno morsko ledino naravnost proti jugu. Ob obeh straneh se valijo šumeč izpod kilja (podladja) široke, z belimi penami obrobljene morske brazde. Sled, ki si ga s svojimi mogočnimi prsi reže po morju naš »Konstantin«, se pozna daleč za nami. Tam zadi nas gleda še par ur lepa Odesa, potem izgine za obzorjem . . .

Moja kabina leži v drugem nadstropju odspodaj. Okroglo železno okence, ki se da hermetično zapreti, stoji dober meter nad morsko gladino. Postelj je v moji elegantni, belo položeni in pedantovsko snažni sobici petero: štiri stoje ena vrhu druge poprek parobroda, a peta je postavljena vzporedno z osjo ladje. Kakor pa vidim, imam za sedaj samo enega sostanovalca.

Prvi razred ima na »Konstantinu«, tako mi pojasnjuje sluga, 25 kabin z 91 posteljami, drugi razred pa 11 kabin z 80 posteljami. Moške in ženske kabine so strogo ločene, tako da se tudi zakonski vidijo samo po dnevi na krovu in v obednici. Koliko je prostora za tretji razred, takozvani medkrov, nisem vprašal. Prišedši na krov, sem korakal od enega konca do drugega in naštel sem 113 korakov, poprek pa je »Konstantin« širok 13 korakov; njegovi stroji imajo 2200 konjskih moči. Naš parobrod spada torej med največje ladje »ruskega društva za parobrodstvo in trgovino« (русское общество пароходства и торговли), ki ima svoj sedež v Odesi in je najvažnejše in najuglednejše privatno akcijsko parobrodno društvo na Črnem morju.

Skoro vsi potniki I. razreda in nekaj njih tudi iz II. razreda so se zbrali na precej prostrani palubi, nad katero visi velika platnena rjuha, streha, ki nas čuva vročih solčnih žarkov. Nekateri potniki so posedli po klopih ob boku, drugi na sredi palube po stolah; zopet drugi pa stoje ko zamaknjeni in gledajo neprestano tja po brezkončni gladini morski, po kateri trepečejo solčni žarki.

Morje! Kdo ne bi priklonil kolen pred tvojim veličastvom, ko te zagleda prvokrat! In čimdalje počivajo moje oči na tebi, tem večje si, tem silnejše in ogromnejše. Veličju tvojemu se klanja moja misel

in moje srce čuti vso skrivnost tvojega bitja. In moj duh bi rad obsegel tvoje brezkončne meje in rad bi premeril tvoje temne globočine! Tvoja sinja plan se spaja na obzorju z modrim nebom in vajin poljub je večnost. Kaj je tebi človek? Kako majhnega, ničnega se čutim, veliko, veličastno morje, pred teboj! Ko gigant ležiš med svojimi daljnimi obalami in kaj ti mar, če plezamo mi pozemeljski črvi po tvojem širokem hrbtu! Klanjam se ti, sveto božansko morje!

Krasno si morje! Krasno si, ko te pozlačujejo žarki vzhajajočega solnca. Tvoje gladko obličje gori in plameni v zlatem ognju in velika tajnost porajajočega se dne počiva nad teboj. Krasno si, ko te boža solnčni bog s svojega zenita, ko spavaš kakor utrujena bujna odaliska v opoldanski vročini. Krasno si, ko se s poslednjimi zlatimi poljubi poslavlja od tebe večerno solnce, ko pada tihi mrak in ko te obliva s svojo srebrno lučjo bledeci mesec, plavajoč med mirijadami zvezd po sinjem nebu. Katera človeška beseda bi mogla izraziti tvoj čar, o morje, kadar sanja nad tvojimi rahlo šepetajočimi valovi tiha, topla zvezdnata noč! Poezija najkrasnejša si, morje!

Močno si morje! Kdo ti je kos, kdo se more meriti s teboj? Na svojem širokem hrbtu nosiš brez števila velikih jeklenih ladij, in gorje jim, če se razljutiš! Ko orehove lupine se premetavajo po tvojih penečih valovih. In kadar se zvežeš z divjim viharjem in butaš ko razjarjen tur ob skalnati breg, trese se zemlja pred gnevom tvojim. Kje ste, vi oblastniki tega sveta, ki ste se bahali s svojo močjo in pozivali sosede v boj? Kje ste in kje so vaša mogočna kraljestva? Kje so vaše silne armade, pred katerimi so trepetali narodi? Ni vas več! Vse vas je premagal čas in vas poteptal v prahl! A tvoja moč, moje sinje morje, ne pojema! Tvoja moč je nepremagljiva in strašna ko pred tisoč in tisoč stoletji! Tvoja moč je večna!

Največji prijatelj in dobrotnik človeštva si, sinje morje! Najbolj oddaljene dežele, najbolj tuje si narode — ti jih spajaš med seboj. Ti seznanjaš antipode z antipodi, šumiš in bučiš ob vseh pristanih in obalah, koder pljuškajo tvoji peneči valovi, večno svojo himno o vzajemnih interesih vsega človeštva, o občem bratstvu in o mednarodni ljubezni. Koliko velikih, svet osrečujočih in razveseljujočih misli si že razoznanilo ob svojih bregovih, ti dobro morje!

Slava ti, veličastno, večno krasno, sveto in božansko, ti močno in mogočno, ti dobrotljivo in blago, ti čudovito morje! . . .

Iz mojega sanjarjenja in zamaknjenja me predrami zvonček, s katerim je tekal po palubi natakter ter nas vabil k — obedu. Bila

je ura peta. Popotniki I. razreda smo posedli za mizami elegantnega jedilnega salona, ležečega tik pod palubo na zadnjem koncu parobroda. Pri prvem obedu nas je vseh skupaj okoli 40, moških in dam. Vse govori samo ruski. Med nami sedi tudi kapitan, približno petdesetleten gospod srednje rasti, zagorele zdrave polti ter že osivele brade. Iz majhnih oči mu sije dobrodušnost in energija obenem. Z obraza mu čitaš, da sedi sicer pri obedu, ali njegove misli da so neprenehoma nekje tam gori na vrhu pri krmilu in kompasu. On je naše plavajoče hiše absoluten gospodar, ki pa je tudi odgovoren s svojim življenjem za to, da plava »Konstantin« po natančno propisani poti. Kapitan ne govori veliko, a je vljuden z vsakomer, posebno poleg njega sedečim damam streže po kavalirsko.

Ker je morje popolnoma mirno, komaj čutimo, da ne obedujemo na trdi zemlji. Natakariji nam strežejo v črnih suknjah in na rokah imajo bele rokavice. Imeniten obed! Kakih petero jedi: juha, govedina, asijete, pečenka, sladoled; potem še povrhu pecivo in sadje. Kruha, kolikor ga hočeš. Pred obedom se ponuja — žganje, po obedu pa se servira črna kava. Pijača se mora posebej plačati. Pije se pivo in razna vina. Najpriljubljenejše vino je krimsko iz Alupke v butiljkah. Zlata kapljica, nekoliko podobno našemu ljuto-merčanu.

Predstavljati se ni navada. Občevanje med popotniki pa je vzlic temu neprisiljeno.

V salonu visi na sredi na nekem stebru podoba — svetega Konstantina, patrona velikemu knezu Konstantinu Konstantinoviču, na čigar ime je krščen naš parobrod. Mislim, da je ta veliki knez Konstantin tisti, ki slovi v ruski literaturi kot nežnočuteč lirik in ki je tudi predsednik ruski akademiji znanosti in umetnosti. Naš parobrod ima torej slavno firmo.

V obednici vidim tudi klavir in omaro z majhno knjižnico.

Obed je pri kraju. Prižgemo si cigarete in hajd zopet na palubo!

Mirno leži zelenomodra plan morska, s katere hlidi prijetno ohlajujoča sapa, dišeča po svojem slanem elementu. Morski zrak! Kaj je bolj zdravega za človeška pljuča? Pravi balzam je, ki krepi čvrstega človeka in mu pomnožuje živlensko moč. Na zadnjem koncu ladje zapazim pričvrščen nekak aneroid-barometru podoben pristroj, iz katerega drži daleč v morje segajoča vrv. Na koncu te vrvi plava v morju nekak vijak. Parobrod vleče za seboj ta aparat in provzroča s tem, da se vijak vrti in ž njim vred tudi vrv, segajoča v pristroj na krovu. Posledica tega enakomernega vrtenja je

ta, da se vrti tudi kolesje, in igla kaže na licu ure, koliko milj smo se oddalili od Odese. Ta aparat imenujejo Angleži »log« . . .

Solnce je zašlo kakor velikanska ognjena obla. Še gori nekaj časa tik nad gladino morsko, potem se pogrezne v globočino. Zmerom v istem južnem kurzu plava »Konstantin«. Mračí se že. In zopet zazvoni znani zvonček; vabi nas — ob osmih zvečer — na čaj, ki zbere popotnike v salonu. Čaja popiješ lahko, kolikor čaš se ti poljubi. Natakár ti postreže tudi s suhorjem in drugim pecivom. Ali spat še ne pojdemo! Sedaj je šele najpoetičnejše na palubi. Posedaš tuptatam ali pa se izprehajaš. S tem in onim si že napol znan, čeprav se ne poznata po imenu. Govori se o tem in onem, nekoliko rezervirano, previdno. Prijetna hladna sapa piha od zdolaj. Ura preteče za uro, toda paluba se še noče izprazniti. Nekateri, bržčas taki, ki so navajeni, da hodijo obsorej doma v svojo gostilno, si dajo prinesti piva, drugi tamle v kotu kvartajo. Dame pletejo nogavice. Človek je pač suženj svoje navade . . .

A »Konstantin« plava in plava pogumno svojo pot. Kapitan ali eden njegovih pomočnikov (помощникъ stoji napisano nad njiju kabinama) koraka tamle gori po svojem zapovedniškem mostu semintja. Visoko na golem jamboru gori velika rdeča električna svetiljka. Pogledam, kaj delajo kaj tam spredaj popotniki tretjega razreda, ki se vozijo po večini tudi po noči na palubi. Polegli so kar po tleh na svojih preprogah in odejah: Judje, delavci, Tartari in bogsigavedi kakšni ljudje. Vmes zajoče poleg speče matere kak otrok. Pomorščaki pa stojé vsak na svojem mestu na straži. V tiho noč šumijo peneče brazde. Nad obzorjem je dvignil mesec svojo radovedno glavo.

Noč na morju — kako si čarobna! Ne beseda lirikova, ne kist slikarjev sama ne moreta izraziti vse globoke poezije take noči! Moral bi se pridružiti še skladatelj, ki bi vlil svoja čuvstva, svojo razpoloženost sredi takšne-le morske noči v mehko melodijo . . .

Bilo je že blizu enajste ure, ko sem legel spat v svoji kabinici. Vštric mene je ležal na svoji postelji že moj tovariš.

Izvrstna postelj, nič se ne da reči — ali kaj, ko moji živci niso privajeni takemu položaju! Mežim in se silim, da bi zaspal, in bolj ko se silim, bolj se mi v polusanjah dozdeva, da ležim kakor prorok Jona v trebuhu velikanske ribe, ki me nosi dalje in dalje. Tudi ladje truplo, čutim, da je živo. Rahlo namreč in zato menda tem občutnejše vztrepetava vsled neprestanega gibanja parnega stroja. Tik pod oknom slišim šumenje valov butajočih ob bok: sami nenavadni ob-

čutki! Čuden je telesni organizem. Kaj pomaga tu še tako krepka volja? Živci nas vladajo in ker je tem živcem prva noč na morju neljuba, se ne morejo umiriti in nočejo — zaspati. Tako je. No pa na vsezadnje »me« je — t. j. moje živčevje — vendarle premagala utrujenost in zaspal sem bil krepko.

Ko se prebudim, je bilo že svetlo jutro — in »Konstantin« je stal ko pribit. Kje smo? Pogledam skozi okence, in glej, pred nami je ležalo neveliko mesto na popolnoma ravni obali — Evpatórija. Naš parobrod je ležal zasidran dober kilometer pred obalo, ker je morje preplitvo zanj, da bi se mogel približati molu. Prišla pa je k nam cela flotila čolnov-»izvoščikov«, čakajoč popotnikov, ki bi šli v mesto. Ne vem, se je li bil kdo izkrcal ali ne. Samo to sem slišal, da so oddali z našega parobroda nekaj blaga. Evpatorija šteje kakih 18.000 duš, med njimi je gotovo polovica Judov karaimske konfesije. Krimski Hebrejci se razločujejo od drugih posebno v tem, da priznavajo samo biblijo (thoro) za podlago svoji veri, a talmuda ne marajo. Drugi Izraelci smatrajo Karaima za krivoverce. Ko sem pri svojem odhodu iz Odese nekega mladega Juda v restavraciji na kolodvoru, kjer je prodajal časnike, vprašal, če je Jud, odrezal se mi je resolutno: Njet, ja nje Jevrej! Ja — Karaim! (»Ne, jaz nisem Jud, jaz sem Karaim!«). . .

Po kratkem odmoru je plaval »Konstantin« zopet proti jugu, a krmsko obrežje se nam je le še ko rjav trak svetilo na vzhodu. Solnce je vzhajalo više in više. Po sosednjih kabinah so ljudje že vstajali in tudi jaz sem bil kmalu na nogah in pri zajutrkju, kjer sem popil čašo čaja in prigriznil s surovim maslom namazanega kruha. Rusi pravijo takemu kruhu tako originalno »бутербродъ« (butterbrod!).

Na palubi je že precej živo. Vsakdo bi se rad naužil svežega jutranjega zraka. Ah, jutro na morju! Človek bi zavriskal, tako prijetno je, dihati vase slano morsko sapo. Danes, 6. julija, je vrhutega še nedelja. Vse se čuti nekako prazniško. Tamle daleč že vidimo nekaj belega. Naš parnik nameri svojo pot bolj proti vzhodu. Ob desetih dopoldne plavamo skozi močno utrjeni vhod v pristan Sevastopolski.

»Ili grmi il' se zemlja trese?
Niti grmi nit' se zemlja trese —
več pucaju topovi!«

Hej, to je grmelo, da se je tresel ves Sevastopol! Vse vojne ladje so bile v zastavah in iz njih ter iz trdnjaviških topov so od-

mevali po prostrani luki streli, da je bilo veselje! Po nabrežju, kjer je pristal naš »Konstantin«, je bilo vse pisano naroda, vojaštva in civilnih ljudi. Godbe so svirale in iz tisoč in tisoč grl so klicali: »urá«! Kaj je bilo? Rusi so praznovali danes stoletnico rojstva slavnega admirala Nahimova, ki je v krimski vojni (1854—55) hlabro branil Sevastopol, dokler ga ni zadela smrtna krogla v glavo. Blizu vhoda v pristan ima sredi lepega trga sedaj svoj spomenik. Na parobrod prinašajo slavnostno izdajo »Odeškega Listká«, v katerem čitam zanimive stvari iz življenja tega junaka. Francozi in Angleži so se bili spravili nad Sevastopol, da ponižajo Rusijo. Bili so strašni trenotki za oblegance, med katerimi je stal tudi grof Lev Tolstoj, ki je opisal hrabrost ruskih vojakov. Ruski pesnik A. N. Apuhtin¹⁾ peva v svoji »Vojaški pesmi o Sevastopolu« med drugim tako:

»Jaz zapojem... kak sovragi nebrojni stopili z brodóv
pa so prišli in nas pobedili.

In tako pobedili, da niso nič več
s čelom silili k nam drzovitim,
in da s kislim obrazom popihali jo
in odkurili z nosom pobitim

— — — — —

Jaz zapojem, kak rasel junaški je boj,
kak so naši se tam bojevali;
kak so vedeli vsi, da umirat gredó,
kak so sveto umirati znali!

Kak mladenke so našim vojakom šle streč
in otirat tam smrtno jim srago,
kak za vsak domovine tam košček s krvjó
nam poplačal sovražnik je drago.

In granate so pokale . . . Plamen in dim . . .

In ječé in pa težko stokaje
so gradili reduté visoke za bran
in okope iz tal na vse kraje . . .

In ednajst vam je mesecev trajal ta boj,
in ednajst vam je mesecev celih
čudotvorna trdnjava zaščíščala dom
in armado sinov naših smelih . . .«

¹⁾ Vesel in Aškerc: Ruska Antologija. 464 str. Natisnil in založil A. Gabršček v Gorici 1901. (Str. 266.)

Med najbolj pogumne branitelje je spadal poleg Gorčakova in Todlebensa tudi Nahimov, ki se je sila jezil na sovražne »samovarčke« (vojne parobrode), razrušujoče trdnjavske zidove.

Sevastopol je danes največja ruska trdnjava ob Črnem morju. Luka je dolga kakih 7 km in utrjena z nepremagljivimi baterijami. Naj pridejo danes sovražni »samovarčki«, če imajo korajžol!

Pa tudi mesto samo na sebi, broječe 50.000 prebivalcev, je vredno, da si ga ogledaš. Poseben zgodovinski muzej hrani spomine na krimsko vojno. Ulice so snažne in lepe, prodajalne se vrste ob njih. Hiše so zgrajene večinoma iz rezanega rumenega peščenca. Takih hiš vidiš tudi drugod ob Črnem morju. Največ je po ulicah vojaštva, pomorščakov, ki se jim kaj imenitno podaje bela obleka. Tri ure je stal naš »Konstantin« v takozvanem Grafskem pristanu in jaz sem imel časa dovolj, da sem si deloma po električnem tramvaju, deloma vozeč se na izvoščiku ogledal ponosni Sevastopol. Globok vtisk napravi na vsakega človeka takoimenovano »Bratovsko pokopališče«, kjer je v skupnih grobovih pokopanih na tisoče in tisoče Rusov, ki so padli v krimski vojni.

Bilo je že zdavnaj poldan, ko smo odplavali izpred Sevastopola. Pred vhodom v krasno luko stoje zasidrane železne »boje«, na katerih tulijo v presledkih avtomatne »sirene« — pa ne takšne, kakršne je slišal svoje dni na morju »zviti« Odisej — ter svariyo parobrode pred plitvinami.

Naš »Konstantin« plava tako, da imamo na levi zmerom pred seboj krimsko obrežje. In kako zanimiva je južna stran slavnega Krimal! Visoke, strme, raztrgane skale štrle iz morja. Tam gori pa vidimo med zelenim drevjem samostane, vasi in posamezne hiše. Jako pogosto so postavljeni majaki, ker je vožnja tod ob viharju zelo opasna. Pri takozvanih Bajdarskih vratih se privije cesta iz Sevastopolja izmed visokih skal po strmih ovinkih doli bliže morju. Na neki skalnati planoti stoji tam gori nova cerkev in ne daleč od nje grad Foros.

Vsako uro je na nadaljnji vožnji pogled lepši in zanimivejši. Odtod dalje je pobrežje vse poraslo z zelenjem, med katerim je čimdalje več vinogradov. Tak slaven vinski kraj je n. pr. Alupka, vas z belimi vilami in letovišči. Tam gori pa se dviga okoli 1200 m visoka skalnata gora Ai-Petri.

Ne, lepšega kraja še nisem videl dosedaj na svetu, nego je to pobrežje! Odtod do Gurzufa — sam raj! Vinogradi, južno drevje, bele, krasne vile. Kdo opiše prelestno lego Oreande, Livadije?

Tukaj imajo, kakor je znano, ruski car in nekateri veliki knezi gradove, kakršnih ni nikjer drugje v Evropi. Carski gradovi v Livadiji so največja arhitektonska znamenitost na Krimu. In ob ves ta raj pljuska zelenomodro morje. Kdor se je vozil kdaj ob južnem pobrežju Krima, ne pozabi ga nikoli več. Kaj čuda, da to čudovito deželo tako radi opevajo ruski pesniki. Med poljskimi pesniki je bil prvi Mickievicz, kateremu je vzbudil Krim cel venec sonetov.

Na tej vožnji od Sevastopolja menda nobeden popotnik ni ostal v kabini ali v salonu. Vse je stalo na palubi in uživalo neizrečeno krasni pogled na krimski raj. Ko nas je pozval natakark obedu, smo se le neradi ločili za uro časa od duševnih užitkov ter jih zamenjali s telesno hrano.

Ob šestih zvečer pa je »Konstantin« spustil svoje sidro pred najlepšim mestom krimskim, pred Jalto.

Pristan je bil poln pisanega ljudstva iz vseh slojev. Parnik je imel mnogo blaga za Jalto in tudi veliko pasažirjev je izstopilo in nekaj novih se je začelo vkrcavati. To je vika in krika med delavci, ki pomagajo nakladati na ladjo! Poslušal sem, pa nisem razumel nobene besede, kar so ti delavci govorili med seboj. To so domačini Tartari, ki govorijo svoj posebni jezik. Rasti so ti Tartari srednje, močne postave, zagorele polti in črnih las. Kar se tiče njih značaja, slišal sem o njih skoro samo pohvalo. Jako pošteni so in delavni. Pijančevanje in tatvina sta med njimi neznani pregrehi. Pač pa so vroče krvi. Da je na krimskem polotoku prvotni domačin Tartar, pričajo tudi imena mest, rek in gorá. Razume se pa, da znajo izobraženi Tartari vsi ruski. Po vsej Rusiji so priljubljeni tartarski natakarkji in izvoščiki. Tartari so Mohamedove vere.

Najel sem si izvoščika in hajdi v Jalto, kjer sem imel blizu tri ure časa. Lepa Jalta je vprav čarobna! Široka primorska ulica »Naberežnaja« priča, da je Jalta čisto moderno mesto z rusko-vztočnim koloritom. Velikomestne, elegantne prodajalne, palačam podobni hôteli in pa krasne, iz rezanega kamenja zgrajene vile v originalnih dražestnih slogih! Med hišami pa zelenijo parki, in kar je še lepše, tod zeleni vinska trta in zori grozdje. Tudi v okolici je vse polno vinogradov. Jalta je shajališče ruske bogate in elegantne gospode. Tu vlada skoro večna pomlad. Po leti se ljudje hodijo semkaj kopat, po zimi pa uživat mило, zlasti bolnim prsim ugodno podnebje, a jeseni zobljejo grozdje.

O Jalta, ti si biser Črnega morja! Srečen je, kdor se more dalje časa pomuditi med tvojim zidovjem!

Za mestom se pokrajina polagoma vzdiguje. Vse je kultivirano. Po višinah se belijo dražestne vile in zidanice. Ob vznožju pa pljuska morje ob pobrežje. Parniki leže zasidrani ob molih in ribiške ladje se gibljejo po zalivu. Prelest!

V Jalti sem upal najti na svojem drugem izletu Leva Tolstega in Čehova. Ker pa je že tako usojeno, da Rusa ne najdeš nikoli doma tam, kjer ga iščeš, razume se samo ob sebi, da sta bila oba odšla par tednov pred mojim prihodom — na sever. Iz Jalte do Livadije je samo kake tri kilometre hoda. Kdor si hoče natančneje ogledati južni Krim, pelje se po cesti v Sevastopolj. Vožnja traje ves dan. Škoda, da že zdavnaj ni zgrajena železnica ob pobrežju. Slišal pa sem praviti, da se zgradi v kratkem.

Začel je bil padati mrak, ko sem se bil povrnil na ladjo. Kmalu je zažvižgala parna piščal in odšli smo v mrak in v noč proti vzhodu.

Ko se je komaj svitalo, smo obstali pred Feodozijo, ki pa sem si jo ogledal šele na povratnem potu.

Popoludne ob dveh dne 7. julija pa smo zasidrali »Konstantina« v Kerčkem zalivu. Morje je tukaj jako plitvo in zato smo se, kar nas je hitelo pogledat Kerč, prepeljali na posebni parni barkasi do mesta. Kerč šteje kakih 30.000 prebivalcev ter leži ob prelivu v Azovsko morje. Mesto je utrjeno. V starem veku je stalo tukaj grško mesto Παντικαπών (Pantikapajon). O dragocenih izkopinah, ki so jih našli tukaj, sem govoril že v prvem izletu. V bližini Kerči pa se nahajajo še zdaj jako znamenite gomile, ki jih razkopavajo ruski arheologi. Bržko sem bil stopil na suho, šel sem v mesto, ki se mi je zdelo zelo prazno. Doidem neko gospodično, ki je nesla knjige pod pazduho, ter jo vprašam, kje je mestni muzej. Utegnila je biti ali kaka učiteljica ali študentka. Drage volje mi je pokazala pot do muzeja ter potem še do stare cerkve sv. Ivana, ki je bila sezidana baje že v X. stoletju. Zahvalil sem se prijazni Rusinji (ali Grkinji?) za spremstvo ter se povrnil v pristan in kmalu smo bili spet na »Konstantinu«. Bog ve, ali se mlada Kerčanka še kdaj spominja radovednega tujca, ki ga je vodila lani po Kerči?

Na palubi našega »Konstantina« ima neka odeška knjigarna svojo podružnico. Knjigar je bil mlad Jud, ki je seveda govoril gladko ruski jezik. Na skladu je imel razglednice, ruske knjige, raznovrstne, večinoma sila lahke beletristične vsebine ter časnike, ki jih je dobival po raznih pristanih. V tej plavajoči knjigarni sem si tudi kupil ruskega »vodnika« po Kavkazu in po Krimu. Oba je izdal

v ruskem jeziku Grigorij Moskvíč (psevdonim?).¹⁾ Prelistaval sem prav rad obe knjigi, ker sem v obeh našel veliko več nego v nemškem Bädekerju. Ruski »vodnik« po Krimu ima pridejano celo tartarsko slovnico in slovar. Obe Moskvíčevi knjigi sta ilustrovani, imata priložene tlorise mest, zemljepise itd. ter sta urejeni jako praktično.

Razvpito Črno morje je bilo doslej popolnoma mirno. Ves čas je ležalo okrog nas kakor ogromno zelenomodro zrcalo. Le kdaj-pakdaj se je rahlo zgrbančila površina. Skoro sem si že želel doživetiti tudi kak viharček. In moja želja se je bila vsaj deloma izpolnila.

Kmalu po čaju, ko smo že plavali spet po odprtem morju proti jugovzhodu, začel je pihati precej hud južni veter. Rusi so ga imenovali вѣтеръ боковой, t. j. veter, ki nas je prijel od strani. In »Konstantin« se je začel zibati z boka na bok, čim dalje, tem huje. To zibanje — Rusi pravijo качка — je zanimalo pred vsem nas, ki smo se vozili tod prvikrat. Dolgo smo kljubovali vetru in se vzlic »kački« izprehajali po palubi, seveda je bilo treba previdno balansirati, da te ni vrglo črez bok. Smejali smo se in tekali gori in doli. Toda jug nas je bil naposled vendarle pregnal v varno zatišje palubne kabine, odkoder vedejo stopnice v salon. Sedel sem tukaj na zofi z nekim Malorusom, ki še tudi ni bil doživel »kačke« na morju. Zunaj je noč. Veter tuli in parobrod niha in se guga enakomerno. Na dveh svetilkah, visečih nama nasproti, vidiva prav nazorno, kako pleše naš »Konstantin«. Svetiljki se nagibljeta najmanj za 35°. Vprašava pomorščaka, če pride še huje in če je kaka nevarnost. »Ничего!« (kaj šel!) se nama zasmeye. »Kaj še lahko pride, tega sicer ne vemo, toda bati se ni ničesar!« »Konstantin« je, čeprav šteje šele deset let, prestal že hujše noči, nego je nocojšnja! To-le zibanje je otročarija!« . . .

Bal se ravno nisem, pa neko neprijetno čuvstvo se polasti človeka.

Stopim venkaj. Jasna noč. Ponosno plava mesec po sinjem nebu. Zvezde se leskečejo tako nedolžno. Tukaj pa tak divji veter! Primem se za ograjo in gledam proti prednjemu delu ladje. Tu so stali v gručah še nekateri popotniki, med njimi par pomorščakov. »Konstantin« je pogumno rezal svojo pot, opotekaje se gredoč kakor malko natrkan korenjak, ki vzlic obilemu vinskemu duhu v glavi ne izgubi ravnotežja. Tukaj zunaj sem na nagibajočem se ogromnem dimniku videl še bolj, kako se ziblje batjuška »Konstantin«. Bilo

¹⁾ Grig. Moskvíč: Iljustrirovannyj praktičeskij putevoditelj po Krymú. Cena vez. eksempl. 1 rub. Odesa 1902. — Grig. Moskvíč: Illjustr. prakt. putevoditelj po Kavkazu. Cena 1 r. 50 kop. Odesa 1902.

je že nad deset, ko sem se bil naveličal gledati »kačko« pa se odpravil »domov« spat.

»Ali greste v Rigo?» me vpraša na stopnicah neki sopotnik.

»»Ne razumem vas, kaj hočete reči s tem!«« pravim.

»No, če prime koga morska bolezen, da mu je zelo slabo, tako da si pritisne robec na usta... pravimo mi Rusi, da mora iti takšen siromak „v Rigo“...«

Ne, »v Rigo« nisem bil šel niti enkrat ne na vsej vožnji po Črnem morju, pač pa sem videl vsak dan druge potnike, ki so silno trpeli vsled morske bolezni. Proti tej zagonetni bolezni priporočajo razna previdnostna pravila, toda radikalnega zdravila doslej še niso našli. Glavna stvar je tudi na morju: zmerna dieta, zdrav želodec in pa normalni živci...

V trebuhu parobroda se je občutilo zibanje seveda manj. Vendar sem se to noč prvikrat spet malko pozibal izza tistih zlatih dni, ko me je zibala mati. Kako dolgo me je zibal veter, ne vem. Ko se zjutraj prebudim iz krepkega spanja, bilo je morje spet mirno. Parobrod je stal v luki mesta Novorossijska. Mesto samo sem si ogledal na povratnem potu.

Odtod dalje do Batuma se začenja Kavkaz ter sega prav do Novorossijska. Čisto nov svet, novi narodi, nove šege, novi vtiski! Primorska pokrajina od Novorossijska do Batuma je za Ruse dežela bodočnosti. Že sedaj rasto po tem pobrežju iz tal nova mesta, nova letovišča, zdravilišča, dražestni koti. Mesta: Tuapse, Soči, Adler, Gagri, Picunda, Novy Afón, Suhúm-kalé, Očemčiry... se šele razvijajo, saj Rusija nima te dežele še niti sto let v svoji oblasti. V »Črnemorskem Vjestniku« sem čital v Batumu ravno tiste dni ukaz ministrstva »putěj i soobščjenja«, da se ima trasirati železnica ob morju od Novorossijska do Potija (oz. do Batuma). Kadar se dogradi ta železna pot, potem bode ta črnomoška dežela ena najlepših, najbolj cvetočih in najbolj obiskovanih pokrajin ruskih. Klima je tod popolnoma južna kakor v srednji Italiji. Vse južno sadje uspeva. Za trs ni ugodnejšega kraja. Pri zjutru pa mi pojasnjuje neki Rus z zgovorno besedo, zakaj kultiviranje po tem pobrežju vendar še počasi napreduje.

»Vidite«, pravi, »naši ljudje ne postopajo dovolj racionalno. Lastniki ozemlja stanujejo navadno v Moskvi, v Peterburgu in drugih velikih mestih ruskih, skrb za svoja posestva pa prepuščajo tujim ljudem. Prva skrb tem lastnikom ni kultiviranje, nego najvišji cilj jim je — hitro obogateti...«

Spet drug sopotnik, neki gozdar, pravi: »To primorje hrani v sebi še nedvignjene zaklade premoga in raznih rud. Po gorah se košatijo še pravi pragozdi, koder še ni pela sekira. Tod teko k morju reke in močni potoki, katerih gonilna moč še ni porabljena. Mi bi potrebovali tukaj veliko strokovno izobraženih ljudi, ki bi nam pomagali dvigati vse te zaklade in ki bi obenem deželo kultivirali.« In ko je izvedel, da sem Slovan iz Avstrije, mi še dostavi: »Pošljite nam vrtnarjev, rudokopov in drvarjev! Drvarji bi morali znati spravljati debela debela z gorá v nižave ter iz njih žagati deske, doge in druge stvari. Tudi takih ljudi bi še potrebovali, ki znajo po razumni metodi zasajati vinograde, obdelavati jih in ravnati z vinom. V časnikih sem čital, da imate tudi vi Slovenci več takih sposobnih ljudi. Naj pridejo k nam. Zaslužka bodo imeli obilo! . . .«

Ko smo bili pristali pred naselbino Tuapse, sem videl, da je sinočnji vihar nekaj popotnikov vendar preveč zibal. Neka študentinja s kratko ostrizanimi lasmi je bila tako obolela, da je padala iz omedlevice v omedlevico. Slučajno navzočni vojaški zdravnik ji je stregel, kolikor je mogel, pa vse ni nič pomagalo. Navsezadnje kapitan ni pustil, da bi se peljala dalje, pa je ukazal, da jo morajo izkrcati v Tuapse. Ko so jo prenesli v čoln, je še v njem omedlela.

Zvečer, 7. julija, smo prispeli pred dražestno mesto Sočí, kjer se belijo nove vile med zelenim sadnim drevjem. Izstopilo je več letoviščarjev. Po gorah, odrastkih velikanskega Elbrúsa, pa sem videl ležati sneg. Drugo jutro smo stali v pristanu Novega Afóna (t. j. Novega Atosa). Čudovito lepa naselbina! Ruski menihi z gore Atosa so ustanovili tukaj leta 1875. svoj samostan, ki je z morja pravi palači podoben. Ponosna cerkev s pozlačeno kupolo se dviga na nizkem griču. Okroginokrog stoje razna gospodarska poslopja. Dolge vrste sadnega drevja zelene po kraju. Sila idilski, vesel pogled! In tukaj ne živi nobena ženska. Sami menihi, ki izvršujejo vse gospodarske posle in vse obrte, ki so jim potrebni. Vlada jih podpira, ker so iz pustega kraja ustvarili cvetoč raj . . .

Jako lepo in naglo razširjajoče se mesto je tudi Suhúm-kalé. Ime je turškega izvora, ker so pred okupacijo stanovali tod Turki. Mesto šteje že nad 8000 prebivalcev in ima na zunaj popolnoma moderno lice z belimi zidanimi hišami, vladnimi poslopji, hôteli in cerkvami. Popotniki mu prorokujejo veliko bodočnost, zlasti, da bode to najboljše letovišče, ker je proti severu popolnoma zavarovano z gorami. Vse južno sadje je tukaj najprej zrelo in izvrstna vinska kaplja se rodi v tem srečnem Suhúmu.

Najbolj mi je hvalila Suhúm neka dama. Bila je stara ko zemlja, koščenega obličja, a še živih oči. V pomladi svojega življenja je utegnila biti krasotica. Ne vem, je li bila Rusinja ali kaka inorodka. Kadar ni bila v svoji kabini, je sedela nad vhodom v salon pri stopnicah na zofi. Na mizi je imela pred seboj vselej polno škatlo cigaret, ki jih je kadila ves dan. Bila je bogato oblečena. Nihče se ni menil za njo. Slučaj je nanesel, da sem sedel neki dan v nasprotnem voglu blizu nje. Zapletel sem se bil ž njo v razgovor in refrên vseh njenih besed je bil: »O, Suhúm, Suhúm, to vam je raj! Jaz tam živim, veste. Vsako leto mi ugaja bolj in bolj. O, Suhúm!« Ime »Suhúm« je zvenelo iz njenih ust v globokem altu tako skrivnostno. Kdo ve, če ne igra ta Suhúm kake posebne vloge v romanu njenega življenja? In puhala je dišeči cigaretni dim pod strop. In ko je izkadila eno, vzela je spet drugo papirosko med svoje tenke prste in kadila in kadila . . .

Domačini črnomorskega pobrežja, ki ga ravno opisujem, so Abhazci, poseben narod. Bili so nekdaj kristjani, potem mohamedani in sedaj prehajajo baje spet v pravoslavno krščanstvo. Nekaj takih Abhazcev se je peljalo tudi na »Konstantinu«. Moški so imeli na glavi turbane, ženske pa neko čudno obleko, ki je ne bom opisaval. Med njimi je bilo tudi nekaj izobražencev. Ženske so bile dovolj lepe. Neka mlada Abhaščanka je imela krasne lase, spletene v dolge kite, ko so ji visele po hrbtu. Govorili so med seboj nam povsem nerazumljiv jezik . . .

Popoludne proti trem smo se ustavili v luki Potijski. To je bilo nekaj nenavadnega, kajti morje je baje tukaj največkrat nemirno, tako da parniki ne morejo do kraja. Poti (7000 duš) leži ob izlivu Riona v močvirnati ravnini, kjer je mrzlica doma. Štirje popotniki smo porabili čas ter se odpeljali v mesto, ki ima sicer ravne ulice, drugače pa ni tukaj nič posebnega. Da bi prestrašili mrzliške bacile, stopili smo gredoč v neki vinski hram ter izpili buteljko ognjevitega kahetinskega (gruzinskega) vina . . .

Ob najlepšem vremenu nas je bil pripeljal ob polusedmih zvečer naš ljubi »Konstantin« v Batúm. Bili smo njegovi gostje od sobote popoludne do srede zvečer — $4\frac{1}{2}$ dni. S hvaležnimi očmi sem se še ozrl na lepi parobrod, ki nas je zdrave in vesele oddal na molu batúmskem.

Batúm šteje pravzaprav šele 25 let. Dokler si ga niso osvojili Rusi v zadnji vojni l. 1878., je bila tamkaj umazana turška vas enakega imena. Kaj pa se je vse zgodilo v četrti stoletja! Obširna luka

odpira sedaj svoj vhod največjim ladjam. Že ob nabrežju stoje čisto moderne visoke hiše: agencije, hôteli, prodajalne. Ulice so načrtane vse ravne. Hôtel »Imperial«, kjer sem izstopil, je last nekega Francoza in bi lahko stal v vsakem evropskem mestu.

Batúm ima že 30.000 prebivalcev in ruski »putevoditelj« po Kavkazu pravi, da to mesto ne raste »po dnevih, nego po urah«. Tu imajo moško in žensko gimnazijo, ruske, armenske, gruzinske in grške ljudske šole, obrtne šole, razne banke, javno knjižnico in svoj dnevnik »Črnomorski Vjestnik«.

Tvrdke so napisane po ulicah v ruskem, gruzinskem, turškem in armenskem jeziku. Vse nove ulice so razsvetljene električno. Ne-katere stare ulice pa so še precej azijske in tlak je po njih grozen.

Ponos vsega Batuma je Aleksandrovski park z raznimi bujnimi tropičnimi rastlinami, med katerimi se vijejo izprehajališča. Ob morju pa so napravili Rusi skoro pol ure dolg buljar. To je prekrasen drevored, kjer se šeta na večer sila pisana zmes različnih plemen in noš. V paviljonu igra vojaška godba in v restavracijah si lahko okrepčaš telo, s čimer ti drago.

Tam na jugovzhodu pa se blešči na armenskih gorah — sneg. Morje šumi ob bregove in Batumčani se hodijo kopat v hladu v bližnje kopališče. Hodil sem gori in doli in gledal to pisano množico, govorečo med seboj na vseh evropskih in tudi na nekaterih azijskih jezikih. Blizu tega šetališča so dovrševali ravnokar novo veliko rusko cerkev. Sicer pa imajo tudi druge krščanske konfesije tukaj svoje cerkve.

Batum je močna trdnjava. Mesto je važno posebno vsled železniške zveze z Bakúom, ki ima tukaj tudi svoja velikanska shranilišča za petrolej. V bližini Batuma (v Čakvi) so začeli z uspehom saditi čajevec.

* * *

Po zakavkaški železnici do Tiflisa.

Iz Batúma sem bil odišel dne 10. julija zjutraj ob sedmih z brzovlakom. Na kolodvoru kaže ura dvojni čas: peterburški in zakavkaški. Moral sem svojo uro zopet pomakniti za 60 minut naprej.

Torej v Gruzijo nas nese vlak. Od kraja se držimo še morja, kmalu pa krenemo na vzhod in po dveurni vožnji letimo po rodovitni dolini reke Rion, ki je menda nekoliko večji nego naša

Sava. Ob desni in ob levi se razprostira široko, lepo obdelano polje, po katerem zori razno žito, tudi koruza. Na severni in južni strani obrobļajo ravnino visoke gore, vse zarasle s temnimi gozdovi. Kmalu vidimo z vlaka že tudi vinograde, ki so zasajeni po ravnini kakor v naši Furlaniji. Prekrasen je kraj ob postaji Rion, odkoder se cepi lokalna železnica v staro gruzinsko mesto Kutais, ležeče ob deročem Rionu. Ne daleč od Kutaisa leži Gelati, kjer kažejo v samostanu krono starih gruzinskih kraljev . . .

Pripeljali smo se torej v staro bajeslovno deželo Kolhido, danes pa se imenuje Imeretija in Mingrelija, ki sta samo del nekdanjega gruzinskega cesarstva.

Tod povsod na južni strani Kavkaza, katerega glavno mesto je cilj naše vožnje, Tiflis, prebivajo Gruzini, ki štejejo več plemen, govorečih vsako svoje narečje enega in istega jezika gruzinskega. Sami sebe nazivajo Gruzini vobče »Khartli«, njih dežela pa se je imenovala nekdaž tudi Iberija. Pokristjanili so se Gruzini že v IV. stoletju in danes so pravoslavni kristjani, ki imajo svojo posebno cerkev in svoj (gruzinski) liturgiški jezik. Gruzini so jako star kulturni narod, po mnenju nekaterih učenjakov so baje celo starejši nego stari Egipčani. Toda — glejmo zdaj skozi okno kupeja!

Pri postaji Šaropan se začne dolina zoževati in vlak se popenja čimdalje više in vozi jako počasi. Lokomotiva se kuri na tej železnici in še tudi po drugod po južni Rusiji z nafto, t. j. s surovim petrolejem, zato je nekoliko drugače sestavljena in ima n. pr. dva dimnika. Ko se prerijemo skozi deset minut dolg tunel, smo dospeli na postajo Varvárino, kjer je razvodje med Črnim in Kaspiškim morjem. Pri postaji Malita stojimo 920 m nad morjem. Kmalu drdramo zopet navzdol in pri Mihajlovem se nam odpre iznova čudovito krasen pogled po rodovitni, skrbno obdelani Gruziji. Od Mihajlova se cepita dve kratki krajevni železniški progi: ena na sever v mestece Surám, ki ga vidimo z voza, druga pa v kopališče Boržóm proti jugozapadu. Na postaji Mihajlovo sem obedoval. Tudi tukaj na Kavkazu so postajni buffeti ravno tako lepi kakor v severni Rusiji.

Na tej postaji stoji mnogo rezervuarjev za petrolej (kerosin), ki ga dovažajo iz Bakúa. Znani lastnik naftovih vrelcev, Šved Nobel, je dal napraviti pred par leti od Mihajlova do Batúma ob progi poseben naftovod iz železnih cevi, po katerih se pretaka do morja v daljavi 216 verst (okoli 250 km) surovi petrolej.

Ali je živo ob zakavkaški železnici! Precej čutiš, da si v orijentu. Gruzini, Armenci, Judje, Kurdi, Tartari, Perzi in bogsigavedi kaki narodi se gnetejo ob vlaku. Sredi med temi orijentalci pa stopa samozavestno naš brat Rus ter vodi vso to pisano zmes energično in taktno brez nepotrebnega hrupa. Rusi imajo brez dvoma veliko angleškega organizatorskega talenta, ali, da se točneje izrazim: z orijentalci znajo Rusi še pametneje ravnati nego Britanci, zato pa imajo tudi uspehe . . .

Postaje¹⁾ ob zakavkaški železnici so sezidane iz rezanega kamnja in marsikatera je podobna majhni trdnjavi. Napis v železniških kupejih so nabiti v ruskem, gruzinskem, armenskem in perzovskem jeziku. Iz tega se vidi, da Rusi domačinov ne prezirajo in jih ne žalijo tako, kakor n. pr. nesramno žali južna železnica nas Slovence, ker nam namesto napisov v našem jeziku vsiljuje tisti madjarski »ki nem hajolni«! . . .

Kopališče Boržóm sem videl samo — naslikano. Gotovo je dražesten kot Zakavkazja. Takisto znamenito zdravilišče je še dalje proti jugozapadu ležeči Abastuman . . .

Nas pa nese brzovlak dalje po gruzinskem raju, ki ga namaka tod reka Kurá s svojimi pritoki. Lermontov poje:

»Красы живыя разцвѣли,
роскошной Грузіи долины;
ковромъ раскинулись вдаль —
счастливый пышный край земли . . .«

Po polju ziblje veter valove zlatega klasja. Vmes se belijo gruzinske vasi. Po travnikih in pašnikih se paso črede, pri katerih stoje pastirji v pisanih svojih oblekah. Ob desni in ob levi zelené vinogradi. Tako je do mesta Gori, ki šteje kakih 10.000 prebivalcev in leži jako romantično in slikovito. Stari grad, stoječ nad mestom na strmi skalnati gori, venča baje, kakor mi pripovedujejo sopotniki, marsikatera gruzinska legenda.

Skoro bi bil pozabil omeniti svoje sopotnike. Po evropski oblečenih nas je bilo tudi v drugem razredu jako malo. Prevesna

¹⁾ Naj navedem tukaj po ruskem »Conducteurju« — Официальный указатель железнодорожных, пароходныхъ и другихъ пассажирскихъ сообщеній . . . Скт. Пбг. 1902. Strani 683. — nekaj postajskih imen na tej prog, da dobi čitatelj nekoliko pojma o gruzinski nomenklaturi: (Batúm), Čakva, Kobulety, Notanebi, Supsa, Džumaty, Lančhuty, Nigoiti, Sadževaho, Samtredi, Kapitnari, Rion, (Kutaís), (Tkivbuli), Adžamety, Kvirilli, Dzeruli, Mcipa, Gomi, Skra, Grakali, Ksanka, Avčali . . .

večina nosi narodno obleko, ki je kaj slikovita. Meni nasproti sedi približno petdesetleten, visokostas mož z energičnimi črtami v obrazu, s črnimi lasmi in očmi in zagorele polti. Pravi, da je gruzinski vlastelin (grajščak). Bil je svoje dni častnik v ruski armadi ter govori precej gladko ruski. Na glavi ima visoko kapo iz ovčjega runa. Bela volnena suknja (»burka«) mu sega čez kolena. Na prsih pa ima na vsaki strani za okras tiste tipične »patrone«, ki se v gruzinščini imenujejo »kilebi«. Pokaže mi eno tako patrono, ki je srebrna in — prazna. Civilni Gruzini jih nosijo na prsih samo zaradi lepšega. Ubožnejši imajo take okraske iz lesa, roženine ali tudi iz papirmachéja... Vsak Gruzin in tudi drug Kavkazec nosi, če je oblečen v narodni kostim, okoli ledij pripasan kratek meč (kinžal), katerega nožnica ima svojo posebno tradicionalno obliko in je pri bogatinih jako dragocena. Največkrat je srebrna, ali vsaj jeklena in okrašena s srebrnimi in zlatimi inkrustacijami. Svoje dni se je pečala s takim orožjem posebna domača industrija; sedaj ga izdelujejo tudi fabrike. Tudi pas sam, ob katerim visi kinžal, je pri bogatih Gruzinih jako drag. Često je srebrn ali pa jermenast, na katerem vise razni srebrni umetni priveski. Na nogah ima moj sopotnik grajščak škornje z visokimi, do kolen segajočimi golenicami (obodi). Celotni vtisk gruzinske narodne obleke je jako slikovit in okusen.

Kadar govori moj vis-a-vis s svojimi rojaki, seveda ne razumem nobene besede. Za naše grlo in za naš govorilni organ bi utegnil biti gruzinski jezik¹⁾ nenavadno težak. Guturali *k*, *g*, *h* jim prihajajo tako globoko in tako raskavo od nekod iz grla, da n. pr. besede z hali, kar pomenja reko, nisem mogel povoljno dobro izgovoriti.

Sredi etnografskih in jezikoslovnih študij sem komaj zapazil, da smo prispeli onkraj postaje Gori polagoma v čisto drugačno pokrajino. Zelenja je okoli nas čimdalje manj. Gozdovi so izginili v daljavi. Žitnega polja ni več. Vlaku drdra navzdol po ozki pusti dolini. Globoko pod nami dere po svojem kamenitem koritu Kurá. Svet

¹⁾ Za karakteristiko tega jezika naj objavim nekaj gruzinskih osebnih imen, t. j. priimkov: Berdzenšvili, Džanašvili, Rustaveli, Honeli, Čavčavadze, Čkondideli, Gogitidze. V »Černomorskem Vjestniku«, izhajajočem v Batumu, čitam, da so absolvirale v Kutaisu osemrazredno pedagoško šolo naslednje mlade Gruzinke: Bahtadze Nina, Gelovani Aleksandra, Gogoberidze Sofija, Gegelašvili Jelena, Kutateladze Marija, Džidžihija Jekaterina, Džaparidze Vjera, Abašidze Nina, Tavtarašvili Ljubov, Sanodze Marija, Mikeladze Nadežda, Medzmariašvili Jelizaveta, Mdivani Jekaterina, Topuridze Marija, Šanidze Marija etc. Tudi v Tifliških dnevnikih čitam vse polno najlepših gruzinskih imen.

je brez vsake bujne vegetacije. Železnica se vije med visokimi hribi. Julijska vročina pa je čimdalje hujša.

Pri postaji Mzhet se soteska nekoliko razširi, ker se izliva tukaj v Kuró reka Aragva, prihajajoča s Kavkaza. Mzhet — Gruzini se mi muzajo, ker besede ne morem dovolj pravilno izgovoriti — je danes dolgočasna vas, nekdanj pa je bilo tukaj glavno mesto Gruzije in gruzinski carji so imeli tukaj svoj sedež. O nekdanji slavi priča samo še visoka katedrala sredi sela, ki je bila sezidana baje že v IV. stoletju. V njeni grobnici počiva veliko domačih vladarjev.

Pokrajina je odtod še bolj pusta. Griči so goli in rjavi. Pravijo, da je spomladi pač zrasla trava po njih, da pa so jo posušili pekoči solnčni žarki.

Toda sredi te puščave leži v ozki dolini ob Kuri cilj moje vožnje, glavno in največje mesto Zakavkaza — Tiflís. Ura je kazala polosmih zvečer, ko je obstal vlak pred ponosnim kolodvorom, zgrajenim v orijentalnem slogu.

* * *

Tiflís.

Pisana množica vsakovrstnega potujočega ljudstva se je usula iz vagonov na peron in drugi so spet čakali, da se popeljejo dalje proti Kaspiškemu morju. Komaj sem se preril skozi gnečo proti izhodu.

V Tiflísu si! Vedno in vedno sem si ponavljal to ime, vozeč se po neznanih ulicah do hôtela. Solnce je bilo zašlo, a ves zrak je bil napojen z udušljivo soparico, da sem se potil kakor v kopeli.

Tiflís! Tako čuvstvo me je napolnjevalo, ko sem se vozil pred devetimi leti prvo uro po carigrajskih ulicah. Že bivši študent sem često sanjaril o Kavkazu in Tiflísu — in zdaj, ali sem v resnici tukaj? Da, hiše imajo sicer skoro vse zapadno lice, in vendar to ni zapad, vse mi govori: »Orient!« Obrazi, noše, govorica — iztok! Res, to je tisti Tiflís, o katerem sem sanjaril že v mladosti. Ali je res isti? Morebiti sem si ga predstavljal v nekoliko pestrejših barvah. Čudno pa je to, da se nam včasih vendarle izpolni želja, ki smo jo gojili leta in leta; slika, ki smo jo nosili dalje časa samo v fantaziji, oživi in se uresniči naposled pred našimi očmi . . .

Dobre četrte ure je minulo, predno me je pripeljal izvoščik na Golovinski prospekt pred hôtél »Orient«, ki stoji palači podoben

nasproti nove ruske katedrale. Vratar hôtela je bil Poljak, vse drugo osebje, izvzemši gospodarja Francoza, je bilo gruzinsko. Z menoj so govorili po ruski . . .

Ko stopim po večerji na ulico, so gorele že svetiljke. Po širokem trotoarju se je šetala mimo pisana množica meščanov in meščank. Pomešam se mednje in uživam prve vtiske čarobnega Tiflisa.

Na prvi pogled sem mislil, da gorijo po Golovinskem prospektu Auerjeve plinovke, kmalu pa sem zapazil, da so to le — petrolejke! Kajpada, saj Bakú ni daleč odtod. No, moram reči, da po tej glavni ulici petrolejeve svetiljke skoro ne svetijo slabše nego plinovke. Po stranskih ulicah pa prižigajo lampe menda samo zato, da se bolj vidi — tema.

Po slabo prespani noči sem bil drugi dan na vse zgodaj pokoncu, da si kolikor mogoče še za hlada ogledam nekaj mesta.

Tiflís leži v ozki kotlini ob deroči Kuri ter šteje 180.000 prebivalcev, med katerimi je največ Armencev in Gruzinov, potem Rusov, Nemcev, Perzov, Judov, Tartarov in še nekaterih drugih narodnosti. Mesto je staro nad 1500 let ter je bilo do ruske aneksije stolica gruzinskih carjev. Najslavnejša gruzinska carica je bila Tamara (1184—1212), ki jo častijo Gruzini kakor svetnico. Gruzini so imeli jako nevarne sosesde, s katerimi so se često bojevali. Poslednji car (knez) gruzinski, Juri XIII., je pozval sam Ruse na pomoč in jim izročil svojo deželo, ki so jo Rusi v začetku XIX. stoletja zasedli in izpremenili v rusko gubernijo. Težava pa je bila z drugimi gorskimi rodovi, ki so bili po največ mohamedanske vere. Ti boji so trajali 60 let — do leta 1856., ko je bil premagan Šamíl na severnoiztočni strani Kavkaza. V spomin zmage nad kavkaškimi rodovi se dviga na Golovinskem prospektu »hram slave«. To je pritlično poslopje, na katerega vnanjih stenah so vzdane bronaste plošče z letnicami bojov in imeni vseh tistih polkov in polkovodcev, ki so pomagali podjarmiti Kavkaz pod rusko oblast. Odznotraj ima »hram slave« eno samo ogromno dvorano, kjer vise slike, predstavljajoče posamezne prizore iz kavkaške vojne. »Hram slave« — vae victis! Ne! Rusi so izpremenili Kavkaz v kulturno deželo in uvedli red. Za prosveto skrbi že v Tiflísu cela vrsta nižjih in srednjih šol. Gimnazij je šest: tri moške in tri ženske, realki dve, potem geometrovska, kadetska, kirurška in gospodarska šola, učiteljske in seveda bogoslovsko učilišče, kajti Tiflís je sedež gruzinskega eksarha.

Na najlepši ulici, na Golovinskem prospektu, stoji blizu mojega hôtela »Istoričeskij muzej«, ki hrani v sebi dragocene zbirke, nanašajoče se na vse, kar se tiče Kavkaza, njegove prirode, zgodovine in njegovih narodov. Poleg muzeja pa je sezidana »Publičnaja biblioteka«, ki šteje nad 30.000 zvezkov raznih jezikov. Čitalnica je odprta vsak dan izvzemši nedelje in praznike. Uradnik mi pojasnjuje, da je bila ta knjižnica ustanovljena leta 1846. na državne stroške. Mesto Tiflis pa ustanovi v kratkem še svojo (»Puškinsko«) knjižnico. Sicer pa sem videl v par ulicah še več javnih knjižnic, ki so jih ustanovili zasebniki ali društva.

Časnikov izhaja v Tiflisu jako veliko in to v ruskem, gruzinskem in armenskem jeziku. Najvažnejša sta ruska dnevnika »Kavkaz« in »Tiflisski listók«. V neki tobakarni sem si kupil tudi gruzinski dnevnik »Iberija«, ki ga hranim kot dragocen spomin na Gruzijo. Tiskan je seveda z gruzinskimi črkami, ki so od daleč nekoliko podobne naši glagolici.

Imena ulic so napisana samo po ruski. Izveske (firmske deske) pa nosijo ruske, gruzinske, armenske, perzovske in francoske napise.

Tiflis ima dvoje velikih gledališč, za dramo in za opero posebej. Obe gledališči stojita ob Golovinskem prospektu ter sta tako krasni, da bi lahko stali v vsakem evropskem mestu.

Da, Rusi so veliko storili za občo evropsko kulturo na Kavkazu, tukaj na meji takozvane Azije. To priznavajo celo Nemci in Angleži. Dokoder sega ruska oblast, do tja sega tudi moderna civilizacija v teh pokrajinah. Pod egido ruskega orla se tudi v centralni Aziji počuti Evropec varnega. In ves ta kulturni napredek se vrši po vseh teh nam zapadnjakom še tako malo znanih orijentskih deželah v znamenju slovanskega, ruskega duha. Naš bratovski jezik ruski je tista duševna vez, ki spaja vse te nam tako tuje narode v novo družino. Kakor se je njega dni zadnji »barbar«, živeč pod zaščito rimskega orla, mogel in smel udariti na prsi, češ: »Civis romanus sum«, tako se prištevajo dandanes tudi ti pisani narodi čimdalje bolj Rusom v političnem in kulturnem oziru. Izobraženci vseh teh iztočnih narodov govorijo tudi po ruski. Če znaš torej ruski, se lahko sporazumeš na potovanju s polovico Azije. Zavednemu Slovanu se širijo prsi od ponosa, ko vidi po vsej tej ogromni državi gospodovati slovanski jezik. Ko sem gledal tukaj v Tiflisu, na meji »Evrope«, te cirilske napise in čital ruske dnevnike, prišli so mi na misel Stritarjevi verzi:

»Cirilica, vi sodite,
nam bolečine vse ozdravi,
na sever ponjo hodite,
čemú? še tam nič ne opravil«¹⁾

Čudno je, kako je mogel zapisati naš sicer vsega spoštovanja vredni, prezaslužni literarni reformator, pesnik Stritar, te verze! Kako je mogoče trditi, da bi cirilica »ničesar ne opravila« že med ruskim narodom samim, broječim 85 milijonov ljudi? Ali se ne razširja vsa duševna prosveta že med Rusi samimi v narodnem jeziku? In ta jezik ali se ne piše s cirilico? Ali ni uradni jezik od Varšave do Vladivostoka, od Arhangelska pa do Samarkanda izključno s cirilico pisani ruski jezik? Ali ni bogoslužni jezik pravoslavne cerkve staroslovenski? Ali ne pišejo svetovnoznani ruski pisatelji in pesniki z rusko cirilico? Ali se ne uče dandanes tudi Nemci, Angleži, Francozi, Italijani in Amerikanci s cirilico pisane in tiskane ruščine čimdalje bolj zato, da morejo uživati ruske pisatelje v originalu? V znamenju cirilice se torej resnično giblje vse rusko življenje in ta ruska cirilica raznaša tudi med druge v Rusiji prebivajoče narode luč človeške prosvete. In če hodijo po to »cirilico« člani visokokulturnih zapadnoevropskih narodov na sever, da se seznanijo z duševnimi zakladi ruskih misliteljev, ali nam Slovencem škodi, če želimo po cirilici spoznati književnost bratov Rusov? Dejstvo je, da piše prevesna večina Slovanov s cirilico, poleg Rusov tudi Bolgari in Srbi. Na to dejstvo smo se začeli ozirati v najnovejšem času tudi mi Slovenci, gotovo ne sebi na kvar. Razume se pač samo ob sebi, da mrtva črka tukaj ni glavna stvar, nego živi duh, ki ga prenaša cirilska azbuka; in ta duh je slovanski. Če se že zdavnaj priznavamo za Slovane, potem moramo biti dosledni in se moramo seznanjati s cirilico. Narodna dolžnost vsakega izobraženega Slovenca je, da zna čitati cirilico; dolžnost naših šol bi bila, da se v njih seznani že naša mladina z azbuko. Ni dvoma, da izpodrine v teku bodočih stoletij latinica zapadnih narodov cirilico. Tudi Rusi, Srbi in Bolgari se bodo v daljni bodočnosti posluževali za pisavo svojih slovanskih jezikov latinskih črk. Toda to je pač vprašanje bodočnosti. Mi moramo računati s sedanostjo. In sedaj »opravlja cirilica« vsaj na Ruskem vse! Ta cirilica je tako močna, da zdrobi še v tem stoletju težke absolutistne okove, v katere je vkovan ruski narod, ter mu pribori pošteno konstitucijsko svobodo... Ali ni tudi to za-

¹⁾ »Drobiž« št. 113.

nimivo, da so tisti slovanski narodi, ki pišejo s cirilico in so obenem pravoslavne vere, vsi politično samostalni, dočim so v abecednem in verskem oziru »latinski« Slovani vsi politično odvisni od drugih plemen? . . .

Končno menda ne bo nobeden zapadni Slovan, ki ne bi znal čitati cirilice, tako nespameten, da bi hotel potovati po Ruskem, saj bi mu bilo vse, kar je tam duševnega, zapečatenost s sedmerimi pečati.

Gospod Stritar je napisal v svojih knjigah toliko pametnih misli, da je smel s citiranimi verzi narediti vmes tudi izjemo, kajti glede cirilice in ruskega jezika se je hudo zmotil!

Toda bodi dovolj modrovanja! Pošetajmo se še nekoliko po pisani gruzinski metropoli!

V Tiflisu si podajeta roki Evropa in Azija.¹⁾ Ponosni Golovinski prospekt ob desnem bregu Kure in pa Mihajlovski ob levem bregu, kjer stanuje precej veliko Nemcev, sta evropski ulici. Lep je tudi trg pred impozantnim novim magistratom, potem Dvorcovaja in Puškinska ulica. Ako pa greš v gruzinski kvartal, Avlabar, zlasti pa v tisti okraj, kjer stoje razni bazarji in pa toplice, si v Aziji. Ulice so ozke, netlakovane. Umazanost in smrad, kamor pogledaš.

Azijo vidiš, slišiš in jo duhaš zlasti na takozvanem »Majdanu«. To je nekak trg, kjer prodajajo različen živež in kamor se stekajo vozovi, ki prihajajo s kmetov in iz okolice tifliške. Tu vidiš vprežene konje, osle in vole. Tupatam stoji ali leži na tleh tudi kak suh velblod. Nedaleč odtod proti Erivanskemu trgu se vleče takozvani »Armenski bazar«. To je cel kompleks ozkih ulic, po katerih imajo svoje odprte delavnice razni obrtniki. Najbolj so me zanimali starinarji, ki prodajajo staro orožje. Pri nekem takem sem si kupil jako lep kinžal. Hiše imajo po teh ulicah navadno dolge balkone, po katerih sede flegmatično razni orijentalci, srkajo čaj in kadijo papiroske.

¹⁾ Če pišem: »Evropa in Azija«, rabim samo konvencionalna izraza. Da Evropa »in« Azija v resnici nista dva dela sveta, nego samo eden nepretrgan, geografsko celoten kontinent, vidi vendar vsakdo, če se ozre na dotični zemljevid. Ali naj tisto nizko Uralsko pogorje dela mejo med »Evropo« in »Azijo«? Nezmisel! Najbolj radikalno so odstranili mejo med »Evropo« in »Azijo« Rusi sami, ker se razteza njihova edinstvena, nerazdružna država do Tihega oceana. Zato pravijo Rusi s svojega stališča rajši: »Rusija in Evropa«. A dandanes, ko se lahko peljemo v elegantnem spalnem vagonu od Dunaja do Pekinga po železnici, je delitev »Evrope« od »Azije« naravnost smešna. Naj bi se rabilo za ves evropskoazijski kontinent n. pr. ime »Evropazija« ali »Evrazija« ali kakor že . . .

Ker sem že omenil Armenski bazar, moram se spomniti tudi Armencev samih, ki so na Kavkazu poleg Gruzinov najštevilnejši in najvažnejši narod. Pa dočim so Gruzini bolj zemljedelci, mali obrtniki in mali trgovci, imajo Armenci skoro vso veletrgovino in industrijo v svojih rokah. Armenski trgovec prekaša s svojo prebri-sanostjo celo Juda in zato je tudi ogromen del kavkaškega kapitala v armenskih rokah. Da so tudi Armenci star kulturen narod, je znano. Tudi oni imajo svojo narodno cerkev, katere poglavar (katholikos) stoluje v Ečmijadzinu.

Največja zanimivost »azijatskega« predela v Tiflisu so toplice. Nič manj nego osem vročih vrelcev izvira v tem okraju tifiškem. Najlepše toplice so »banji« gruzinskega kneza Orbelianija. Poslopje je sezidano v mavrskem slogu in jako elegantno opremljeno. Po dolgem hodniku sem prišel do svoje kabine, ki je razdeljena na dva dela. V prednji sobi se slečeš, v drugi pa je marmornata kadunja, kamor teče vroča mineralna voda. Garderoba in kopel imata kamenit tlak, stene pa so obložene s pisanimi porcelanastimi ploščami. Ko stopim v vodo, sem skoro zakričal, kajti temperatura znaša nad 40° R. Kmalu pa se privadiš tudi taki toploti in kakor prerojen ostaviš kopališče. Vsakemu gostu je na uslugo banjščik, ki je navadno kak črnook Perz. Ta banjščik ima nalogo, da kopalce masira (drga) po vseh pravilih svoje umetnosti. Na koridoru sem videl fotografije, ki kažejo, kako telovadi Perz po hrbtu, po glavi in po ramah kopajočih se, da te sili na smeh. Ta telovadba je tako smela, da sem se zahvalil vljudnemu Perzu za njegovo umetnost . . .

Dne 12. julija je bila nedelja, zato sem si ogledal najzanimivejše cerkve. Najlepša cerkev v Tiflisu je vojaška, stoječa nasproti hotela »Orient«. Zidana je seveda v bizantinskem slogu in ima pozlačeno kupolo. Ograja obstoji iz samih topov, ki so jih bili uplenili Rusi jovsim sovražnikom v kavkaški vojni. Trg, na katerem stoji ta krasni sobor, se zove Gunibski, ker je bil Gunib tista trdnjava, v kateri se je najdalje branil imam Šamíl.

Tik Gunibskega trga se dviga ob Golovinskem prospektu blizu katedrale velik in prekrasen, v orijentalnem slogu zgrajeni guvernerjev dvorec, za katerim se razprostira obširen in razkošen privaten park.

Najzanimivejši gruzinski cerkvi pa sta Sionska katedrala blizu Majdana, in pa cerkvice sv. Davida visoko nad mestom proti jugozapadu na gori Mta-Cminda. Sionska cerkev je katedrala eksarha gru-

zinskega in je bila prvič sezidana že v VII. stoletju, a pozneje večkrat porušena. Cerkev sv. Davida pa je tudi zato zanimiva, ker je pokopan tukaj ruski pesnik Gribojedov in ima pod cerkvijo v neki votlini svoj spomenik. Po strmih ulicah in više po umetnih serpentinah sem stopal z Gunibskega trga navkreber, da mi je pot kapal s čela, dokler sem došel do znamenite cerkvice, odkoder je prekrasen razgled čez ves Tiflis. Gruzinski duhovnik me je vodil po cerkvi in mi razlagal njeno zgodovino.

V Tiflisu sem prebil samo tri dni. V vsem svojem življenju nisem trpel toliko vsled vročine kakor tukaj. Na solncu je kazal Reaumur 50°. Od poludne do kakih petih sploh ni bilo mogoče izpod strehe. Zato so v Tiflisu velika dobroti nekateri javni vrtovi. Jako lep je Aleksandrovski park, koder se šeta proti večeru »ves« Tiflis. Tukaj lahko študiraš kavkaško raso.

Kavkaška rasa! Rusi so lahko ponosni, da leži v njihovi državi domovina najplemenitejše človeške rase. Učenjaška tradicija trdi, kakor znano, da ima takozvana kavkaška ali sredozemska rasa (pasma) baš na Kavkazu svoj izvor. Ta rasa obsega najodličnejše narode¹⁾ na svetu. Ti narodi so se od nekdanj pa do današnjih dni popeli najvišje v splošni človeški kulturi, kajti sredozemska prosveta (v najširšem pomenu besede) je najstarejša, najpopolnejša. Narodi kavkaške rase pa so imeli od nekdanj tudi največjo politično moč in najbolj vzorno urejene države. Kratek pogled na zemljevid naše zemlje kaže, da vlada kavkaška rasa dandanes ves svet. Z našo raso se ne moreta meriti ostali dve pglavitni rasi: etiopska (negritska ali afrikanška) in mongolska.

Rasa je širši pojem nego narodnost, ker obsega po več narodov, ki govore po več med seboj različnih jezikov in se lahko tudi po svojih duševnih svojstvih (po svojem verstvu n. pr.) močno razločujejo drug od drugega. Kajti pojem rase obsega pred vsem tista človeška plemena, ki so si najbolj podobna med seboj po telesu, v prvi vrsti po obliki glave. V kavkaški rasi stoji človeško telo na vrhuncu estetične harmonije in kavkaška glava predstavlja v svojih najpopolnejših vzorih najdostojnejšo nositeljico človeške inteligence (človeškega duha). Primeri Vatikanskega Apolona pa Venero v Louvreu! . . .

¹⁾ Ti narodi so n. pr.: (Arijci) Grko-Italci, [tudi današnji Romani in Grki], Slovani, Germani, Leti, Kelti, Albanci, Gruzini, Armenci, Perzi, Kurdi, Indi (v Srednji Indiji), potem (Semitii), Arabi, Judje, Asirci, Kopti (Egipčani) in Berberi.

Že z etnografskega stališča je torej Kavkaz, pradam naše rase, h kateri spadamo tudi mi Slovani, prezanimiva dežela. In zato sem povsod po Zakavkazju rad opazoval ljudstvo, koderkoli je nanesla prilika. Zato so me zanimali tudi Gruzini v Tiflisu.

Že prvi dan so se mi zdeli Gruzini najbolj podobni Italijanom. Oblečen v svoj narodni kostim s kinžalom ob pasu, zna ti hoditi Gruzin tako elastično, da ga je veselje gledati. Gruzinke, kolikor sem jih videl, so vitke, belopoltné, črnolase in črnooké. Velike oči jim senčijo dolge trepalnice. Vobče pravijo, da so Gruzinke (Mingrelke) in pa Čerkeske najlepše ženske na svetu. Za Gruzinkami ne zaostajajo menda Armenke, ki so bolj podobne Židinjam in so temnejše barve. Sicer pa se v Tiflisu in povsod na Kavkazu vidi več moških nego žensk, ker je v teh krajih sploh več moških nego žensk.

Najprijetnejši kot v vsem Tiflisu je botaniški vrt. Če je v mestu še taka vročina, v botaniškem vrtu je hlad. Čudiš se, kako je mogla vzrasti tukaj takšna bujna vegetacija. Med košatim navadnim in tropičnim rastlinstvom pa se vijejo čedni, z belim peskom posuti poti, po katerih je kaj prijetno šetati, zlasti, če srečavaš mlade črnooké Gruzinke, Armenke in Židinke. Ob vseh potih se pretaka voda po odprtih kanalih in v senčnih zatišjih šumijo umetne kaskade. Drazestna oaza sredi tifiške puščave!

Nad botaniškim vrtom stoje razvaline neke stare trdnjave, odkoder je prekrasen razgled po vsem Tiflisu. Zapadalo je solnce, ko sem stal ob robu trdnjavskega zidovja. Globoko pod menoj se je kopicil azijski del mesta s svojimi bazari, cerkvami, sinagogami in džamijami. Po sredi pisanega Tiflisa pa je valila svojo umazano vodo deroča Kurá . . .

Tiflis ima tudi svoj »prater«, ki se zove Muštaid in se razteza na zapadni strani blizu kolodvora. Sredi obširnega gozda so razne gostilnice in kavarne, kjer igrajo evropske in domače godbe. Ljudstvo pa se zabava na vrtalkah, po plesiščih in drugod kakor pri nas.

Kjer je vročina, tam je tudi žeja. Ne vem, v katerih vinogradih je rasel tisti nektar, ki so ga popivali pod predsedstvom Zevsovih olimpski bogovi. Prav verjetno pa je, da je bila ta nebeška pijača kahetinsko vino, ki se prideluje v Kahetiji na iztočni strani od Tiflisa. To vino je sladko in močno obenem. Da, da, Gruzija ima visoke gore, lepe ljudi in izborna vino.

Jaz sem si gasil žejo navadno s »kvasom«. To je našemu malinovcu podobna pijača. Vari se iz žita ali iz nekkih jagod. Škoda, da mi ne poznamo kvasa. Zdrava in ne draga pijača! . . .

Omenil sem že, da živi v Tiflisu v posebnem mestnem delu precejšnje število Nemcev, kjer imajo tudi svojo (protestantovsko) cerkev. Nedaleč od Tiflisa pa je še več nemških naselbin, n. pr. Mariendorf, Elisabeththal, Annenfeld, Helenendorf itd. Ti Nemci so iz »reichen« in so dobri kmetovalci. Takisto je znano, da je ob Volgi in v odeški guberniji vse polno nemških kolonij. V vsakem večjem ruskem mestu tudi stoji kaka nemška luteranska cerkev. Nemci imajo na Ruskem tudi v uradništvu veliko svojih ljudi, saj so sedaj kar trije ruski ministri Nemci. Nam izvenruskim Slovanom se zdi popolnoma nepotrebno, da se Nemci v slovanski Rusiji tako protežirajo, ko bi Rusi vendar morali vedeti, da Nemec ne želi dobrega ruskemu narodu. Sicer pa tudi ruska inteligencija toži, da se na Ruskem nobenemu narodu tako dobro ne godi kakor — Nemcem. In če bi vprašali pesnika Nekrasova »кому на Руси жить хорошо«, odgovoril bi nam brez dvoma: »Нѣмцамъ! . . .«

* * *

Po vojaško-gruzinski cesti iz Tiflisa čez Kavkaz do Vladikavkaza.

Bilo je sila vroče in soparno jutro, ko je drdrala dne 15. julija naša poštna kočija iz Tiflisa proti Mzhetu. Šestero konj — po trije vštric — je vleklo našo Noetovo barko po prašni cesti, da se je vse kadilo za nami. Solidno zgrajena »kareta« ima prostora za pet pasažirjev. Dva sediva odznotraj, v »I.« razredu, trije pa spredaj pod usnjatim napuščem (polustreho). Čisto spredaj na kozlu pa sedita jemščik (voznik) in »konduktor«. Poslednji nima svojega naziva zaman. Konduktor je uradna oseba, ki je odgovoren za točnost vožnje. On oddaje in prejema na postajah pisma itd. Njemu smo morali izročiti tudi svoje vozne karte. Konduktor je oblečen v gruzinsko burko s tistimi patronami na prsih. Za pasom mu visi kinžal. Na glavi pa ima visoko kosmato kapo. Čez ramo ima pa še obešeno — poštno trobento, na katero veselo trobi, ko dirjamo iz predmestja tifiškega.

Pridirjali smo bili kakšne pol ure onkraj Tiflisa, kar se naša Noetova barka ustavi. Kaj je? Izstopita konduktor in jemščik pa začneta nekaj preiskavati okoli kljuset. Majeta z glavama in kolneta. Kaj se je zgodilo? Tudi vsi popotniki izstopimo. Konduktor se popraska za tilnikom ter pravi, da se je enemu konju komat tako pokvaril, da mora voznik po novega nazaj v mesto, da naj potrpi, saj se kmalu povrne. In res je zajahal jemščik konja pa oddirjal ž njim po cesti v Tiflis.

Ta je lepa! Vročina je bila čimdalje hujša, mi pa smo stali sredi bele ceste. Nedaleč od nas je bila na pusti brezsenčni poljani neka krčma in na zidu smo čitali klasični napis: »Guljanje (zabava) na svježem vózduhje!« Smejali smo se vsi od srca tej krvavi ironiji, dokler ni pridirjal jemščik z novim komatom. A tisto »guljanje na svježem vózduhje« nam je potem vso pot delalo kratek čas in nam vzbujalo smeh. Naša pošta je imela zamude več nego eno uro in zato smo zabavljali na ves glas. Fama pripoveduje, da je bil najhujši zabavljач baš avtor tega potopisa. Zahteval je baje, da se pritožimo telegrafsko naravnost pri ministru »putěj soobščjenja«, knezu Hilkovu, no pozneje je to namero opustil. Jeza na pohabljeni konjski komat pa nam vendar ni hotela iz želodca in sklenili smo soglasno, da zapišemo na prvi postaji svoj energični protest v pritožno knjigo. Ker je bilo na prvi postaji, v Mzhetu, premalo časa za to, napisali smo svojo pritožbo na postaji Zilkany. Pravih pasažirjev nas je bilo pravzaprav samo čvetero. Moj sopotnik je bil neki cestni uradnik, zato se seveda ni hotel podpisati v pritožnico. Pač pa smo se pritožili vsi drugi: neki Rus s svojim sinom-dijakom, neki mlad Francoz in jaz. Z Rusom sva stilizirala svoj protest v ruščini, a Francoz je napisal nekaj vrst v svojem jeziku. Kake posledke je imela naša pritožba, ne vem. Stavil pa bi glavo, da je knez Hilkov ni čital . . .

Onkraj Mzheta se pokrajina razširi. Lepo obdelano polje, po katerem so želi pšenico, leži pred nami. Tudi vinogradov je tukaj vse polno. To je krasna karthalinska ravan. Spominjala me je na Ljubljansko polje ali na lepo Savinsko dolino pri Žalcu. Tupatam stoje vasi in posamezne hiše — toda ljudje so čisto drugače oblečeni nego pri nas. Naša cesta je široka, da se izogneta lahko po dva parizarja, ter je zmerom v najboljšem stanju. Vojaško-gruzinska cesta kakor se zove oficijalno, je ponos Kavkaza in Rusije sploh. Postaje so vse zidane. Važnejše so enonadstropne, manjše samo pritlične; vse pa so zgrajene po istem vzorcu. Spredaj je soba za »buffet« (gostilnico), potem pa je soba za prenočišče, kjer jih prenočuje po več skupaj, ter še posebna spalnica, takozvana »generalskaja« za »boljše« pasažirje.

Več ur smo leteli preko rodovitne ravnine, pri postaji Dušet (938 m) pa smo bili prišli v hribe. Bilo je zdavnaj poldne, ko smo použili v buffetu svoj obed, ki nam je imenitno teknil. Saj smo pili tudi izvrstno gruzinsko vino. Dušet je mesto s kakimi 3000 prebivalci in ima precej močno posadko. Puškin je bil svoj čas doživel

tukaj komičen slučaj. Ves utrujen je bil prišel k nekemu Gruzinu in prosil počitka. Gospodarja ni bilo doma. Gospodinja (ne žena) ga sprejme in ga uvede v sobo, kjer se pesnik sleče in mirne vesti leže na divan. Nenadoma pa pride gospodar domov, in ko mu povedo, da spi v njegovi hiši neki tujec, plane k njemu, ga vzbudi in ošteje ter ga izpodi izpod strehe. Par dni pozneje se je moral nevljudni Dušetčan v Tiflisu zagovarjati zaradi svoje »gostoljubnosti« ter prositi Puškina odpuščanja . . .

Od Dušeta se popenjamo po strmi cesti kvišku med njivami in pašniki po ovinkih. Stopil sem z voza in presekal peš par takih serpentin. Tod okoli prebiva spet poseben narod, takozvani Osetini, kakor čitam v ruskem »putevoditelju«. Peljali smo se mimo njihovih sel in videl sem, da se precej razlikujejo od Gruzinov po postavi in po obleki. Kmalu smo dospeli v ozko dolino, po kateri nas je ves čas spremljala reka Aragva — boljše rečeno: tekla nam je naproti. Postaja Ananur, ki leži v tej dolini, je podobna kakemu istrskemu mestu. Kamenite hiše, razvaline neke trdnjave, pa cerkev — to je mestece Ananur.

Dolina se odtod zožuje čimdalje bolj. Pokrajina pa je prekrasna. Temni gozdovi pokrivajo visoke planine. Po lazovih stoje aúli (vasi), cerkve in ostanki starih obrambnih stolpov. In zopet smo prišli med nove ljudi — med Hevsure in Pšave, jako bojevitá ljudstva, ki pa seveda ne smejo kazati svoje bojevitosti. Za to skrbijo Kazaki. Začelo se je mračiti, in ko mi je moj sopotnik pripovedoval, kakšno orožje nosijo ljudje v teh krajih, so se mi skoro ježili lasje in zdajpazdaj sem pogledal skozi okno, če ne stopa morebiti za našim vozom kak tak junak. »Ne bojte sel« smejal se mi je tovariš, »tod smo varni kakor na Nevskem prospektu . . .«

Bila je že deveta ura zvečer, ko se je ustavila naša dvojnata trojka. Prispeli smo bili v Pasanaur, v gruzinsko vas sredi globoke soteske. Pred lično zidano, belo postajo nas je že pričakoval »postajenačelnik« ter nam odkazal prenočišče v generalski sobi. Moj sopotnik pa je bil odšel spat nekam v vas k svojim znancem. Pred spanjem je bilo treba večerjati in čujte, gospodar — ženske nisem videl nikjer nobene! — nam je naštel celo vrsto jedi, od šašlika do praženih postrvi. Midva s Francozom sva si naročila postrvi, Rus s svojim sinom pa je varil čaj in jedel meso, ki si ga je bil vzel s seboj iz Tiflisa. Francozu je huda predla, ker ni znal ruski, nego samo svoj jezik in tudi italijanščino. Moral sem mu biti za tolmača(!). Moj tovariš pri postrvih je še mlad, približno osemindvajsetleten lep

mož, vitke rasti. Pripoveduje mi, da je prišel v Tiflis preko Teherana. Potuje za kratek čas. Perzijank in Gruzink ni mogel prehvaliti. »S' amuser« — to je njegova maksima na potovanju, pravi sam. V Parizu da je sicer več komforta in več zabave nego na Kavkazu, toda človek si želi izpremembe, meni francoski monsieur. »Monsieur« — tako ga bom imenoval poslej — je bil čisto zadovoljen z gruzinskimi postrvmi, katere sva pošteno zalila z vinom in šla spat.

Bila je izvrstna postelj — in vendar dolgo nisem mogel zatisniti oči. Zunaj je šumela Aragva. Zdajpazdaj je zalajal kak pes. Sicer vse tiho. Nisem bil utrujen, ker sem sedel ves dan sključen v kočiji. Pa spavaj, če moreš! Proti jutru sem šele zadremal — a skoro je bilo treba vstati. Rus nam je skuhal čaja, mleka in kruha je dal gospodar. Kmalu — bilo je okolo pete zjutraj — smo spet sedeli v kočiji, ki nas je vlekla proti postaji Mlety. Zdaj smo šele videli, v kakem romantičnem kraju smo prenočevali. Tik našega »hôtela« je stala jako čedna gruzinska cerkev (seveda pravoslavna). Vaške hiše so preproste pa snažne.

Cesta se vije čimdalje više, pokrajina je bolj in bolj divja. Visoke planine se dvigajo ob desni in ob levi.

Naši konji so bili prisopihali z nami 1513 metrov visoko, in obstali smo pred največjo postajo vse vojaško-gruzinske ceste, pred Mletimi. Mlety imajo enonadstropno postajo. Tukaj prenočuje največ turistov, ker je največ udobnosti. Zlasti tisti, ki se peljejo iz Tiflisa zjutraj ob sedmih s prvo pošto, ostajajo čez noč v Mletih. Mi smo se pomudili tukaj le kako četrte ure, da smo zamenjali konje, ki se menjavajo na vsaki postaji. Odtod pa se začenja kavkaški »Semmering« (t. j. če se voziš po Semmeringu od dunajske strani). Nič manj nego osemnajst velikanskih serpentín se vije po strmem gorovju kvišku. Našo kočijo vleče sedmero konj. Spredaj namreč je priprazen še en konj, ki ga jaše gruzinski deček in daje tako dvema trojkama pogum. Čim više leze naša škatla, tem širji je razgled po planinah, ki so do vrha že ne obrasle z gozdovi, pa vsaj pokrite z zeleno travo. In po teh obronkih so prilepljeni tupatam gruzinski auli s cerkvami. Hiše imajo vse ploščnate strehe. Redkokje je videti katero, ki bi bila sezidana v našem slogu. 2209 metrov visoko stoji postaja Gudaur ob strmem prepadu. Okoli postaje je več poslopij, n. pr. močno zidana dvonadstropna hiša za cestne uradnike in pa meteorološki observatorij. Gledal sem izpred postaje na ovinke vsekanе v skale, in toliko, da se mi ni zvrtilo v glavi. Da, ruski inženjerji, ki so zgradili tako delo, tudi nekaj znajo! V buffetu smo pozajutrkovali.

Jaz sem napisal par razglednic ter jih oddal na pošto v prvem nadstropju, kjer se nahaja tudi telegrafski urad — in hajdi dalje! Naša kočija teče ob prepadu. Ob robu je cesta zavarovana z zidom. Na najbolj opasnih krajih so naredili celo predore in pokrite galerije, skozi katere se vozijo po zimi, ko se udirajo z višav snežni plazovi. A četudi se vozimo skoro v višini našega Triglava, vendar je okrog-inokrog vse zeleno. Zelene loke in lepi pašniki se razprostirajo proti »Krestovi gori« (Križna gora). Tupatam nas srečavajo odrasli gorci v svojih slikovitih nošah. Otroci po okolici stanujočih hribovcev pa nam mečejo v kočijo šopke planinskih cvetlic ter se prekucavajo mimogrede v »kolesu« po cesti, češ, da bi jih tujci občudovali zaradi njihove gibčnosti. Če ostane šopek v kočiji, padé iz nje kaka kopejka, za katero se otroci naglas zahvaljujejo. Često pa prilete cvetlice spet nazaj na cesto in mladi Gruzince delajo kisle obraze...

Tukaj smo dospeli do »Krestovega prevala«¹⁾ 2379 metrov visoko po gladki in široki cesti v kočiji! To ni karšibodi. Na desni stoji kamenit križ, o katerem pripovedujejo, da ga je bila dala postaviti carica Tamara. Nemogoče to ni, saj je jako masiven. Pri križu sem izstopil ter si natrgal ob poti potočnic, ki jih imam zdaj v spomin na Kavkaz.

In kak veličasten razgled se nam odpira s te višine, koder nas nese kočija! Med nami in med nasprotnimi planinami zija velikanski prepad. Tam pa kipijo gorski velikani pod sinje nebo. Človeških bivališč tod ni več videti. Sama neoskrunjena, čista priroda kraljuje povsod v vsej svoji svobodi. Toda najvišjega gospodarja vseh teh planin, Kazbeka, še ne vidimo; zakrivajo ga nekatera predgorja. Tu gori je tudi meja med južnim in severnim Kavkazom. In čim niže drdramo, tem jasneje vidimo razliko med obema. Južna stran je bila zelena, vesela, obrasla z gozdovi, severna pa je gola, surova, romantična skala. Po velikih ovinkih smo prispeli do postaje Kobi; tu se snidemo z divjo gorsko reko Terekom, ki nas spremlja potem skoro neprestano do našega cilja, do Vladikavkaza. Jako zanimiva postaja je Kazbék, kamor smo se bili pripeljali ob treh popoldne. Postajno poslopje je enonadstropno. V prostranem jedilnem salonu smo obedovali. Gruzinski dečki so prišli ponujat gorskih kristalov, ki jih lomijo po planinah. Par najlepših takih kristalov sem si kupil za spomin. Med obedom je vstopil v sobo star, sivolas Gruzin in se začel pogovarjati s poštarjem v gruzinščini. Poštar nam pravi,

¹⁾ sedlo; primeri tudi naš preval.

da ima starec 108 let ter da je poznal ruskega carja Pavla. Mož je bil velik in še precej krepak. Govoril je počasi, le oči so mu bile že motne. Vprašali smo ga, če mu smemo ponuditi čašo vina, pa se je zahvalil, češ, da vina sploh ne pije. Čuden vtisk je bil naredil na vse navzočne ta človek, ki živi že v tretjem stoletju . . .

Kraj Kazbek je vas, a zanimiva je iz dveh ozirov. Prvič je tukaj pokopan gruzinski pesnik, knez Kazbék, ki je umrl l. 1893. ter ima tukaj tudi svoj spomenik. Drugič pa se vidi odtod gora Kazbek — kadar se namreč Kazbeku zljubi, da se smrtnikom pokaže s svojih nebeških višav. Najvišjega vrha, žal, tudi mi nismo mogli videti, ker ga je pokrivala siva megla. Imajo svoje muhe taka-le gorska veličanstva! Leta 1900. sem bil na Jungfraui, t. j. v Rotstocku, koder vozi električna železnica proti vrhu. Hodili smo po ledniku in se skrbno ozirali, da zagledamo glavo slavne Jungfraue, toda sramežljiva stara devica se je bila ogrnila v belo megleno kopreno — in mi zijalasti turisti smo se odpeljali navzdol v Interlaken z dolgimi nosovi. Tako ima tudi veličastni Kazbek ljudi rad za norce. To veselje si on lahko privošči, saj kipi njegovo teme 5043 metrov visoko pod sinje nebo! (Triglav 2864, Jungfrau 4167 metrov, Montblanc 4810 metrov.) A že to, kolikor smo videli tega velikana, je grozna visočina. Na Kazbekovi glavi in po njegovih plečih leži večni sneg, in vendar tudi ta lednik nima miru pred raznimi plezači. Več turistov mu je že prišlo na glavo. Ne daleč od postaje v Kazbeku je posebna hiša, kjer stanujejo uradniki, ki opazujejo gibanje lednika. Tukaj se dobivajo tudi konji za turiste, ki hočejo jahati v planine . . .

Kočija drdra dalje ob Tereku. Komaj smo se načudili gigantskemu Kazbeku, že nas čaka čisto novo presenečenje. Naša cesta se vije po soteski, ki ji ni para v Evropi. Globoko pod nami šumi in buči divji Terek, mi pa se vozimo po cesti, ki je vsekana v živo skalovje. Mestoma visi skalnata streha celo preko ceste. Smeli železni mostovi vežejo strme bregove. Visoke ciklopske škarpe podpirajo cesto. Ta znamenita, divjeromantična soteska je takozvano »Darjalsko uščelje«, t. j. Darjalska soteska. Ob desni in ob levi se dvigajo gole skalne stene nad 1500 metrov visoko. Moj sopotnik mi pripoveduje, da se udirajo tod neredkokrat silni plazovi z lednikov in da je ravno vsled takih plazov nastala Darjalska soteska. Terek si je moral skoz skalnate jezove sam prebiti svojo pot in zato je ta kraj tako divji. Za človeško fantazijo pa ga ne poznam dozdej zanimivejšega kraja. Opisati to veličastnodivjo prirodo je nemogoče. To treba, da človek vidi sam s svojimi očmi.

Skozi Darjal smo se vozili kaki dve uri in poslušali in gledali, kako je skakal divji gorski sin Terek preko skal in kamenitih pragov.

Lermontov peva v svojem »Demonu«:

. . . »Pod njim Kazbék, kak granj almaza (demant),
snjegami vječnymi sijal.

I globoko v nizu (zdolaj) černjeja,
kak treščina, žilišče zmjeja,
bilsja izlučistj Darjal.

I Terek, prygaja (skakaje), kak ljvica
s kosmatoj grívoj na hrebtjé,
revjel (bučal), i gornj zvjer i ptica
kružasj (vrteč se) v lazurnoj vysotjé,
glagolu (šumu) vod jevo vnimali (poslušali)

— — — — —
I skaly tjesnoju tolpój (v tesni skupini)
tajinstvennoj dremoty polny
nad njim sklonjalisj golovój . . .

— — — — —
I dik (divji) i čuden (čudovit) byl volkrug
ves božji mir (svet) . . .«

Ne, tako divje reke, kakršen je Terek, še nisem videl nikjer. Pravi svobodoljubni Kavkazec! Ni čuda, da podere Terek vsako leto nasipe in nabrežne zidove. Delavci imajo po Darjalu opravka vse leto. V Tiflisu sem čital v dnevniku »Kavkazu« dan pred svojim potovanjem v te kraje, da je v Darjalu izpodmita cesta na več krajih ter da bodo morali popotniki hoditi nekaj časa peš, dokler pride ponje druga kočija. Telegram me je bil vznemiril. Povprašal sem na postaji gruzinske ceste, kaj je na tem resnice. »Ej, to je nekaj vsakdanjega v darjalski soteski!« — mi reče uradnik — »boste pač hodili kake četrt ure daleč peš. Potem pa vas sprejme spet druga kočija. Bodite čisto brez skrbi. To so pri nas pustjaki (lapalije)!« Kakor mi je bil povedal uradnik, tako je bilo. Pri postaji Larsu je bil Terek razrušil obrežje tako, da smo morali izstopiti ter iti par sto korakov peš. Delavci, bogve kake narodnosti, so nam prenesli prtljago in kmalu smo prišli na varen kraj, kjer nas je čakal že drug voz. Vse gre na tej cesti točno — po vojaško. Saj stoje na več mestih majhne trdnjave, v katerih so kazaške posadke.

Na tej dva cela dni trajajoči vožnji¹⁾ se evropskemu potniku kar samo od sebe vsiljuje vprašanje: zakaj ne zgradijo Rusi med Tiflisom in Vladikavkazom železnice? Direktna in najkrajša železniška zveza med tema dvema mestoma preko Kavkaza bi bila tudi v strateškiškem oziru velike važnosti. Moj sopotnik meni, da so morebiti prevelike težkoče zaradi nenavadno goratega terēna krive, da se ne lotijo zgradbe železne ceste. Ugovarjal sem mu, da se današnja tehnika ne boji skoro nikakih zaprek več. Semmering, Arlberg, Gotthard, Pilatus, Mont Cenis, Jungfrau in sedaj še Simplon pričajo, da se da povsod napraviti železnica, samo — denarja je treba. V duhu sem trasiral »prekokavkaško« železnico. Od Mzheta do Dušeta je šlo čisto gladko. Med Dušetom in Ananurjem sem izvrtal tunnel. Potem sem bil brez skrbi do Mletov. Tukaj pa so se mi zmešali načrti, da sem skoro obupal. Po zobčasti progi do vrha (do Krestove gore) in dalje navzdol do postaje Kazbek? Ali velikanski tunnel do imenovane postaje? Kaj pa skozi Darjalsko sotesko? Popotniki bi jo morali videti, torej bi se morala proga vsekati mestoma v skalo z galerijami. Pa kaj je nemogoče današnjim inženirjem? Terek bi seveda protestiral, pa moderni železni mostovi bi premagali tudi njega. Od izhoda Darjala pa do Vladikavkaza pa je delo igrača. Ruski inženirji, ki so ustvarili sibirsko železnico, se ne ustrašijo niti Kavkaza, to je gotovo. In ta železnica med Tiflisom in Vladikavkazom bo potem najzanimivejša v vsej Evropi. Ko sem svojemu sopotniku razlagal svoje železniške načrte, sem se moral smejati, ker me je z vso resnobo smatral za kakega — inženirja!

Vožnjo čez Kavkaz²⁾ prištevam med najzanimivejše dogodke in najlepše užitke v svojem življenju. A če napravi Kavkaz s svojimi planinskimi velikani in z vso svojo mrtvo in živo prirodo vred že na nas planince, ki smo v svoji domovini privajeni visokim goram, tako veličasten vtisk, kako vpliva vse to šele na severnega Rusa, rojenega na neskončni enolični ravnini! S kako čarobno močjo prevzemajo te nenavadne višine domišljivost ruskemu poetu, pisatelju in umetniku, ki potuje čez Kavkaz! Kaj čuda torej, če je ostavilo to krasno in divjeromantično pogorje še v pesnitvah vsakega ruskega poeta, ki ga je kdaj videl, neumrjoč sled. Naj imenujem samo Puškina in Lermontova. Puškin se spominja Kavkaza v

¹⁾ Vozni list za I. razred stane 15 rubljev.

²⁾ Kolikor je meni znano, se nas je doslej vozilo čez Kavkaz že čvetero Slovencev, namreč: Ljudevit Stiasny, dr. Gvido Srnec, jaz in letos župan ljubljanski, g. I. Hribar.

opisu svojega potovanja v Arzrum (Erzerum) v mnogih lirskih pesmih in svoji epski pesnitvi »Kavkaški ujetnik«. Še bolj pa je proslavil Kavkaz njegov vrstnik Lermontov. Opeval ga je ne samo z lirskimi stih, nego tudi s svojimi epskimi poezijami. Dejanje njegovega romana »Junak našega časa« se vrši vse na (severnem) Kavkazu, čeprav so ljudje v tej povesti po večini Rusi. Kaj pa njegovi klasični eposi: »Izmael-bej«, »Demon« in »Mcyry«!¹⁾ Kdor čita te bisere ruskega pesništva, vidi v vsakem stihu, kako so bili navdušili Lermontova kavkaški gorski velikani in pa zanimivi ondodni orientanci s svojimi pravljicami in legendami. Ko bi hotel pokazati čitateljem krasoto teh Lermontovljevih eposov, proslavljajočih kavkaško naravo, moral bi prepisati kar vse od kraja. Verzi teko Lermontovu zlasti v imenovanih treh umotvorih sedaj ko bistra Aragva, sedaj žubore ko gorski potok, a sedaj bučijo in drevijo dalje in dalje ko burni Terek. Skoro bi rekel, da je vredno učiti se ruščine že zato, da moreš čitati v izvirniku »Démona«, »Mcyryja« in »Izmajl-beja«. In kaj je vse troje? Poetična apoteoza Kavkaza!

Med ruskimi novelisti je n. pr. tudi Tolstoj napisal več krajših povesti o Kavkazu, in po časopisih smo čitali, da ima dovršen v rokopisu roman »Hadži Murat«, čigar dejanje je zajeto iz zadnje rusko-kavkaške vojne . . .

Pri postaji Balti, kamor smo bili prišli, ko se je že mračilo, se dolina razširi. Tukaj smo spet zamenjali voz in potem smo leteli po ravni in široki cesti mimo par trdnjav proti Vladikavkazu, kamor smo prispeli že v temni noči ob deveti uri. Midva z Monsieurem sva prenočila v hôtelu »Evropa«, trije ruski sopotniki pa so se bili porazgubili drugod po mestu.

Drugo jutro, ko sem se prebudil, je pršel dež, tako da sem si moral mesto ogledati z izvoščikom.

Vladikavkaz je tudi šele 100 let star ter leži ob obeh bregovih Terekovih. Šteje okoli 40.000 prebivalcev, med njimi jako veliko vojakov. Nekateri gorski narodi na severnoiztočni strani Kavkaza, v Dagestanu, še niso pozabili, da so njihovi predniki živeli »svoobodno«, t. j. da so smeli svoje sosede napadati ter jim pleniti imetje, kadar so hoteli . . .

Vladikavkaz ima široke, prijazne ulice; kaj posebnega pa tukaj ni videti. A ker leži precej visoko, je zrak čist in življenje utegne

¹⁾ Samostan, v katerem je živel »Mcyry«, je stal, tako pripoveduje legenda, na hribu nad Mzhetom pri izlivu Aragve v Kuro.

biti prijetno v tem mestu. Sila rad bi bil obiskal slovensko naselbino, ki leži v tem okraju in ki je naročena n. pr. tudi na knjige »družbe sv. Mohorja«, toda v dežju voziti se po neznanem kraju in po slabih potih mi pač ni kazalo.

* * *

Pjatigorsk. — Novorossijsk. — Feodozija. — Odesa. — Domov.

Ob desetih dopoldne sem se bil odpeljal z vlakom, ki vozi naravnost v Rostov na Donu, v Mineralnyje Vody in odtod po lokalni železnici proti jugozapadu v Pjatigorsk. Hotel sem videti kraj, kjer se je dvobojeval in je umrl Lermontov. Od postaje Mineralnyje Vody vozi poseben topliški vlak. Vagoni so napol odprti kakor na tramvajih. Bilo je vse polno letoviščarjev in topličarjev iz raznih strani Rusije. Večini se pozna, da so bogati ali vsaj premožni, kajti revež si ne more privoščiti, da bi šel v severnokavkaške toplice. Svet, po katerem nas nese vlak, je prava ruska Švica. Nikjer drugje na Ruskem nisem videl podobne pokrajine. Bujni zeleni gozdovi, lepo obdelana polja. Tupatam se dvigajo gore. Železnica se popenja više in više. Čisto poseben, krasen pogorski svet je to. In tod leže najmodernejša ruska kopališča in zdravilišča in najslovitejše slatine. Središče teh »kurortov«, kakor pravijo Rusi, je Pjatigorsk, kamor sem bil dospel ob kakih sedmih zvečer. Predno se spusti vlak navzdol proti mestu, zagledamo tik železne proge na sklonu gore ob robu nekega gozda bel visok kamen. To je kraj, kjer je bil padel Lermontov v dvoboju leta 1841.

Pjatigorsk ima svoje ime odtod, ker ga obkroža petero gorà, po priliki tako velikih, kakor je Šmarna gora pri Ljubljani. Med temi gorami sta me najbolj zanimala Beštáu in Mašuk s svojimi bizarnimi oblikami. V območju teh gorà in po njihovih dolinah leže torej tista najlepša ruska zdravilišča: Pjatigorsk, Kislovodsk, Jessentuki in Železnovodsk. Najelegantnejši in najdražji je Kislovodsk. Jaz sem bil samo v Pjatigorsku, ki šteje okoli 18.000 prebivalcev in leži v neki globeli pod hribom, ki se zove Podkumok.

Ker sem bil prišel sredi sezone, so bili vsi hôteli zasedeni; komaj sem našel bolj na kraju mesta skromno prenočišče. Pjatigorsk ima kot zdravilišče še veliko bodočnost, a že sedaj se razprostirajo po njem krasni senčnati buljvarji (n. pr. Nikolajevskij cvjetnik, Srjednji buljvar). Moderni in sila dragi hôteli stoje ob njih. Žalibog, da de-

lajo glavne ulice proti kolodvoru tak grd kontrast tem »buljvarjem«. Bilo je po hudem dežju in kolesa so se vdiralna mojemu izvoščiku, ki me je vozil s postaje, do pesti v črnem blatu. Toda ob blatni ulici imajo elegantne prodajalne, n. pr. zlatarji in draguljarji z velikimi šipami . . . Najimpozantnejše poslopje je v Pjatigorsku kopališče samo, ki je urejeno z velikim ukusom in z vso udobnostjo. Večerjal sem na verandi neke velike restavracije. Za kratek čas so nam igrali godci, oblečeni v čerkeske kostime. Drugo jutro sem si na vse zgodaj ogledal krasni spomenik Lermontovu, ki stoji na nekem vzvišenem mestu sredi Pjatigorska blizu ruske katedrale. Pesnik stoji v čreznaravni velikosti na visokem podstavku in se ozira proti jugu. Zada je monumentom je bujen park, spredaj z belim peskom posuta esplanada, obzidana z rezanim kamenjem.

Iz Pjatigorska se vidi tudi najvišja gora na Kavkazu in v Evropi sploh — 5615 metrov visoki veličastni Elbrús s svojimi ledniki.

Skopavši se, sem se poslovil od Pjatigorska ter se odpeljal nazaj v Minajralnyje Vody. Kolodvor v Pjatigorsku je jako lep in sila živahno je tukaj v sezoni. Skoro vsake pol ure prileti od katere strani kak vlak, poln letoviščarjev. In kaka eleganca in kaka pisana zmes narodnosti se gnete po peronul Rusi, Kavkazci v narodnih nošah, celo gostje iz srednje Azije imajo tukaj svoj sestanek. Rekli so mi, da živi po leti v Pjatigorsku tudi emir Boharski, saj pravi gospodar njegove dežele je itak batjuška car . . .

Okoli poldneva nas je odpeljal brzovlak, ki je prišel iz Bakúa, proti severu. Na postaji Tihorjeckoj sem moral ob enajstih po noči čakati drugega vlaka, s katerim sem se popeljal do Črnega morja v Novorossijsk. Prespal sem precej dobro celo noč, dasi je bil drugi razred napolnjen. Ko se prebudim, smo leteli po široki ravnini, ki jo namaka velika reka Kuban. Trdnjava Jekaterinodar je največje mesto te ravnine. Kmalu potem pa smo se začeli popenjati v gore skozi par tunelov. Proga se zasukne proti jugu in vlak pridrdra navzdol v lukó Novorossijsk. Zadnji ta kos železnice me je spominjal nekoliko na progo naše južne železnice od Nabrežine proti Trstu . . .

V Novorossijsku sem ostal samo do večera istega dne in čakal parobroda, ki me popelje v Odeso nazaj. Novorossijsk sem videl že poprej z morja. Leži prekrasno ob zalivu ter je važno trgovsko mesto. V bližini je več industrijalnih podjetij (cementne tovarne in rezervoarji za nafto). Čas sem porabil večinoma s kopanjem v morju.

Zaradi silne vročine sem v »Francoski gostilnici« komaj čakal, da je priplaval v luko parobrod »Veliki knez Aleksij«, ki nas je ob osmih zvečer odnesel proti zapadu. »Aleksij«¹⁾ je še nekoliko večji nego »Konstantin«. Spal sem v svoji kabini kakor v naročju svoje matere. Ko se prebudim, smo se bližali Kerči.

Bila je nedelja. Vstanem, pa na palubo! Hej, to so imeli pomorščaki danes »generalno čistko«! Z zavihanimi hlačnicami in rokavi so stali kakor ognjegasci na palubi in držali v rokah cevi, s katerimi so brizgali morsko vodo po deskah, da je bila cela povodenj na ladji. Drugi pa so drgali z velikimi krtačami pōd ter ga brisali s cunjami, da je bil bel in snažen kakor javorjeva miza, ki jo umije v soboto zvečer velika dekla v slovenski kmečki hiši! Spet drugi matrozi so likali razne medene (mesinkaste) drogove in vijaške glavice. Vse se mora svetiti ko zrcalo! Gorje, če pride kapitan, pa najde kje kako marogo. Z velikim veseljem sem gledal to »čistko«, pri kateri se je urnim fantom tako mudilo . . .

V kerčenskem zalivu smo stali tako dolgo, da je parobrod izložil in naložil nekaj blaga; na suho ni šel nobeden potnik. Vkrcalo se jih je bilo samo par.

Zanimivo je gledati, kako naglo se vrši izkrcavanje in nakladanje blaga. Vse to opravljata dva velika železna »kрана« (žerjava), stoječa na sredi ladje blizu dimnika. Na visokem vrtečem se stojalu se navija, oziroma odvisa na škripcu močna veriga, katere konec ima debelo (železno) kljuko. Karkoli se obesi na to kljuko, pa naj tehta breme tudi po več tisoč kil, to dvigne kran s pomočjo parostroja v zrak in spušča potem previdno v propad ladje, kjer se nahajajo magazini. Razume se samo ob sebi, da morajo pri tem kompliciranem delu pomagati pomorščaki in nalašč zato najeti nakladatelji. Ves posel se opravlja točno brez krika in vika . . .

In kmalu smo spet plavali dalje — proti zapadu.

Popotniki so se bili po zajutрку jeli zbirati na palubi; med njimi je bil tudi moj tovariš s Kavkaza, Monsieur. Bila sva oba vesela, ko sva se spet sešla. Izprehajamo se, gledamo mirno smaragdasto morsko plan in se pogovarjamo o tem in onem tako gredoč, kakor baš beseda nanese.

¹⁾ »Rusko društvo za parobrodstvo in trgovino« prodaja v svojih agencijah jako praktično in elegantno opremljeno knjigo: Путеводитель по Крыму, Кавказу и Востоку. Подъ ред. Путника (Н. О. Лендера). VI. год. изданія. Одесса 1902. V tej knjigi najdeš vse, kar se tiče parobrodstva po Črnem morju.

Kar se začne zbirati gruča pasažirjev, gospodov in dam na enem mestu. Šepečejo si nekaj med seboj in kažejo na nekoga s prstom!

»Slep pasažir v I. razredu!«

»Popotnik brez biljeta!« pripomni nekdo drugi. Neka dama se namuzne: »Škandal! . . .«

»Kje je nesramnež?« vpraša Monsieur in se pridruži skupini.

»Kje je tihotapec?« vprašam še jaz.

Slepi pasažir pa — kaj mislite, da ga je bilo kaj sram in da je morda v tem hipu izginil v svojo kabino? Kaj še! Mož se je oblastno izprehajal po palubi in še zmenil se ni za naše opazke. Nastopal je tako samozavestno, kakor da je najel celo kabino zase, dočim je bila javna tajnost, da ni plačal za vožnjo niti kopejke! Bil je črno oblečen in nenavadno velike postave. S svojo črno salonsko suknjo se je kaj imenitil! Nekateri so ga začeli kar izzivajoče »fiksirati«, toda neznanec se niti za to ni zmenil!

»Kdo ste in odkod ste pa, vi gospod brez biljeta, in kam se peljate?« vpraša ga naposled neka resolutna ruska študentinja ter mu pogleda naravnost v oči!

Vsi smo ostrmeli ob toliki smelosti mlade dame in bali smo se že, da nastane kak neprijeten škandal . . .

Ali mislite, da je neznan »slep« pasažir kaj reagiral na izziivanje? Nič, čisto nič! Korakal je med nami kakor doslej, ne oziraje se niti na desno niti na levo, čeprav je gotovo dobro videl naše radovedne obraze. To je bilo preveč! Nekateri so na glas pripovedavali, da kaj takega še niso doživeli na Črnem morju. Hoteli smo iti po kapitana, da razsodi, kaj je storiti, ker smo se bali, da pride pasažir brez biljeta morebiti še k obedu . . . Toda v tem trenutku je tujec naglo izginil pod — neko desko. Zdaj je razgalil svoj incognito: bil je hrošč rogač (*Lucanus cervus*). Monsieur mi je narisal njegovo podobo v moj dnevnik, kjer ga lahko še danes pokažem čitatelju...

Popoldne je vrgel »Aleksij« svoj jakor (sidro) pred Feodozijo. Imeli smo časa dobre tri ure, da smo si lahko ogledali mesto.

Feodozija leži jako lepo ob vznožju nekega golega pogorja. Mesto je zelo staro. V srednjem veku so mu gospodovali Genuezi. Danes je Feodozija, ki šteje blizu 30.000 prebivalcev, za Odeso najvažnejše trgovsko mesto ob Črnem morju ter je zvezano s Kerčjo in Sevastopoljem tudi po železnici — s poslednjim mestom seveda po velikem ovinku. V okolici Feodozijski raste po vinogradih dobro vino. Tudi kopat se hodijo Rusi radi semkaj, ker so morska tla ugodna in je morje čisto. No, mene je pred vsem zanimal muzej

ruskega marinista Ajvazovskega. Ajvazovskij je bil rojen v Feodoziji in je umrl leta 1900. On je najslavnejši slikar morja. Njegove slike so znane vsem galerijam. Kolikor jih je še imel, ostavil jih je svojemu rojstnemu mestu s svojo palačo vred. Najel sem si bil izvoščika in kmalu sem bil v muzeju. Katalog kaže sicer samo 43 števil — pa kake slike so to! Med njimi je skoro polovica »marin«, velikih platen, na katere je načaral veliki mojster vso poezijo morja. Pri blagajni sem si kupil barvano fotografsko kopijo slike »Vzhod lune na morju«. Čudovita stvar! . . .

Ulice so v Feodoziji zlasti blizu pobrežja jako lepe, široke in snažne. Videl sem tudi »fontan Ajvazovskega«; to je vodnjak, ki ga je bil dal zgraditi pokojni umetnik v turškem slogu. Poleg tega vodnjaka je majhna gostilnica z dobro pijačo . . .

Noč, ki nas je bila kmalu potem objela, prištevam med najlepše v svojem življenju. Morje je bilo mirno. Nobenega vetra od nikoder. Nad nami se je razpenjalo sinje nebo, po katerem se je lesketalo na milijarde zvezd. In luna je razlivala svojo srebrno svetlobo. Sedeli smo do polnoči na palubi, pogovarjali se tiho med seboj in uživali ves čar južne noči . . .

Pred Jalto smo prispeli, ko se je prebujala »rožnoprstna zarja«. Kajpada sem stopil zopet v lepo mesto in se tudi skopal v morju. Jalte se ne nagledaš in ne naužiješ. Zastonj iščeš besed, da bi mogel izraziti to lepo sliko, ki se vidi zlasti z morja.

V Jalti je stopil na »Alekseja« spet tisti Malorus, s katerim sva poprej na »Konstantinu« opazovala po noči »kačko« (zibanje). Malorus mi pripoveduje, da je bil napravil s svojo ženo izlet na najvišjo goro krimsko, na 1521 metrov visoki Čatyr-dagh. Svojega izleta ni mogel prehvaliti. Na tej gori je rusko planinsko društvo, ki ima svoj sedež za Krim v Jalti, dalo napraviti tudi kočo za turiste. Vodniki so navadno Tartari.

In ko smo plavali dalje proti Sevastopolju, smo sedeli ali stali vsi popotniki na desni strani ladje in gledali tja na brezprimerno lepo krimsko obrežje. Zapletemo se med seboj v razgovor. Neka mlada Rusinja odpre svoja drobna usta pa zapoje in me vpraša:

»Zakaj pa potujete po Rusiji?»

O ti sveta nedolžnost! si mislim.

»Zato, da vidim vaše kraje in vaše narode, da slišim govoriti vaš ruski bratovski jezik in se učim ga pravilno izgovarjati« — ji odgovorim.

»A, to je zanimivo!«

»Prihajajte tudi vi Rusi včasih k nam v Evropo! Ne bi vam škodilo, ko bi se potrudili, bolje spoznavati nas, svoje brate!«

»Da, da, imate prav! Pri nas se tako malo učimo v šolah o Slovanih, da je prava sramota!« — dodala je Rusinja.

In moral sem v tej družbi odgovarjati na razna vprašanja, tičoča se nas in našega jezika, naše literature in zgodovine. Iz vsega razgovora sem uvidel, da Rusi vobče jako slabo poznajo zapadne Slované. Vse te nevednosti pa je kriv njihov šolski sistem, ki ne dopušča, da bi se med Rusi širila slovanska zavednost. Ali niso tega neslovanskega šolskega sistema krivi nemški birokrati, ki jih je, kakor sem že omenil, vse polno na Ruskem? . . .

Naše razgovore je bil prekinil za nekaj časa Jud, ki je začel na palubi razkladati svoje blago: volnene snovi, srebrne filigranske umotvore, preproge i. dr. Hebrejec je bil oblečen v gruzinski kostim in celo kinžal je imel za pasom.

Vprašam ga: »Vi ste Jevreji?«

»Da, Gruzini!«

»To je nemogoče«, pravim. »Gruzini ni Jevreji in Jevreji ne Gruzini!«

»I no, gruzinski Jevreji sem, ali pa jevrejski Gruzini!« se odreže zviti Izraelec. Imel je sila namazan jezik, in ker je bil simpatične vnanjosti, so nekatere dame marsikaj pokupile od njega.

Na palubi je sedelo tudi nekaj krimskih Judov, takozvanih Karaimov, med njimi sta bili dve dekleti nenavadne lepote. Monsieur je neprenehoma streljal po njiju s svojimi očmi, toda orijentalki sta mu kazali hrbet. V Evpatoriji so izstopili vsi Karaimi in Monsieur je gledal žalostno za njimi . . .

Dne 23. julija ob desetih dopoldne nas je bil pripeljal »Aleksij« v pristan odeški. Stopil sem spet na trdna tla. Izvoščik me je vlekel po prašnem, pekočem tlaku gori v mesto. Ne pretiravam, če rečem, da mi je bilo težko, ko sem se moral ločiti od parobroda in od morja. Saj so bili dnevi, ki sem jih bil preživel na morju, najpoetičnejši na vsem potovanju. Črno morje je bilo za nas v pravem pomenu besede »Pontus Euxinus«, gostoljubno morje. V Homerjevih časih so Grki po srečno prestani morski vožnji darovali Pozejdovu hekatombe bikov. Take žrtve dandanes niso več moderne in bi bile tudi — predrage; zato sem se, prišedši na Nikolajevskij buljar, hvaležno ozrl tja doli v pristan, kjer je ležal ob molu naš ponosni »Veliki knez Aleksij«. Zbogom za sedaj — da govorim z besedami Homerjevimi — ti »veliko«, »neskončno«, ti »sveto« morje!

Ko stopim v hôtel »Evropa« in govorim z vratarjem, obvisijo mi oči na tabli, kjer so bila s kreda napisana imena prišlecev. Med temi imeni je bil tudi neki znanec. Že na »Konstantinu« sem bil zvedel, da se je peljal par dni pred menoj neki gospod iz Ljubljane v Batum. Bržko so mi opisali njegovo zunanost, sem vedel, kdo je ta Ljubljančan, čigar ime se slučajno začenja z isto črko kakor moje. Ljubljanski rojak je bil prijetno presenečen, ko sva se našla v daljni Odesi. V spomin na nepričakovani sestanek sva bila napravila še tisti dan izlet v takozvani Maly Fontan k morju. Tam sva se kopala, večerjala v letoviški gostilni in šla zvečer v gledišče, kjer so igrali ruski igralci neko moderno glumo.

Drugi dan sem še postopal po Odesi ter si med drugim ogledal tudi palačo, v kateri se tiska in ureja dnevnik »Одесскій листокъ«. Tukaj sem videl, kako praktični so Rusi. Pri tleh je tiskarna in administracija, v prvem nadstropju pa je na levi uredništvo, na desni pa javna čitalnica. V tej čitalnici so občinstvu na razpolago vsi tisti mnogoštevilni časniki v raznih jezikih, ki jih dobiva uredništvo v zameno. Za majhno vstopnino (10 kop.) lahko čitaš, kolikor dolgo hočeš, ne da bi te motili kvartači ali pa dolgočasni biljardi. Posnemanja vredno!

Moj ljubljanski tovariš je bil ostal v Odesi še do jeseni, jaz pa sem bil krenil še tisti dan proti Podvoločisku in domov.

Ko je dirjal brzovlak od prve gališke postaje, videl sem na polju veliko čapljo. Stala je ko kak indski fakir na eni nogi in zamišljena zrla v tla. Ugibali smo, kake misli pač rojijo po glavi temu »filozofu«. Neki Nemec je menil, da premišljuje čaplja o tem, v katero hišo naj ponese spet kakega — novorojenčka.

»Jaz pa vem, s kakim problemom se peča zdajle ptičeva modra glava« — oglasi se neki Malorus. »Čaplja premišljuje, zakaj je v Galiciji toliko — Židov!« . . .

Ves dan se voziš preko »avstrijske Palestine«, Galicije. Bog mi grehe odpusti, če rečem, da mi je gališki Jud zoprni. V svojih črnih kaftanih, v visokih škornjih, s čepicami ali cilindri na glavi slone ti bradati in kodrolasi sinovi Abrahamovi na vsaki postaji ter zijajo s svojimi lokavimi očmi v mimovozeče se popotnike. Jud je v tej deželi faktotum za kmeta kakor za izobraženca. Loti se vsakega, še tako umazanega »geschäfta«, samo da ima profit. Slovenci nimamo Judov. Ali ne smemo sklepati iz tega dejstva, da je naše narodno telo zdravo? . . .

Poleg Judov je v Galiciji kriva marsičesa tista naduta poljska »žlahta«, ki prezira preprosto ljudstvo in ki zatira tudi Maloruse ter jim ne privošči ravnopravnosti.

V takih meditacijah sem se bližal Dunaju. Štiri tedne že nisem bil ničesar slišal, ne čital, kaj se godi kaj »doma«. In kako prijetno je za Slovence, če nekaj časa ničesar ne izve o svoji ožji domovini!

Ko sem v neki dunajski kavarni vzel v roko slovenski dnevnik, moral sem se spet jeziti. Sicer pa, kako že pravi ruski pesnik?

»Кто живетъ безъ печали и гнѣва,
тотъ не любитъ отчизны своей . . .«

* * *

Post scriptum.

Še pred par desetletji so avstrijski birokrati pisano gledali vsakega avstrijskega Slovana, ki se je predrznil potovati v Rusijo. Kot opasen »Moskaupilger« je bil vpisan v črno knjigo tak revež in ultravladni krogi so se ga ogibali ko okuženca.

Ta smešna doba je, slava Bogu, minula in se ne povrne več!

Sila razširjena in pomnožena železniška mreža, parobrodi, telegraf in telefon olajšujejo in pospešujejo dandanes občevanje med najbolj oddaljenimi si narodi. Zgodovinske državne meje nimajo več tistega drakonsko strogega pomena ko v prejšnjih časih. Najmanj pa ovirajo take politične meje občevanje in zbliževanje med deli enega in istega naroda ali vsaj sorodnih plemen.

Avstrijski Nemci so vkljub državni meji v najtesnejši duševni in narodni dotiki s svojimi brati v Nemčiji.

»Wir schielen nicht hinüber,
wir schauen frank und frei!«

tako pojo sami o svoji vsenemški vzajemnosti — in vladajoči organi, ki so seveda po večini tudi Nemci, jim tega ne zamerijo. Tudi avstrijski Lahi prijateljujejo in se bratijo očitno ob vsaki priliki s svojimi rojaki v kraljevini Italiji, in vendar veljajo naši Lahi vzlic temu za dobre, da, za najzvestejše — la fedelissima città Trieste! — avstrijske patrijote.

Rusi so nam Slovencem, tako bi utegnil ugovarjati kak pedant, nekoliko bolj oddaljeni sorodniki nego Nemci v »reichu« našim

Nemcem, toda resnica je, da so Rusi nam Slovencem in vsem drugim Slovanom sploh pravi rojaki, ki nas vse spaja močna vez sorodnih jezikov.

»Kri ni voda«, in že Tjutčev poje:

»Хотя враждебною судьбой
и были мы разлучены,
но все же мы народъ едины,
единой матери сыны!«

Naša slovenščina je brez dvoma sorodnejša in bolj podobna ruskemu jeziku, nego pa n. pr. gorenještajersko nemško narečje berlinskemu »plattdeutschu« ali allemanskemu dialektu v Švici. Ako pa so v polpreteklem času nekateri naši birokrati tiste Slovence, ki so slučajno kdaj potovali v Rusijo, psovali z lepim priimkom »Moskaupilger« in jih navzgoraj črnili, so dokazovali s tem samo, da so puhli nevedneži in grdi nehvaležniki. Ko bi bili ti možje kdaj pogledali v kako avstrijsko zgodovino, bi bili našli, da je Rusija kritičnega l. 1848. rešila Avstrijo propada ter da ta slovanska država še nikoli ni napadla Avstrije z oboroženo močjo.

Zakaj omenjam te stvari? Zato, ker je znano, da si n. pr. slovanski avstrijski državni uradniki še danes ne upajo potovati na Rusko, četudi samo za zabavo ali iz narodne radovednosti, ker se boje, da bi utegnili imeti tako potovanje neugodne posledice zanje.

Vsak drug Slovan pa, ki ni odvisen od birokracije, naj bi obiskal vsaj enkrat v svojem življenju Rusijo. Ne bode mu žal. Ako potujemo po romanskih in nemških deželah, zakaj bi ne šli tudi k svojim najmogočnejšim ruskim bratom? Res, da Rusija do danes še ni turistovska dežela, kakor so to Švica, Italija, Francija, Nemčija ali Skandinavija. Ali pa ni morebiti ravno zato, ker še ni preplavaljena s turisti, zanimiva in to v prvi vrsti za nas Slované? Ni je dežele, ki bi bila v etnografskem oziru tako pisano sestavljena kakor Rusija. Koliko različnih narodov prebiva v njej in koliko ver in konfesij ima tam svoje privržence! In v kulturnem oziru koliki kontrasti!

Poleg birokraškega despotizma in dvorskega absolutizma v marsikaterem oziru večja svoboda nego v kaki konstitucijski državi na zapadu. Poleg najviše izobraženih slojev v temi nevednosti tavajoče množice analfabetov. Po mestih pozlačene cerkvene kupole — po kmetih raztrgane slamnate strehe na izključno lesenih kočah. V prestolnih

zakladnicah nakopičene zlate dragocenosti, znašajoče milijone in milijone vrednosti — na kmetih pa v nekaterih gubernijah vsako leto lakota!

Proti Rusom smo Slovenci pritlikovci, toda naše ljudstvo je v kulturnem razvoju in splošni omiki najmanj za tristo let pred ruskim. To ponosno zavest prinese Slovenec domov iz Rusije. Najbolj izobražen je med Slovani češki kmet, potem pride takoj naš — a potem dolgo ne pride nič . . . Tudi ta primera spada med — kontraste.

Zakaj naglašam te kontraste? Nemara zato, da bi Rusijo grdil, kakor jo grdijo nekateri podli židovski žurnalisti mazači? Slab Slovan bi bil, kdor bi se ponižal na tako stališče. Te kontraste omenjam samo zato, ker izvirajo po večini iz ogromnega prostranstva, iz posebnih etnografskih razmer in iz relativno kratkega zgodovinskega razvoja današnje Rusije. Tako ogromne države, na katere prostoru bi n. pr. lahko ležalo 22 »Avstro-Ogrskih«, ne smemo meriti z merilom malih zapadnih držav. Kdo ne razume, da se vsestranska prosveta nagleje razvije v kaki zapadni državi, broječi morda samo 10 ali 30 milijonov prebivalcev, živečih na ozemlju, ki je komaj toliko kakor kakšna ruska gubernija, nego pa na ogromnem prostranstvu ruske države, v kateri živi 120 milijonov ljudi! Pa to samo mimogrede! Nisem zgodovinar, nego samo skromen izletnik . . .

Ne manj zanimiva pa je tudi ruska zemlja sama. Največje ravnine, največje reke in največje gore v Evropi! O nobeni drugi deželi ali državi pa nima svet toliko predsodkov kakor o Rusiji. Ker smo doslej skoro vse, kar smo vedeli o tej slovanski državi, zajemali iz tujih, ponajveč iz nemških virov, zato je tudi med avstrijskimi Slovani — in seveda v precejšnji meri še med nami Slovenci — vse polno predsodkov o Rusiji. Ko sem se povračal s prvega svojega izleta na Rusko, vprašal me je na južni železnici neki izobražen rojak, »če imajo na Ruskem tudi — hôtele.«

Skrajni čas je, da se začnemo Slovani bolje spoznavati med seboj. In glede Rusije je treba, da jo študiramo iz prvega vira, to je iz ruskih knjig in časopisov, kadar in komur je mogoče, iz avtopsije na potovanju. Ako bi te moje skromne črtice s potovanja razpršile med rojaki nekatere predsodke in bi kaj pripomogle k spoznavanju sestre Rusije, dosegle bi s tem poglobitni namen. Saj s tem namenom se pišejo dandanes vsi odkritosrčni potopisi.

Kajpada bodo tudi Rusi sami morali v bodoče več storiti, da jih bomo drugi Slovani поближе poznali.

Spoznavanje obstoji v medsebojnem duševnem zbliževanju.¹⁾ In zato bo treba pred vsem, da se med Rusi samimi globlje ukorenini in bolj razširi slovanska zavednost. Tisti izobraženi Rusi, ki jim slovanstvo ni samo akademijski pojem, tožijo sami, da se v ruskih šolah vseh kategorij malo ali toliko kakor nič ne uči o drugih slovanskih narodih, njihovi zgodovini in literaturi. Rusi so doslej, kakor je tožil pred kratkim celo Русский Вѣстникъ, vse premalo izučavali in pisali o sedanjem slovanstvu. Suhoparne filološke razprave ne ogrevajo nikogar in ne zanimajo širšega občinstva. Rusko občinstvo mora vedeti, kako živijo in se borijo drugi Slovani. Začetek se je vendar storil v ruski literaturi tudi na tem polju. Pred vsem moram omeniti Haruzinove brošure o Slovencih. Vivant sequentes! Vobče pa čaka Rusov tukaj še veliko dela, da se bo mogel v bodoče ta nedostatek odpraviti.

Ko je dne 12. aprila leta 1877. v Kišinevu velikodušni car Aleksander II. napovedal Turčiji vojno in izdal znameniti manifest na rusko vojaštvo, govori v njem pač, da pojdejo Rusi rešavat edinoverske brate na Balkanu, ne omenja pa niti z besedico, da so ti bratje — Slovani. To je gotovo preznačilno za mišljenje vladajočih ruskih krogov!

Slovanska zavednost se more in mora tudi na Ruskem razširiti in razplameniti samo izmed naroda samega, t. j. izmed njegove inteligencije. To pa se zgodi le tedaj, kadar bo smela ruska inteligencija sama svobodno govoriti. Absolutizem je tista kruta mōra, ki pritiska k tlom svobodno misel v Rusiji. Mi pa želimo in hočemo, da bi slovanstvo in svoboda ne bila nasprotna si pojma! In šele takrat, kadar pride tudi na Ruskem kakor v zapadni Evropi, svobodna beseda ruskega inteligenta do veljave, ko napoči tudi v Rusiji doba narodne samouprave (konstitucije), za katero so se borili in se še bore njeni najboljši pisatelji in pesniki, šele tedaj bode Rusija lahko zastopala pred ostalim svetom vse drugo slovanstvo. Za »Pobjedonoscevstvo« mi zapadnjaki nimamo nikakega okusa. »Brat je mio, koje vjere bio, kada bratski čini i postupa . . .«

¹⁾ Velika ovira duševne dotike z Rusi je tudi kitajski zid med avstrijsko in rusko pošto. Iz Japonije dobiš lože kako knjigo ali časopis, nego pa iz Peterburga ali Moskve. V centralno Afriko, v Ameriko, v Avstralijo ali v Indijo lahko pošlješ denar po nakaznici, v Rusijo pa ne! Ruski knjigarji tudi ne morejo pošiljati knjig po poštнем povzetju. To je vendar škandal v XX. stoletju! In kdo je tega kriv? . . .

In tista svobodnejša doba, o kateri so sanjali in še sanjajo najboljši ruski duhovi, pride gotovo. Veselo znamenje je že to, da se čez par let otvori v Petrogradu prva vseslovanska razstava. Ta ideja, ki je izšla izmed vrst slovansko misleče ruske stranke,¹⁾ je epohalnega pomena za daljni razvoj slovanske vzajemnosti. Ruska vlada tej ideji ni nasprotna in jo še pospešuje. Toda korenito bi se izpremenile razmere na bolje šele potem, ko bi Rusije ne vladali Nemci in Nemke . . .

¹⁾ Važen, dasi, žal, edini organ te stranke na Ruskem so sedaj: **Извѣстія славянскаго благотворит. общества** v Peterburgu. V Avstriji pišeta v slovanskem naprednem duhu **Славянскій Вѣкъ** (na Dunaju) in pa **Живая Мысль** (v Lvovu).

COBISS 2042200

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

00000430394

